

Rauno Perttula

Syrjäytymispuhe hallinnan
strategiana opiskelijahuollon
sosiaalityössä

Rauno Perttula

Syrjäytymispuhe hallinnan
strategiana opiskelijahuollon
sosiaalityössä

Esitetään Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi Kokkolan yliopistokeskus Chydeniuksen Ulappa-salissa
helmikuun 20. päivänä 2015 kello 13.

Academic dissertation to be publicly discussed, by permission of
the Faculty of Social Sciences of the University of Jyväskylä,
in Kokkola University Consortium Chydenius, Ulappa hall, on February 20, 2015 at 13 o'clock.

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

JYVÄSKYLÄ 2015

Syrjäytymispuhe hallinnan
strategiana opiskelijahuollon
sosiaalityössä

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN EDUCATION, PSYCHOLOGY AND SOCIAL RESEARCH 517

Rauno Perttula

Syrjäytymispuhe hallinnan
strategiana opiskelijahuollon
sosiaalityössä

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

JYVÄSKYLÄ 2015

Editors

Jussi Kotkavirta

Department of Social Sciences and Philosophy, University of Jyväskylä

Pekka Olsbo, Ville Korhonen

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

Cover picture by Satu-Lotta Perttula.

URN:ISBN:978-951-39-6076-6

ISBN 978-951-39-6076-6 (PDF)

ISBN 978-951-39-6075-9 (nid.)

ISSN 0075-4625

Copyright © 2015, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2015

ABSTRACT

Perttula, Rauno

Social exclusion discourse as a governance strategy in student welfare services within a vocational school context

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2015, 119 p.

(Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research

ISSN 0075-4625; 517)

ISBN 978-951-39-6075-9 (nid.)

ISBN 978-951-39-6076-6 (PDF)

The dissertation critically evaluates the topical discourse on young people's social exclusion in the context of vocational education. First, the study investigates how the social exclusion discourse related to youth education, as a manifestation of political governance, determines the institutional role of student welfare services and expertise in school social work. Second, the apparatus and mechanisms that govern professional practices in student welfare services are examined. At the third theoretical level, the analysis focuses on the various alternatives and ethical conditions of implementing professional social work in student welfare services.

The principal theoretical foundation of the study relies on texts regarding the analytics of governance by Michel Foucault and researchers influenced by him. Other theories applied in the study include actor-network theory and the sociology of dispositif (i.e. apparatus). The research material consists of discourses on social exclusion in newspaper articles and administrative texts, as well as of stories written by student welfare services staff using the role-playing method (or empathy-based stories, MEBS). Foucault's critical discourse analysis was adapted for the study, and further research methods, in addition to MEBS, include the tools of rhetoric and argumentation theory, as well as frame analysis. The analysis of social exclusion discourse reveals an apparatus of power and governance, which is conceptualised as an educational policy dispositif. Around youth education, administrative practices have accordingly emerged in which educational and social issues merge under the pressure of new public governance principles. This colonises social work's professional autonomy in student welfare services and reduces its possibilities to support adolescents according to their actual needs. The study shows that the starting point for professional social work in student welfare services implies a critical, reflective approach that enables separation from the regime of governance and a more holistic consideration of young people's needs for assistance.

Keywords: social exclusion, governance, school social work

Author's address	Rauno Perttula Vidnäsinkatu 5 as. 34 67100 Kokkola rauno.perttula(at)anvianet.fi
Supervisors	Professor Aila-Leena Matthies Kokkola University Consortium Chydenius University of Jyväskylä, Finland Professor Mikko Mäntysaari Department of Social Sciences and Philosophy/Social Work University of Jyväskylä, Finland
Reviewers	University Lecturer Erja Saurama University of Helsinki Adjunct Professor Seppo Raiski University of Tampere
Opponent	University Lecturer Erja Saurama University of Helsinki

ESIPUHE

Tutkimukseni alkujuuret ovat Kokkolan yliopistokeskus Chydeniuksessa – tuolloisessa Chydenius-Instituutissa vuonna 2004 käynnistyneessä yhteiskuntatieteellisessä jatko-opintoryhmässä, johon lähdin mukaan osallistuttuani Juha Varton kiinnostavalle tieteenfilosofian luennolle. Tuolloin en osannut arvata, minkälaista matkaa olin aloittamassa jatko-opintoihin ryhtyessäni. Yhteyteni Kokkolan yliopistokeskukseen juontuvat kuitenkin jo varhaisemmalta ajalta. Aloitin akateemiset opintoni avoimessa yliopistossa vuonna 1985 silloisessa Jyväskylän yliopiston Keski-Pohjanmaan täydennyskoulutusyksikössä ja siirryin varsinaiseksi opiskelijaksi Jyväskylän yliopistoon vuonna 1988. Opintojeni alkuvaiheessa koulutussuunnittelijana työskennelleestä Kari Ilmosesta tuli minulle tärkeä keskustelukumppani. Yhteiskuntatieteellisen jatko-opintoryhmän vetäjänä ja tutkimukseni yhtenä ohjaajana Kari on auttanut minua monin tavoin, mistä suuret kiitokset hänelle. Erityiset kiitokset haluan osoittaa tutkimukseni pääohjaajalle sosiaalityön professori Aila-Leena Matthiesille, joka on näiden vuosien aikana jaksanut uskoa ja luottaa minuun, vaikka työskentelytahtini on ollut hyvin verkkainen. Aila-Leenan kanssa käydyissä ohjauskeskusteluissa sain aina välineitä ja voimaa eteenpäin pääsemiseen. Kiitokset kuuluvat myös tutkimukseni toiselle ohjaajalle sosiaalityön professori Mikko Mäntysaarelle, jonka kommentit ovat olleet tärkeitä tutkimusprosessin eri vaiheissa. Sosiaalityön professori Marjo Kurosta kiitän käsikirjoitustani koskevista rakentavista kommenteista työn loppuvaiheessa. Tutkimukseni esitarkastajia, dosentti Seppo Raiskia ja yliopistonlehtori Erja Sauramaa, haluan kiittää tarkkanäköisistä ja arvokkaista kommenteista, joilla on ollut suuri ja merkittävä vaikutus tutkimusraportin lopulliseen muotoon saattamisessa. Kiitokset yliopistonlehtori Erja Sauramalle kuuluvat myös siitä, että hän suostui vastaväittäjäkseni.

Kiitän Suomen Kulttuurirahaston Keski-Pohjanmaan maakuntarahastoa saamastani apurahasta ja Kokkolan yliopistokeskusta väliaikaisista työsuhteista, jotka ovat antaneet minulle mahdollisuuden irrottautua välillä kokonaan tutkimuksen tekemiseen. Haluan kiittää myös yliopistokeskuksen yhteiskuntatieteellisen osaston tutkijoita ja sosiaalityön opetushenkilöstöä, joiden kanssa käydyt keskustelut ovat olleet minulle antoisia ja tärkeitä. Kirjastonhoitaja Simo Sainiota haluan kiittää saamastani avusta monissa tilanteissa, kun tarvitsin vaikeasti saatavissa olleita teoksia tai artikkeleita. HuK Suvi Vännistä kiitän tutkimusraportin kielenhuollollisesta tarkistamisesta. Haluan kiittää myös Keski-Pohjanmaan koulutusyhtymää ja upeita työtovereitani, joiden kanssa jaetut kokemukset ja ajatukset ovat monin tavoin vaikuttaneet tutkimukseni tekemiseen. Suuret kiitokset kuuluvat myös kotijoukoilleni, sillä ilman perheen tukea ja kannustusta tutkimusurakasta suoriutuminen ja sen loppuun saattaminen eivät olisi olleet mahdollisia. Kiitän vaimoani Raijaa siitä, että hän on epäuskon hetkillä rohkaissut minua ja sietänyt poissaolevuuttani, kun olen ollut ajatuksissani enkä ole havainnoinut lainkaan, mitä ympärillä tapahtuu. Lapsiani Satu-Lottaa, Jukka-Pekkaa ja Veli-Mattia sekä kaikkia muita läheisiäni ja tuttaviani kiitän kannustuksesta ja tuesta, jota olette minulle osoittaneet näiden vuosien aikana.

Tutkimusmatkaani voisin metaforisesti kuvata ultrajuoksuna, joka on vaatinut minulta omien rajojeni venyttämistä ja välillä ehkä ylittämistäkin. Se on kuitenkin kannattanut, koska matkan aikana olen saanut oppia paljon niin elämästä kuin omasta itsestäni.

Kokkolassa 7.1.2015
Rauno Perttula

KUVIOT

KUVIO 1	Tutkimuksen rakenne	22
KUVIO 2	Lausumien diskursiiviset tasot.....	51
KUVIO 3	Diskursiiviset tasot ja argumentaatiostrategiat.....	58
KUVIO 4	Kääntäminen diskursseissa.....	60
KUVIO 5	Onnistumistarinoiden kehykset.....	73
KUVIO 6	Epäonnistumistarinoiden kehykset	74
KUVIO 7	Eläytymistarinoiden diskursiiviset kontekstit onnistumis- ja epäonnistumistarinoissa.....	75
KUVIO 8	Kuraattorin työn diskursiiviset kontekstit opiskelijahuollossa	77
KUVIO 9	Opiskelijahuollon sosiaalityön typologia	94

SISÄLLYS

ABSTRACT
ESIPUHE
KUVIOT
SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	11
1.1	Tutkimuksen tausta.....	11
1.2	Tutkimusongelma ja tutkimustehtävät	17
1.2.1	Syrjäytyminen hallinnan diskurssina.....	17
1.2.2	Koulutuksen politiikan dispositiivi vallan ja hallinnan strategiana	18
1.2.3	Opiskelijahuollon sosiaalityön professionaaliset toimintamahdollisuudet.....	19
1.3	Tutkimuksen rakenne, aineisto ja toteutus	20
1.4	Tutkijan positio ja eettiset kysymykset.....	23
2	TUTKIMUKSEN TEOREETTISET JA METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT	29
2.1	Foucault'lainen diskurssianalyysi.....	29
2.2	Diskurssi ja lausuma	31
2.3	Hallinnan analytiikka.....	34
2.3.1	Hallinnan analytiikan käsitteitä.....	36
2.3.2	Toimijaverkostoteoria ja kääntäminen hallinnan tutkimisen välineinä.....	37
2.4	Foucault sosiaalityön tutkimuksessa	40
3	SYRJÄYTYMISPUHE OPISKELIJAHUOLLON POLIITTISESSA HALLINNASSA	46
3.1	Syrjäytymispuhe hallintana	46
3.2	Retoriikka ja argumentaatioteoria syrjäytymispuheen analyysin työkaluina	46
3.3	Syrjäytymispuheen analyysi	50
3.3.1	Politiikkadiskurssi	52
3.3.2	Hallintadiskurssi	53
3.3.3	Pedagogiikka- ja aktivointidiskurssi.....	55
3.4	Syrjäytymispuheen argumentaatorakenne.....	57
4	KOULUTUKSEN POLITIIKAN DISPOSITIIVI.....	59
4.1	Syrjäytymisen ehkäisemisen verkko.....	59
4.2	Kääntäminen diskursseissa	60
4.3	Koulutuksen politiikan hallinnan regiimi.....	62
4.4	Hallinnan tekniikat.....	63
4.5	Opiskelijahuollon sosiaalityö hallinnan regiimissä.....	64

5	OPISKELIJAHUOLLON SOSIAALITYÖN PROFESSIONAALISTEN TOIMINTAMAHDOLLISUUKSIEN JÄLJILLÄ	67
5.1	Opiskelijahuollon ammatilliset käytännöt ja sosiaalityö	67
5.1.1	Opiskelijahuollon sosiaalityön käytäntöjen tutkiminen eläytymismenetelmällä ja kehysanalyysillä	67
5.1.2	Eläytymistarinoiden analyysi ja tulkinta	70
5.1.3	Kehykset onnistumistarinoissa	73
5.1.4	Kehykset epäonnistumistarinoissa	74
5.1.5	Opiskelijahuollon sosiaalityön diskursiiviset kontekstit ja käytännöt	75
5.1.6	Kuraattorin toimijapositiot	79
5.2	Sosiaalityön ammatillisuus kuraattorityössä	83
5.2.1	Sosiaalityö kuraattorityön opillisena perustana	83
5.2.2	Sosiaalityön itseymmärrys ja ammatillinen tietoisuus	84
5.2.3	Sosiaalityön reflektiivisyys	86
5.2.4	Kuraattorin toimijapositiot ja diskursiiviset kontekstit sosiaalityön menetelmien valossa	89
5.2.5	Kriittinen reflektiivisyys kuraattorin työssä	90
5.3	Opiskelijahuollon sosiaalityön professionaaliset toimintamahdollisuudet	93
5.3.1	Tieto ja harkintavalta	93
5.3.2	Kartoittava sosiaalityö	95
5.3.3	Managerialistinen sosiaalityö	96
5.3.4	Kriittinen reflektiivinen sosiaalityö	97
5.3.5	Uinuva sosiaalityö	97
5.3.6	Opiskelijahuollon sosiaalityön kohtuuttomat tilanteet professionaalisia toimintamahdollisuuksia määrittämässä ...	98
5.3.7	Sosiaalisen asiantuntijuus ja kriittinen reflektio professionaalisten toimintamahdollisuuksien perustana	99
6	TUTKIMUKSEN ARVIOINTIA JA PÄÄTELMÄÄ	101
6.1	Syrjäytymisen ehkäisy nuorisoiäluokan hallinnointina	101
6.1.1	Tutkimustulosten yhteenveto	102
6.1.2	Tutkimuksen metodologian ja toteutuksen arviointia	103
6.2	Pohdintaa tutkimuksen tuloksista ja niiden merkityksestä	104
6.2.1	Syrjäytymisdiskurssin jännitteet ja syrjäytymisparadoksi ...	105
6.2.2	Koulutuksen politiikka koulutuspolitiikassa	105
6.2.3	Koulutus osallisuutena	106
6.3	Koulutuksen politiikka ja tulevaisuus	107
	KIRJALLISUUS	109
	LIITE	119

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tausta

Tutkimuksen lähtökohdat juontuvat koulukuraattorin työssä saaduista kokemuksista toisen asteen ammatillisen koulutuksen opiskelijahuollon käytännöissä, joissa eletään parhailaan voimakasta muutosten aikaa. Syksyllä 2014 voimaan tullut uusi opiskeluhuoltolaki ja yhä jatkuva syrjäytymiskeskustelu ovat tärkeitä työtä määrittäviä poliittis-hallinnollisia tekijöitä. Nuorisotakuun (TEM 2012) mukaan jokaiselle alle 25-vuotiaalle nuorelle ja alle 30-vuotiaalle vasta valmistuneelle tarjotaan työ-, työkokeilu- opiskelu, työpaja- tai kuntoutuspaikka viimeistään kolmen kuukauden kuluessa työttömäksi joutumisesta. Lisäksi kaikille peruskoulun päättäneille nuorille taataan koulutuspaikka lukiossa, ammatillisessa oppilaitoksessa, oppisopimuksessa, työpajassa, kuntoutuksessa tai muulla tavoin. Käytännössä päävastuu takuun toteuttamisesta lankeaa kunnille ja koulutuksenjärjestäjille.

Nuorisotakuun taustaideologia liittyy vuodesta toiseen vankkumattomasti jatkuneeseen syrjäytymiskeskusteluun, jota on käyty niin tieteen kuin politiikan saralla. Syrjäytyminen osoittautui haasteelliseksi käsitteeksi jo siinä vaiheessa, kun se alkoi yleistyä ja levitä suomalaisessa keskustelussa 1970- ja 1980-luvuilla. Tuolloin Jorma Sipilä kuvasi syrjäytymistä voimakkaana deprivointimekanismina, joka on yhteydessä yhteiskunnan rationalisoitumiskehityksen mukanaan tuomaan syrjäyttämisyjärjestelmään (Sipilä 1979, 27; Mäntysaari 1983). Heikki Lehtonen ym. esittivät vuonna 1986 ilmestyneessä raportissaan ”Syrjäytymiskäsitteen käytön ongelmia” kriittisiä huomioita syrjäytymisen määrittämisen vaikeuksista. Syrjäytyminen oli 1980-luvun puolivälissä korvannut rinnakkaisilmaisuja, kuten köyhyys, huono-osaisuus tai marginalisoituminen ja siitä oli tullut jonkinlainen muotikäsite. Määrittämiseen liittyvien ongelmien takia syrjäytyminen nähtiin kuitenkin ennemminkin onnistuneena yhteiskuntapoliittisena iskusanana kuin yhteiskuntatieteellisenä käsitteenä (Lehtonen ym. 1986, 4). Myöhempiä kehitystä ajatellen tämä tulkinta näyttää harvinaisen oikeaan osuneelta. Keskipohjanmaa-lehti käytti uutisessaan otsikkoa melkein kym-

menen vuotta sitten ”Syrjäytymisvaara on todellinen”. Kyseisessä uutisessa presidentti Ahtisaari toteaa: ”Huolimatta siitä, että suomalaislasten ja nuorten lukutaito on maailman huippuluokkaa, riittää koulutussaralla parannettavaa. Lähes neljännes peruskoulun ja lukion päättäneistä ei saa kunnollista ammatillista tai muuta koulutusta, ja osa nuorista ajautuu syrjäytymiskierteeseen.” (Keskipohjanmaa 27.2.2005.) Seitsemän vuotta myöhemmin tasavallan presidentiksi valittu Sauli Niinistö asetti heti virkakautensa alussa nuorten syrjäytymisen ehkäisyä pohtineen työryhmän, joka julkisti 7.9.2012 ”Ihan tavallisia asioita” -verkkosivuston ja vihkosen. Kiinnostavaa tässä eivät ole niinkään pitkään toistetun syrjäytymismantran kiistellyt sisällölliset ulottuvuudet, vaan ennemminkin kysymykset siitä, mistä syrjäytymiskeskustelu ammentaa elinvoimansa, ketä se palvelee ja minkälaisia nuorisoiäluokan hallinnan käytäntöjä se tuottaa.

Edellä todetut kriittiset kysymykset ovat nousseet esiin kuraattorin ammatillisissa käytännöissä syntyneestä epäilystä, että syrjäytymisen ehkäisemisen nostamalla hallinnan eetoksella on asioita yksinkertaistava vaikutus ja nuoren hyvinvointiin liittyvät rakenteelliset epäkohdat voivat jäädä vaille huomiota. Syrjäytymisen ehkäiseminen nuorten auttamistyötä määrittävänä poliittisena rationaliteettina voi olla jopa haitallinen, koska sen asettamana tehtävänä on vain nuoren mukana pitäminen jossain järjestelmässä melkeinpä keinolla millä hyvänsä. Näin ollen syrjäytymiskeskustelun valossa nuoren muodollinen mukana oleminen oppilaitoksen kirjoilla näyttäytyy jo ikään kuin ongelmien ratkaisuna, vaikka käytännössä kukaan nuoren ympärillä toimivista ehkä useammastakaan auttajasta ei pysty välttämättä tavoittamaan nuorta ja hänen todellisia tarpeitaan. Usein ongelmia saatetaan tulkita nuorta syyllistävänä kouluhulluttomuutena tai motivoitumattomuutena, kun hän ei esimerkiksi diagnosoimattoman masennuksen tai muiden psykososiaalisten vaikeuksien takia kykene juuri kyseisellä hetkellä opiskelemaan tai osallistumaan aktivointiohjelmiin. Tällöin nuorta voidaan rangaista työmarkkinatuen epäämisellä ja toimeentulotuen leikkauksilla, vaikka ratkaisu voisi löytyä sosiaalityön keinoista.

Sosiaalityön näkökulmasta tällainen yksilön ”kurittaminen” on epäeettistä. Huomion kiinnittyminen ainoastaan yksilöön sulkee pois yhteiskunnan rakenteellisten sosiaalista eriarvoisuutta tuottavien mekanismien huomioon ottamisen. Opiskelijahuollon sosiaalityössä eriarvoisuutta aiheuttaviin asioihin vaikuttamisen pitäisi olla yksi keskeisimmistä tavoitteista. Mutta vaarana on, että ne lukuisat yksilöllistetyt ja räätälöidyt käytännöt, joiden avulla nuoria yritetään saada pysymään koulussa ja läpäisemään tutkintonsa, voivat olla tasa-arvovaikutuksiltaan ennemminkin päinvastaisia asetettuihin tavoitteisiin nähden. Ajatus voi vaikuttaa paradoksaaliselta aikakautena, jolloin huolta nuorten tilanteesta kannetaan kaikilla rintamilla. Ongelma onkin juuri se jatkuva huolissaan ja varuillaan oleminen, jonka myötä nuorisooasteen koulutus ei ole enää varsinaisesti yksinomaan kouluinstituutiolle kuuluva asia. Moniammatillisissa käytännöissä on mukana erilaisten työpajojen, yksilövalmentajien ja etsivän nuorisotyön toimijoiden verkosto, jossa sosiaalityöltä edellytetään yhteisiin talokoiisiin osallistumista syrjäytymisen torjunnassa työskentelyroolien sulautuessa

ja sekoittuessa keskenään. Nuorisoasteen koulun sosiaalityön on vaikea orientoitua ja saada ääntään kuuluviin, koska sitä ollaan aikaisempaa suoraviivaisemmin kytkemässä osaksi työllisyys- ja yhteiskuntapoliittista ”ohjelmaa”. Sosiaalityön arvolähtökohtien mukainen ihmisen auttaminen elämäntilanteessaan uhkaa häipyä yhä kauemmas työn ydinsisällöstä. Tämän dilemman tunnistaminen on ollut keskeinen motivaattori tutkimuksen tekemiselle.

Ammatillisessa koulutuksessa työskentelevien kuraattoreiden työssä on erityistä se, että työ kohdistuu jo oppivelvollisuusiän ohittaneisiin nuoriin, joille opiskelu on periaatteellisesta vapaaehtoisuudesta huolimatta käytännössä pakollista. Taustalla ovat nuorten yhteiskunnallisessa asemassa tapahtuneet muutokset ja laajemmat EU:n lapsi- ja nuorisopoliittiset tavoitteet (EU 2005), jotka juontuvat viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana läntisessä Euroopassa tapahtuneesta poliittisesta kehityskulusta. Sille oli ominaista uusliberalismin leviäminen, jonka alkaminen on monissa yhteyksissä paikannettu Britanniaan Margaret Thatcherin valtakaudelle (Eräsaari 2006). Tuolloin poliittisessa ajattelussa alkoivat korostua talouden ensisijaisuuden, markkinoiden spontaanin järjestyksen sekä yksilön henkilökohtaisen vastuun ja valintojen vaaliminen.

Suomessa poliittista muutosta vauhdittivat julkisen hallinnon remonti sekä sen aiheuttama valtion ja kansalaisten suhteiden uudelleen organisointuminen (Satka 2009, 26–27). Raija Julkunen (2001) on todennut ajattelutavan murroksen merkinneen jopa suoranaista yhteiskuntapolitiikan suunnanmuutosta. Hyvinvointipolitiikassa oli ollut keskeistä yhteiskunnan taloudellis-poliittisiin rakenteisiin vaikuttaminen, kun sen sijaan aktiivointipolitiikassa painopiste alkoi siirtyä yksilöllistettyihin interventioihin ja henkilökohtaisen vastuun korostamiseen (Kotiranta 2008; Keskitalo & Mannila 2002). Aktiivisessa sosiaalipolitiikassa aktiivointi laajana yläkäsitteenä kuvaa kaikkia toimenpiteitä, joilla ihmiset pyritään pitämään mukana sosiaalista integraatiota tuottavissa järjestelmissä. Sosiaalisia ongelmia tulkitaan enemmän yksilön omista valinnoista johtuviksi ja itse aiheutetuiksi, mikä on johtanut kansalaisen asemaan liittyvien kasvua, terveyttä, koulutusta ja toimeentuloa koskevien vaatimusten kasvuun (Kantola 2002, 152, 156). Tämän seurauksena epävarmuuden sietokyky, jatkuva kilpailuvalmius, riippumattomuus ja yritteliäisyys voidaan nähdä arvostetuimpina yksilöllisinä ominaisuuksina ihmisten samaistuessa aikaisempaa enemmän yrittäjän, asiakkaan ja kuluttajan rooleihin (Simola 2004, 150; Hilpelä 2001, 140–141).

Timo Harrikari on todennut muutoksen alkaneen näkyä lapsi- ja nuorisopolitiikassa jo 1990-luvun alkupuolella siten, että samat perusolettamukset, argumentit, sanastot ja näkemisen tavat alkoivat kertautua erilaisissa yhteyksissä taloudellisen laman ollessa pahimmillaan. (Harrikari 2008, 133–134). Syrjäytymispuhetta voidaan kiistatta pitää yhtenä näkyvimmistä Harrikarin kuvaamista toistuvista näkemisen ja puhumisen tavoista, koska painopiste siirtyi sosiaalisten ongelmien taustalla olevista yhteiskunnan rakenteisiin liittyvistä kysymyksistä yksilöllisten riskien tunnistamiseen ja kontrollointiin (emt., 8). Riskipoliittiset näkökulmat alkoivat kohdistua erityisesti nuorten koulutusuriin. Koulutukseen liittyvistä ongelmista alettiin 1990-luvun puolivälissä puhua syrjäytymisenä, jolla tarkoitettiin pitkälti samaa kuin työttömyys, koulutuksen ulko-

puolella oleminen tai koulutuksen keskeyttäminen (Jahnukainen & Järvinen 2001, 130). Näin syrjäytymispuheen perustana käytettiin usein nuorten koulutusta ja työmarkkina-asemaa koskevia tilastollisia tunnuslukuja. Leena Suurpää (2009) on kiinnittänyt huomiota syrjäytymiskeskustelun taustalla vaikuttavaan tietämisen politiikkaan. Hänen mukaansa pyrkimyksestä rajata tieto ja tietäminen selkeäksi tilastoihin ja muihin tunnuslukukuihin perustuvaksi kokonaisuudeksi voi seurata normatiivisena totuutena pidettyä tietoa, jolloin muut mahdolliset tärkeät näkökulmat jäävät katveeseen. Suurpään näkemyksen mukaan myös arjen kokemuksellisuutta välittävällä kulttuurisella tiedolla pitäisi olla selkeä paikkansa syrjäytymistä koskevassa tietämisen politiikassa (Suurpää 2009, 7-8, 10.)

Nuoria koskevassa syrjäytymispuheessa oli olennaista ajatus yksilön joutumisesta integraatiota luovien instituutioiden ulkopuolelle ja ajautumista marginaaliasemaan, ulos sosiaalisesti ja kulttuurisesti arvostetusta elämäntavasta (Rinne 2001, 101-102). Koulutuksesta muodostui 1990-luvun koulutuspolitiikkaa tutkineen Heikki Silvennoisen mukaan tärkein työttömyyden hallinnan väline, kun keskitetystä koulutuspolitiikasta luovuttiin ja organisoimalla hallinnollisia käytäntöjä uudelleen vahvistettiin samalla yksilöllistä koulutus- ja ura-ajattelua. Tähän liittyi myös se, että työttömyyttä alettiin tulkita enemmänkin yksilön vajavaisuutena ja puuttuvina koulutusresursseina kuin pelkästään työn puuttumisena (Silvennoinen 2002, 146, 192; Kivirauma 2001, 76, 80, 82) Nuorten sitoutumista ammatillisen koulutuksen suorittamiseen pyrittiin vahvistamaan myös lainsäädännön avulla ottamalla työmarkkinatuen maksamisessa käyttöön erityiset nuorisoehdot. Tähän liittyvä tärkeä lainsäädännöllinen virstanpylväs on ollut vuodelta 1994 peräisin oleva ja vuosina 1996 ja 1998 täydennetty työmarkkinatukea koskeva laki. Sen mukaan alle 25-vuotiaalla vailla ammatillista loppitutkintoa olevalla nuorella ei ole oikeutta työmarkkinatukeen, ellei hän ole jonkin aktivointitoimenpiteen piirissä. Tämän seurauksena on ollut nuorten taloudellisen aseman heikentyminen, joka joidenkin tulkintojen mukaan on merkinnyt käytännössä oppivelvollisuuden pidentymistä yhdeksästä vuodesta kahteentoista vuoteen. Tämän vuoksi sellaisten nuorten kohdalla, jotka eivät ole välttämättä kiinnostuneita ammatillisesta koulutuksesta heti peruskoulun jälkeen, opiskeluhaluttomuus ja motivaation puute saateen patologisoida yksilölliseksi ongelmaksi, jonka ratkaisu vaatii monialaista viranomaisten välistä yhteistyötä.

Petri Pajun ja Jukka Vehviläisen mukaan 1990-luvun loppupuolella moniongelmaisuusdiskurssi nousi voimakkaasti esiin ja sillä alettiin tarkoittaa juuri sellaisia nuoria, joille koulutukseen hakeutuminen tai työelämään pääsy näyttivät erityisen vaikeilta tai jopa mahdottomilta (Paju & Vehviläinen 2001, 46-47). Moniongelmaisuus jättää hämäräksi hoidon tai huolenpidon tarpeen erityisemmän luonteen, mutta sen sijaan se kuvaa riskipotentialia ja virittää välttämättömän hallinnan imperatiivin ajatuksen. Moniongelmaisuusdiskurssi on rinnastettavissa "kaikkein vaikeimmin"-kategoriaan, jota Juhila on kuvannut esimerkkinä yksilö- ja ominaisuuskeskeisestä ajattelusta (Juhila 2006, 58-59). Siinä ongelmat paikantuvat yksilöön ja yhteiskunnan palveluverkoston autta-

mismahdollisuudet näyttävät vähäisiltä. Tässä on haasteellista se, että marginalisaation selittäminen yksilön vajavaisuuksien seuraukseksi on ehkä kuitenkin vain omiaan ylläpitämään huono-osaisuutta aiheuttavia mekanismeja ja olosuhteita (Silvennoinen 2002, 202). Myös tunnetut kasvatussosiologiset teoriat selittävät sitä, että vaikka koulussa menestymättömille tarjotaan pedagogisia ja sosiaalisia tukipalveluja, niin tästä huolimatta osa nuorista ei pysty hyötymään riittävästi koulutuksesta (emt., 198). Tämän seurauksena he voivat ajautua jatkuvaan aktivointitoimenpiteiden kierteseen.

Nuoria koskeva aktivointipolitiikka ja syrjäytymiskeskustelu taustoittivat 2000-luvun alkupuolella käynnistettyjä valtakunnallisia hankkeita, joita olivat Nuorten kuntoutuskokeilu (2001), Nuorten osallisuushanke (2002) sekä Varpuhanke (2001). Nämä hankkeet antoivat voimakkaan sysäyksen opiskelijahuollon kehitykselle ja oppilaitokset alkoivat kehittää yhteistyötä eri toimijatahojen kanssa. Vuosina 2001–2003 toteutettu nuorten kuntoutuskokeilu koostui kahdeksastatoista eri puolilla Suomea toteutetusta projektista. Hankkeen pääorganisoinnina toimineen Kelan ohella yhteistyökumppaneita kokeilun järjestämisessä olivat työvoimahallinto, kuntien opetus-, nuoriso- sekä sosiaali- ja terveys- toimii. Nuorten kuntoutuskokeilun taustalähtökohtana oli huoli niistä peruskoulun päättävistä nuorista, joiden kohdalla pääsy ammatilliseen koulutukseen ja työelämään vaikuttivat erityisen haasteelliselta (Linnakangas & Suikkanen 2004).

Samoihin aikoihin käynnistettiin vuonna 2002 Lipposen hallituksen aloitteesta Nuorten osallisuushanke, jonka tavoitteena oli paikallisen osallisuuden ja nuorten elinolojen kokonaisvaltainen kehittäminen nuorille suunnattujen paikallisten palvelujen koordinoimalla avulla. Nuorten osallisuushanke koostui kolmestakymmenestä kahdeksasta paikallisesta hankkeesta, joita toteutettiin yli seitsemässäkymmenessä eri kunnassa. Näin ollen kyse oli varsin laajasta hankkekokonaisuudesta. Nuorten kuntoutuskokeilun ja osallisuushankkeen laajimpana tavoitteena oli nuorten syrjäytymisen ehkäisy, koulutukseen motivoiminen ja työllisyyden edistäminen. Hankkeisiin sisältyi olennaisena asiana keskustelu hyvistä käytännöistä. Vehviläisen mukaan hyvät käytännöt voivat liittyä esimerkiksi uusiin toimintatapoihin tai organisaation toimintaan vaikuttaviin keinoihin tai työvälineisiin. Lähtökohtana voi olla resurssien säästäminen ja kustannustehokkuuden tavoittelu sekä palveluiden laadun parantaminen. (Vehviläinen 2006, 8, 12.) Pelkistetysti kyse on vaikuttavuudesta ja tuloksellisuudesta, jotka johtavat tehokkaimmin tavoiteltuihin päämääriin. Osallisuushankkeen tavoitteena oli myös hyvien käytäntöjen levittäminen ja niistä tiedottaminen hankkeeseen osallistuneiden eri alueilla toteutettujen projektien kesken.

Varhaisen puuttumisen hankkeen (Varpu-hanke) ensimmäinen osa käynnistettiin Sosiaali- ja terveysministeriön koordinoimana vuonna 2001 ja se oli osa laajempaa kansallista Sosiaalialan kehittämishanketta. Sen tavoitteisiin kuului laaja ja systemaattinen sosiaalipalvelujen uudistaminen lisäämällä niiden vaikuttavuutta huomioiden alueelliset rakenteet ja rahoitustavat (STM 2006, 214–215). Varhaisen puuttumisen hankkeella tavoiteltiin laajempaa kulttuurista muutosta, jonka myötä auttamiselle ja ongelmiin puuttumiselle olisi olemassa

yhteinen arvopohja (HARE 2001; Hintikka 2010, 8-9). Käytännön tasolla hankkeella pyrittiin lieventämään lastensuojelutyössä tunnistettua ongelmaa, kuinka lasten, nuorten ja heidän perheidensä asioihin voitaisiin päästä vaikuttamaan helpommin. Varpu-hankkeen toisessa vaiheessa, joka käynnistyi 2004, pääpaino asetettiin hyvien käytäntöjen levittämisen ja verkostoitumisen edistämiseen.

Varhaisen puuttumisen ideologia saavutti 2000-luvun kuluessa hämmästyttävän itsestään selvän aseman niin sosiaali- ja terveydenhuollon kuin koulutuksenkin alueella. Varhaisen puuttumisen lähtökohdana olevilla taloudellisilla tarpeilla on legitimoitu sitä, että julkinen valta vetäytyy vastuusta huomioida sosiaalisten ongelmien rakenteellinen ennalta ehkäisy sekä sosiaalipalvelujen normaalisuuden periaatte (Satka 2009, 30). Timo Harrikari on kuvannut varhaista puuttumista lapsiin, nuoriin ja lapsiperheisiin kohdistuvana hallinnan regiiminä, jossa korostuu yksilöä vastuuttava kalkyloiva riskien hallinta (Harrikari 2008, 113, 123; Harrikari & Satka 2007; Parton 1999, 122–123).

Varhainen puuttuminen perustuu käsitykseen nuoruudesta riskialttiina elämänvaiheena, jossa nuori on toisaalta haavoittuva ja suojeltava, mutta samalla pahaan ja pahan aktiiviseen tekemiseen luonnostaan taipuvainen (Satka 2009, 27). Satka on nähnyt varhaisen puuttumisen ja ammatillisen sosiaalialan työn suhteessa jännitteitä, koska hänen mukaansa ne eivät jaa suomalaisissa oloissa läheskään aina samaa tiedollista käsitystä ihmisen, hänen ympäristönsä ja yhteiskunnan välisistä suhteista. Toiseksi Satka nostaa esiin havainnon, että mitä vähemmän toimintaan kuuluu yksilöiden tai verkostojen ruohonjuuritason eettistä reflektiota, sitä todennäköisempää on, että toimijan sidos varhaisen puuttumisen ideologiaan on vahva. (Satka 2009, 17, 30.) Nämä ovat tärkeitä huomioita erityisesti sen vuoksi, että ne myös kyseenalaistavat varhaisen puuttumisen tavoiterationaalisen ja managerialistisen lähestymistavan, joka voi olla vieras ja etäinen sosiaalialan työn eettisille lähtökohdille.

Edellä kuvattu kehityskulku avaa genealogista taustaa ja näkökulmaa siihen, miten syrjäytymisdiskurssi tuli vallalla olevaksi retoriikaksi ja argumentaatiokäytännöksi nuorisoikäluokan ammatillisessa koulutuksessa ja sen ympärille rakennetuissa hankkeissa. Genealogiaa koskevat kysymykset olivat keskeisiä ranskalaisen yhteiskuntafilosofi Michel Foucault'n teorioissa. Hän tavoitteli genealogisella perspektiivillä historiasta tietynlaisen kehityskulun käynnistänyttä tapahtumaa. Foucault'lle tapahtuman kriteerinä ei ollut näkyvyys tai selkeä havaittavuus sinänsä, vaan ennemminkin tärkeimpänä elementtinä olivat sen uutta ja erityistä tuottavat vaikutukset aikakauden eetoksen eli käytännöllisen järjen murrokseen (Foucault 2005). Yhdeksänkymmentäluvun poliittista kehityskulkua ja hallintakulttuurin muutosta koskevat havainnot vahvistavat ajatusta foucaultlaisittain käsitettävästä tapahtumasta, joka on vaikuttanut syrjäytymisdiskurssin jäsentämien ammatillisten problematisointien ja toimintastrategioiden muodostumiseen nuorisoikäluokan koulutuksen kentällä.

1.2 Tutkimusongelma ja tutkimustehtävät

Tutkimusongelma kiteytyy sen kysymyksen ympärille, miksi opiskelijahuollon sosiaalityössä kohdatut nuorten ongelmat ja auttamisen tarpeet eivät tule kuuluisiksi ja nähdyiksi siitä huolimatta, että nuorten palvelujärjestelmän kehittämiseen on kohdistettu viime vuosien aikana paljon huomiota. Ongelmista puhutaan sellaisella kielellä ja sellaisilla käsitteillä, jotka peittävät näkyvistä niiden todellisen luonteen ja niihin liittyvät tarpeet. Vallalla oleva syrjäytymispuhe ohjaa näkökulman pyrkimykseen, jotka palvelevat ennen kaikkea hallinnan tarpeita nuorten koulutus ja työurien sääntelyssä, eikä tilaa jää kaikille nuoren hyvinvointia koskeville tärkeille kysymyksille. Suuri rakenteellinen makrotason ongelma, työpaikkojen puute, hävytetään diskursiivisen hegemonian saavuttaneen yksilöllistävän ja yksilöä vastuuttavan syrjäytymispuheen alle. Syrjäytymisdiskurssista tekee erityisen tutkimuskohteen sen läpikäytyys nuorten parissa työskentelevien ammattilaisten työssä, ja sen vaikutukset näkyvät erilaisten käytäntöyhteyksien muuttuvissa tulkinnoissa, asioiden käsitteellistämisen tavoissa ja ammatillisen järjestyksen muodoissa.

Tutkimusongelmasta seuraavat tutkimustehtävät asettuvat kolmelle teoreettiselle tasolle, joista laajimpana tehtävänä on tutkia syrjäytymispuhetta poliittisena hallintana, jolloin analyysi kohdistuu syrjäytymispuheen retoriikkaan ja argumentaatioon. Toiselle teoreettiselle tasolle sijoittuva tutkimustehtävä perustuu edellisen vaiheen tuloksena muodostettuihin diskursseihin ja analyysin kohteena on niissä ilmenevä kääntäminen ja vaikutussuhteiden verkko. Kolmannelle teoreettiselle tasolle kuuluva kysymys koskee opiskelijahuollon sosiaalityön ammatillista erityisyyttä ja sen yhteyttä konstruoituun koulutuksen politiikan dispositiiviin.

1.2.1 Syrjäytyminen hallinnan diskurssina

Syrjäytyminen on ollut kiistelty käsite, ja tyypillisimmin syrjäytymiskeskustelu on jäsentynyt kolmen eri teeman ympärille, joissa ilmiötä on tarkasteltu yhteiskunnan, sosiaalisten ryhmien sekä yksilön näkökulmasta. Niitä yhdistävänä tekijänä on ollut syrjäytymisen näkeminen negatiivisena, ei-toivottuna ilmiönä (Jahnukainen & Järvinen 2001, 127–128).

Syrjäytymisen käsitettä tutkinut Tuula Helne (2002) on erottanut syrjäytymisessä inklusion, eksklusion ja marginaalisuuden ajatukselliset ulottuvuudet, jotka merkityksellistyvät symbolisella ja metaforisella tasolla. Inklusio viittaa yhteisöllisyyden ajatukseen, kun taas eksklusio tarkoittaa täydellistä ulkopuolella olemista. Marginaalisuudessa puolestaan on kyse keskiöstä erkaantuneesta kulttuurisesta toiseudesta, jolla kuitenkin on tietty asema yhteiskuntakokonaisuudessa (Helne 2002).

Helne on käyttänyt analyysissään mielenkiintoista näkökulmaa tarkastellessaan syrjäytymistä rajojen vetämisenä, jossa syrjäytyneiden paikantaminen on ennemminkin symbolista paikan konstruoituessa sosiaalisessa symbolimaailmassa tai metaforisessa tilassa (emt., 172–173). Syrjäytymisen näkeminen insti-

tutionaalisissa käytännöissä tapahtuvina määrittelyinä kohdistaa huomion syrjäytymispuheen sosiaalisiin ja poliittisiin yhteyksiin, joissa syrjäytymisdiskursseja käytetään erilaisten asiointilojen osoittamisessa ja toiminnan arvioinnin perusteissa. Tällainen ajatus diskurssista pelkän kielellisen ilmenemismuotonsa ylittävänä, myös tekoja ja käytäntöjä korostavana entiteettinä, liittyy foucault'laiseen diskurssiajatteluun. Anneli Pohjola (2001) on nähnyt syrjäytymisen ennen kaikkea vallan käsitteenä. Pohjoissuomalaisia nuoria aikuisia toimeentulotukiasiakkaita ja pitkäaikaistyöttömiä koskevaan tutkimukseensa viitaten Pohjola näkee syrjäytymiskeskustelun osana yhteiskunnallista hallintaa, joka määrittelee asiointiloja ja säätelee yhteiskunnallis-taloudellista toimintaa. (emt., 188, 190.)

Sekä Helnen että Pohjolan näkemykset vahvistavat ajatusta syrjäytymisdiskurssista nimenomaan poliittiseen hallintaan kytkeytyvänä käsitteenä, johon liittyvät kysymykset olivat myös Foucault'n tuotannossa ja etenkin hänen perintöön jatkaneen hallinnan analytiikan edustajien keskuudessa tärkeitä. Hallintaa kuvaa Foucault'n teorioista juontuva käsite *governmentality*, jonka on laajimmassa mielessä nähty tarkoittavan ihmisten käyttäytymisen ja toiminnan ohjaamista, ”conduct of conduct” (Foucault 1982a, 208–226). Ilpo Helen on tullut kinnut *governmentality*-käsitettä hallinnallisuutena, jossa kiteytyvät modernin länsimaisen poliittisen järjen peruspiirteet ja pyrkimys kuvata modernien yhteiskuntien hallintateknologioiden muutoksia sekä vallan uusien sommitelmien muotoutumista (Helén 2004, 208–209).

Vallan ja hallinnan kannalta syrjäytymisdiskurssin retoriikka ja argumentaatio ovat kiinnostavia hallintarationaalisuutta ja kääntämistä tuottavien vaikutustensa takia. Tämän vuoksi tutkimuksessa on etsitty syrjäytymisdiskurssin toimintamekanismien analysoinnissa tarvittavia käsitteellisiä työkaluja retorikasta, argumentaatioteoriasta, foucault'laisesta kriittisestä diskurssianalyysistä ja toimijaverkostoteoriasta.

1.2.2 Koulutuksen politiikan dispositiivi vallan ja hallinnan strategiana

Toiselle teoreettiselle tasolle kuuluvana tutkimustehtävänä on hakea vastausta siihen, mitä nuorisoiäluokan koulutukseen liittyvän hallinnallisen syrjäytymispuheen analyysin perusteella voidaan päätellä sen taakse kätkeytyvästä vallan ja hallinnan strategiasta. Onko perusteltua esittää, että syrjäytymispuhe on tuottanut nuorisoiäluokan koulutuksen uudella tavalla tietämisen ja problematisoinnin kohteeksi, johon liittyy erityinen vallan ja hallinnan strateginen kenttä? Näihin kysymyksiin etsitään vastausta analysoimalla syrjäytymispuheesta identifioitujen diskurssien argumentaatiostrategioita kääntämisen ja toimijaverkostoteorian näkökulmasta. Tämä viittaa ajatukseen, että syrjäytymispuhe on saanut aikaan uudenlaisia kytköksiä ja sidoksia alkujaan hyvinkin heterogeenisten toimijoiden välille siten, että voidaan voida puhua uusien toimijaverkoston muodostumisesta. Tähän liittyy Bruno Latourin ajatus etäohjauksesta (vrt. Miller & Rose 2010, 54), joka viittaa siihen, kuinka vallan vaikutukset voivat ulottua etäällekin vallan keskuksesta ilman, että vallankäyttö olisi näkyvää. Toimijaverkkoja yhdistävän etähallinnan voi nähdä edellyttävän tie-

tynlaista yhtenäistä vallan ja hallinnan strategiaa, joka liittyy Foucault'n dispositiivin käsitteeseen.

Dispositif on Foucault'n valta-analytiikasta juontuva käsite, jonka tärkeänä lähtökohtana on ajatus vallan käsitteellistymisestä ilman näkyviä toimijoita siten, että valta ilmenee kompleksisissa suhdejärjestelmissä. Dispositiivi on teoreettinen konstruktio tuon vallan suhdejärjestelmän muodostamasta kompleksisesta apparaatista, jossa totuutena pidetty tieto konstituoivat toiminta-alueen järjestystä. Vallan produktiivinen luonne juontuu juuri sen yhteydestä totuutena pidettyyn tietoon (Foucault 1998, 69; 1980, 35–36; Helén 1994, 276). Dispositiivista koskevia näkemyksiään Foucault esitteli vuonna 1977 julkaistussa haastattelukokoelmassa, jossa hän asettaa käsitteelle monenlaisia sisältöjä ja tehtäviä. Hän kuvaa dispositiivista heterogeenisistä aineksista muodostuvana apparaattina, joka kätkee sisäänsä vallitsevat diskursiiviset ja ei-diskursiiviset käytännöt ja totuudet. Apparaatti on tietyn historiallisen ajanjakson tarpeista noussut strateginen kokonaisuus, joka muodostaa systeemisen järjestelmän eri elementtien välille. Niiden keskinäisten yhteyksien luonteen määrittelyn haastavuutta lisää se, että Foucault korostaa diskursiivisten ja ei-diskursiivisten käytäntöjen jatkuvasti muuttuvia positioita ja tehtäviä. (Foucault 1980b, 194–228.)

Dispositiivista koskevia tärkeitä tulkintatekstejä ovat esittäneet Gilles Deleuze (1992), sekä Hubert Dreyfus ja Paul Rabinow (1983), joiden tulkinta dispositiivista ymmärrettävyyden verkostona on ehkä laajimmin siteerattu. Siihen viittaa myös Helén kuvatessaan ymmärrettävyyden verkostoa monimutkaisia tilanteita avaavana ja erilaisia elementtejä yhtä aikaa ymmärrettäväksi tekevänä liikkuvana ja muuttuvana sommitelmana. Yhteiskunnallisessa kehityksessä hallitsemistekniikat ja eri ihmistieteelliset diskurssit integroituvat tiedon ja hallitsemisen kriteerien jatkuvan etsinnän ja täsmentämisen kautta. (Helén 1994, 287.) Hannu Simola on puolestaan kuvannut dispositiivista tietomuodostumien, hallintakäytäntöjen ja subjektiviteettien strategisena yhdentymisprosessina, johon liittyy hallinnan kaksoissidottu luonne. Se on määrätynlaisen vallankäytön ja totuuden tuotannon kudelma, poliittisten rationaalisuuksien ja teknologioiden yhdistelmä, tiedon ja tekniikkojen yhteen kietoutuma. (Simola 2004, 121.) Dispositiivista koskeva keskustelu kuvaa käsitteen hankaluutta ja moniulotteisuutta, mutta samalla se sisältää kuitenkin paljon mielenkiintoisia lupauksia herättäviä mahdollisuuksia erilaisissa toiminnallisissa yhteyksissä vallitsevien tiedon ja vallan suhteiden analyysiin.

1.2.3 Opiskelijahuollon sosiaalityön professionaaliset toimintamahdollisuudet

Kolmannelle teoreettiselle tasolle kuuluva tutkimustehtävä koskee opiskelijahuollon sosiaalityön professionaalista toimintamahdollisuutta. Siinä on kysymys tietynasteisen tiedollis-eettisen ja ammatin omiin lähtökohtiin perustuvan autonomian sekä paikan ja oikeutuksen saavuttamisesta omalle työlle.

Käytännön tasolla professionaalista toimintamahdollisuutta koskeva kysymys konkretisoituu, kun kuraattorin esittämät ratkaisut ovat jonkinasteisessa ristiriidassa laajasti hyväksytyihin totuuksiin nähden. Esimerkkinä tällaisesta

tilanteesta voisi olla vaikkapa opintojen keskeyttämisaikaisissa olevan opiskelijan kohtaaminen, jossa kuraattorin on selvitettävä tilanteeseen johtaneet syyt. Ne voivat liittyä oletettuihin mielenterveysongelmiin, kiusaamiseen tai muihin yksilöllisiin syihin. Koulutuksen politiikan dispositiivi ja siihen kuuluvat rationaalisuudet velvoittavat kuraattoria hakemaan vastauksia ja ratkaisuja, joilla opiskelijan opintojen jatkuminen saadaan ehdottomasti turvattua. Tilanteeseen ei ole usein kuitenkaan löydettävissä yksittäisiä syitä, ja tällöin nuoren motivointi nousee tärkeimmäksi tehtäväksi. Opiskelijahuollon sosiaalityön erityisyys voisi tarkoittaa sitä, että kuraattori kuulisi nuorta enemmän asiakaslähtöisesti ja tekisi sosiaalisen diagnoosin laajemmasta näkökulmasta ilman havaittujen ja oletettujen ongelmien palauttamista ainoastaan opiskelua tai sen jatkamista koskeviksi kysymyksiksi. Esimerkki kuvaa tuen ja kontrollin välistä dilemmaa, joka on yksi sosiaalityön keskeisistä ristiriidoista.

Toisella tavalla kysymys opiskelijahuollon sosiaalityön professionaalisista toimintamahdollisuuksista on myös yhteydessä kuraattorin työstä käytyyn keskusteluun, joka on ollut aktiivista uuden opiskeluhuoltolain valmistelun yhteydessä. Kuraattorin työn voi nähdä olevan koko ajan eri tasoilla tapahtuvan kääntämisen kohteena, jossa sille määritellään erilaisia sisältöjä ja tavoitteita.

Tiivistetyt tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

- 1 Miten nuorten koulutusta koskeva syrjäytymispuhe poliittisen hallinnan ilmentymänä määrittää opiskelijahuollon institutionaalista paikkaa ja koulun sosiaalityön asiantuntijuutta?
- 2 Miten koulutuksen politiikan dispositiivi vallan ja hallinnan apparaattina toimii?
- 3 Minkälaisia ovat opiskelijahuollon sosiaalityön professionaaliset toimintamahdollisuudet? Voiko sosiaalityöllä olla koulutuksen politiikassa omaehtoista paikkaa ja identiteettiä?

1.3 Tutkimuksen rakenne, aineisto ja toteutus

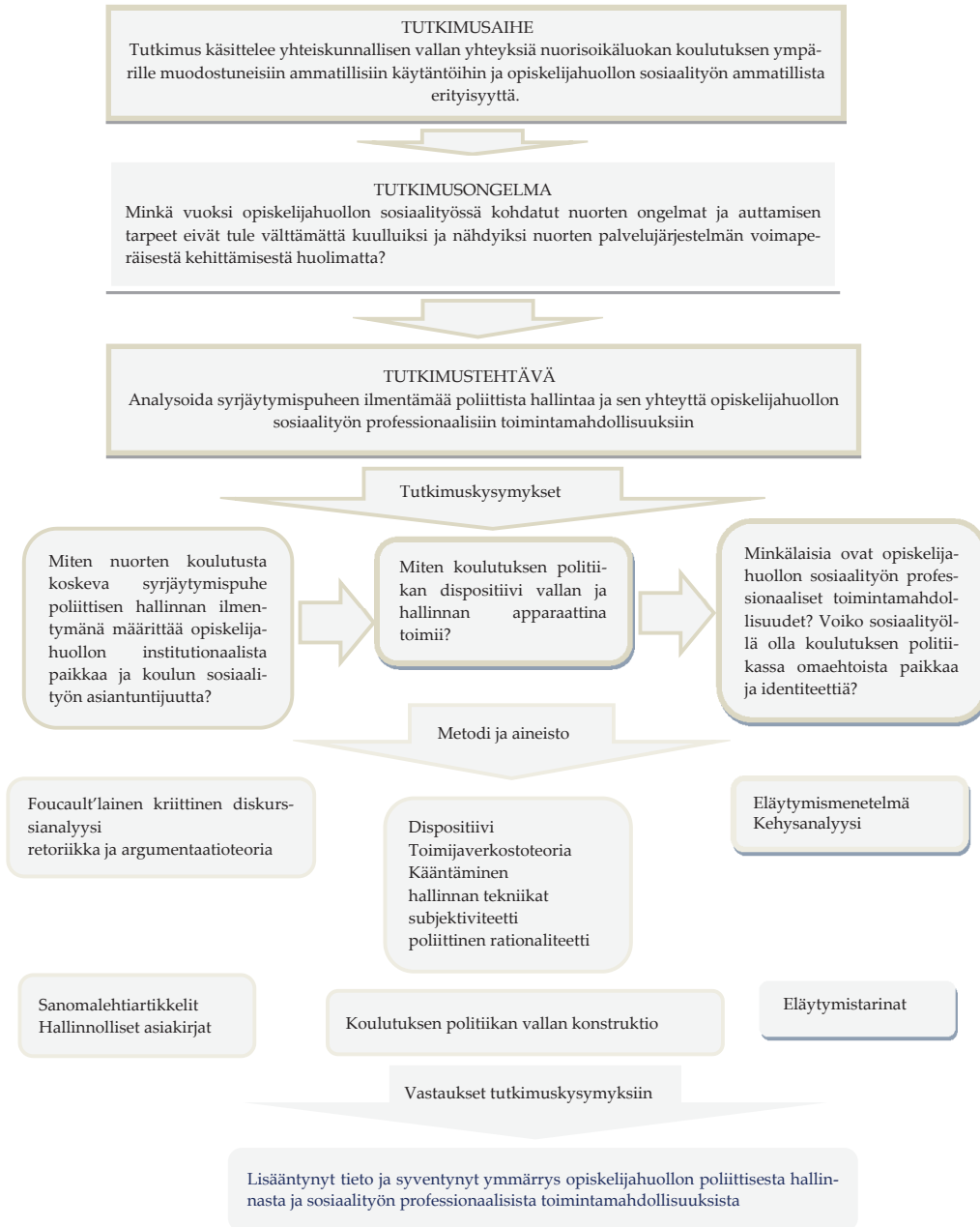
Tutkimus rakentuu kolmesta teoreettisesta tasosta, joista ensimmäisellä analysoidaan nuorisoasteen koulutukseen kytkeytyvää syrjäytymispuhetta retoriikan ja argumentaatioanalyysin keinoin. Toinen taso perustuu syrjäytymispuheen analyysissä konstruoitujen diskurssien teoreettiseen työstämiseen hallinnan analytiikan ja kääntämisen sosiologian käsitteellisiä työkaluja hyödyntäen, minkä tuloksena konstruoituu vallan ja hallinnan strategioita kuvaava koulutuksen politiikan dispositiivi. Kolmannella teoreettisella tasolla kysytään, millainen on opiskelijahuollon sosiaalityön ammatillisen erityisyyden suhde kou-

lutuksen politiikan dispositiiviin, kun tarkastellaan hallinnan kohteena olevia käsityksiä ja mielteitä.

Tutkimuksessa on käytetty tekstianalyysin työkaluja ja niihin liittyviä teorioita. Tutkimuksen empiirisissä osissa on käytetty kolmentyyppistä aineistoa: Helsingin Sanomien artikkeleita ja opetushallinnon asiakirjoissa julkaistuja tekstejä sekä eläytymismenetelmällä hankittuja opiskelijahuollon toimijoiden kirjoittamia tarinoita. Tutkijanposition liittyen lähtökohtaisena tutkimusaineistona voidaan pitää myös kuraattorin työskentelykäytännöistä nousseita eksplikoimattomia käytäntöteorioita, jotka ovat eriasteisesti vaikuttaneet ja ohjanneet tutkimusongelman ja tutkimuskysymysten asettamista.

Syrjäytymispuhetta käsittelevän tutkimusaineiston piti kuvata erityisesti nuorten koulutukseen kytkeytyvää syrjäytymispuhetta erotuksena kaikesta muusta syrjäytymispuheesta. Hallintaan liittyvänä ilmiönä syrjäytymispuheessa on erityistä retoriikka ja argumentaatio, joilla nuorten koulutus problematisoituu yhteiseksi ongelmaksi. Syrjäytymispuheen runsaudesta huolimatta syrjäytymisdiskurssin retoriikka ja argumentaatio ilmenevät kuitenkin hyvin samantyyppisesti eri yhteyksissä perustuen tietynlaisiin toimintamekanismeihin. Tämän vuoksi niiden saamiseksi esiin ja havaitsemiseksi aineiston tuli sisältää monipuolisesti sekä julkisessa keskustelussa että myös erilaisissa hallinnollisissa teksteissä ja asiakirjoissa esiintyvää nuorten koulutukseen liittyvää syrjäytymispuhetta. Aineiston laadun ja riittävyuden kannalta tärkeintä oli saada analysoitua toimintamekanismit niin perusteellisesti, ettei aineiston lisäämisestä olisi valitussa teoreettisessa viitekehysessä voinut seurata enää mitään uusia tulintoja tai johtopäätöksiä.

Tutkimusaineisto koostuu hallinnollisten asiakirjojen osalta vuosien 2000–2008 aikavälillä julkaistusta yhdestä sosiaali- ja terveysministeriön ja neljästä opetusministeriön tiedotteesta, mietinnöstä tai työryhmämuistiosta, joista analyysissä tärkeimpiä ovat olleet Lasten ja nuorten syrjäytymisen ennaltaehkäisy koulutuksen alalla (Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2003:4) sekä Perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen nivelvaiheen kehittämistyöryhmän muistio (Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:33). Tämä aineisto on valittu kuraattorin työympäristöön kuuluneista julkaisuista, joihin perehtyminen sisältyy kuraattorin ammatillisiin käytäntöihin. Julkista keskustelua koskeva aineisto muodostuu kolmestatoista Helsingin Sanomissa vuosina 2000–2006 julkaistusta tekstistä, joissa on mukana pääkirjoituksia ja mielipidekirjoituksia sekä Kotimaa-palstalla julkaistuja artikkeleita. Eläytymismenetelmällä koottuja tarinoita on neljätoista ja ne on kerätty vuonna 2004. Tutkimusaineiston ajallinen rajausta perustuu tutkimuksen tekemisen aikatauluun.

KUVIO 1 Tutkimuksen rakenne

Tutkimuksen ensimmäisessä luvussa asetetaan tutkimusongelma ja tutkimustehtävät sekä taustoitetaan niiden kontekstia ja suhteita erilaisiin keskusteluyhteyksiin. Toisessa luvussa esitellään tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat ja tutkimusmenetelmät. Kolmannessa luvussa analysoidaan nuorisoasteen koulutukseen kiinnittyvää syrjäytymispuhetta poliittisena hallintana ja esitetään analyysin tuloksena konstruoidut diskurssit sekä vallan strategiaa muokkaavat mekanismit. Neljännessä luvussa analysoidaan diskursseja ja vallan strategiaa toimijaverkostoteorian ja hallinnan analytiikan työkaluilla, jonka tuloksena konstruoidaan koulutuksen politiikan dispositiivi. Se vastaa toiseen tutkimuskysymykseen, miten vallan ja hallinnan apparaatti toimii ja minkälainen on sen toimintadynamiikka. Viidennessä luvussa tutkitaan kuraattorin ammatillisia käytäntöjä eläytymismenetelmällä hankitun aineiston kautta ja analysoidaan tuloksia toimijaverkostoteorian, hallinnan analytiikan ja sosiaalityön teorioiden avulla. Luvun lopussa analyysin tulokset suhteutetaan koulutuksen politiikan vallan ja hallinnan dispositiiviin ja vastataan kolmanteen tutkimuskysymykseen opiskelijahuollon sosiaalityön professionaalisista toimintamahdollisuuksista. Kuudennessa luvussa arvioidaan tutkimuksen toteutusta, tuloksia ja niiden vaikutuksia nuorten yhteiskunnallista asemaa koskeviin keskusteluihin.

1.4 Tutkijan positio ja eettiset kysymykset

Käytän tutkimuksessani teoreettisia ja metodologisia välineitä useammilta suunnilta, minkä vuoksi se ei ole selkeästi paikannettavissa mihinkään yksittäiseen tutkimustraditioon. Osaltaan tutkimus on mahdollista sijoittaa kriittisen sosiaalityön tutkimuksen traditioon, koska tutkimuksessa on kyse sosiaalityön omaehtoisen identifioitumisen mahdollisuuksien etsinnästä. Toisaalta lähtökohdiansa ja kysymyksenasettelunsa perusteella se voidaan sijoittaa myös lapsuuden ja nuoruuden hallinnan tutkimuksen kenttään, jossa keskeinen kysymyksenasettelu kohdistuu juuri siihen, miten lasten ja nuorten ongelmat nousevat esiin ja kuinka ne käsitteellistetään hallinnan kohteiksi.

Laajimmassa mielessä sosiaalityön tutkimuseettisten kysymysten lähtökohdat juontuvat sen opillisista traditioista ihmisoikeusammattina, jonka pitäisi puolustaa ja edistää ihmisoikeuksien toteutumista. Tähän sisältyy implisiittinen ajatus tiedon tuottamisen riippumattomuudesta ja tutkimuksen ja sen tuottaman tiedon itseisarvollisesta asemasta. Tosiasiassa kaikki tutkimus on kuitenkin aina sidoksissa yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin edellytyksiinsä. Myös tie-de edustaa sosiaalista instituutiota, joka koostuu tietynlaisesta valtarakenteesta sekä arvoista ja normeista. Sosiaalityön tutkimuksen eettisissä kysymyksissä korostuu tarve kiinnittää huomio siihen, että tutkimus kohdistuu usein yhteiskunnan vähäosaisiin ja heikossa sosioekonomisessa asemassa oleviin kansalaisiin, joiden kontrolloimiseen ja alistamiseen tutkimustietoa voidaan helposti käyttää. Tämän vuoksi tutkimuksen kohdejoukon ihmisarvon ja itsemääräämisoikeuden kunnioittamisen pitäisi olla tärkeitä periaatteita, jos tutkimuksella halutaan edistää myös yhteiskunnallista tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuutta.

Pirkko-Liisa Rauhala ja Elina Virokannas ovat käsitelleet sosiaalityön tietoarvon ja tutkimuseettisyyden suhdetta, joilla on heidän mukaansa erityisesti sosiaalityön tutkimuksessa kiistaton yhteys (Rauhala & Virokannas 2011, 246–247). Tietoarvo kuvaa tiedon arvoa. Tavanomaisimmin tieto on voitu nähdä itseisarvollisena totuutta tai todellisuuden osaa kuvaavana kognitiona, jonka tavoittelussa korostuu objektiivisten menetelmien merkitys. Tietoarvo tai tiedon arvo voidaan nähdä relationaalisenä käsitteenä, joka on aina suhteessa johonkin. Joidenkin kannalta tieto voi olla tärkeää, kun taas toisille se on neutraalia. Lisäksi voi olla sellaisia, joiden kannalta tieto on jopa haitallista. Kysymys on siitä, mitä tarkoitusta varten tutkimus on tehty ja minkälaista tietoa on tavoiteltu. Sosiaalitieteellinen tieto on käsitteellistä tietoa, mikä tarkoittaa sitä, että tiedolla on aina yhteys teoreettiseen ja paradigmaattiseen kontekstiinsa.

Postmodernismia käsittelevissä keskusteluissa on puhuttu tiedonmuodostuksen, tiedontuottamisen edellytysten ja ylipäätensä tietoa koskevien käsitysten radikaalista muuttumisesta (Rauhala & Virokannas 2011, 248–249). Karvinen-Niinikosken mukaan muutokset ovat näkyneet sosiaalityössä neuvottelevana asiantuntijuutena, tietämisen tapojen moninaisuutena, asiakasnäkökulmien vahvistumisena sekä käytännön toimintayhteyksissä muodostuvina keskusteluina ja työmenetelminä (Karvinen-Niinikoski 2009, 133; *emt.*, 248). Nämä luonnehdinnat, samoin kuin aikalaisdiagnostinen keskustelu yleisemminkin, heijastavat ajatusta vapautumisesta tiedonmuodostuksen tiukoista kahleista. Tällaisilla näkökulmilla on taipumus jäädä usein aika epämääräisiksi ja yleistäviksi. Siitä huolimatta sosiaalityön ammatillisia käytäntöjä kuvaavissa tiedontuottamisen prosesseissa on kuitenkin paljon mielenkiintoisia huomioita. Neuvotteleva asiantuntijuus ja tietämisen tapojen moninaisuus kertovat sosiaalityön tiedonmuodostuksen kontekstuaalisuudesta ja tilannekohtaisuudesta, joissa voi syntyä uudenlaisia käsitteistyksiä havaituista ilmiöistä. Ajatus tiedon kontekstuaalisuudesta herättää kysymyksen tiedon elinvoimasta ja dokumentoinnista, mikä on yhteydessä valtaan ja hallintaan. Tietoa ja tiedon tuottamista koskevien käsitysten moninaistumisesta huolimatta kysymys tiedosta ja sen edellytyksistä on edelleen jäljellä. Se on ehkä syventynyt ja sosiaalityön tutkimuksessa voidaan pohtia, onko pirstaleisen ja moniulotteisen todellisuuden pintakerrosten alta löydettävissä sellaista syvällisempää käsitteellistä tietoa, jolla voidaan selittää ja tulkita arkisissa käytännöissä havaittuja asioita ja ilmiöitä.

Tieteellisen tiedon mahdollisuuksien kannalta tutkimusintressit ja niiden institutionaaliset yhteydet ovat tärkeitä. Sosiaalityön tutkimuksessa tutkimusongelmat nousevat usein käytännöissä havaituista epäkohdista, joiden ratkaisemiseksi tutkimustiedolta haetaan vastauksia. Tällöin tutkimuksella on pragmaattiset lähtökohdat ja sen eettinen oikeutus voi perustua tavoitteena olevaan kansalaisten kärsimyksen lieventämiseen. Jürgen Habermas (1968) on erottanut tiedonintressiteoriassaan teknisen, hermeneuttisen ja kriittisen tiedonintressin. Tiedonintresseillä tavoitellaan erilaista tietoa, jolla nähdään olevan erilaisia tehtäviä. Huomioitava on kuitenkin, että tiedonhankinnan intressi ei ole aina välttämättä näkyvä tai edes tieteenharjoittajien tiedostama (Rauhala & Virokannas 2011, 250). Habermasin kriittinen tiedonintressi vaikuttaa sosiaalityön tutki-

muksen kannalta mielenkiintoisimmalta, koska sen kysymyksenasettelu pyrkii ulottumaan vallitsevien sosiaalisten käytäntöjen taustalla vaikuttavien valta- ja vaikutussuhteiden analyysiin. Tällöin tutkimustieto saattaa auttaa tiedostamaan ongelmia aiheuttavia syitä ja edistämään asiakkaiden voimaantumista. Tutkimuseettiseltä kannalta kriittinen tiedonintressi on kaksijakoinen, koska toisaalta se pyrkii kohentamaan vallan käytön kohteena olevien ja alistettujen asemaa ja taas toisaalta uhmaa hallintavallan edustamia totuuksia. Kriittisessä tiedonintressissä voi kuitenkin nähdä potentiaalia myönteisen muutoksen käynnistäjänä, kun epäkohtien tiedostamisen kautta avautuu mahdollisuus kehittää toimivampia ja paremmin asiakkaita palvelevia käytäntöjä.

Tutkimukseni lähtökohtia määrittävissä tiedonintresseissä on tunnistettavissa Habermasin kriittisen tiedonintressin piirteitä, mikäli sen yhtenä keskeisimpänä kriteerinä pidetään sitä, että tutkimuksella tavoitellaan tietoa sosiaalisten ja toiminnallisten käytäntöjen taustalla vaikuttavista valta- ja vaikutussuhteista. Kiinnostukseni kohteena on kuraattorin ammatillisia käytäntöjä määrittävä poliittinen valta ja hallinta, joiden analyysi voi edistää kuraattorin ammatillisen identiteetin selkiytymistä ja virittää monipuolisempaa nuorten hyvinvointia koskevaa keskustelua. Lähtökohtana olevan ajatuksen mukaan huomio ja painopiste ovat väärissä kohdissa ajatellen sitä, mitä nuorten hyvinvoinnin eteen pyritään tällä hetkellä tekemään. Kritiikkiäni en halua kohdistaa nuorten eteen hyvää ja pyyteetöntä työtä tekeviä eri ammattilaisia enkä heidän työtään kohtaan, vaan ennemminkin se suuntautuu niihin vallan ja hallinnan mekanismeihin, jotka pyrkivät ohjaamaan ja määrittelemään työtä. Tutkimukseni eettisen oikeutuksen lähtökohdat sijaitsevat pyrkimyksessä tuoda näkyville ja osoittaa, miten nuorisoikäluokan hallinnointi ja sitä läpäisevät poliittiset rationaliteetit voivat vääristää ajattelua ja johtaa jopa paradoksaalisiin lopputuloksiin. Tämän tyyppistä tilannetta kuvaa seuraava konstruoimani fiktiivinen esimerkki:

Kuraattori osallistuu moniammatilliseen verkostopalaveriin, jossa käsitellään oppilaitoksesta aikaisemmin eronneen opiskelijan tilannetta, jonka tutkinto oli jäänyt vähää vaille valmiiksi. Aikaisemmin kuraattori oli työskennellyt pitkään nuoren kanssa ja asiakasprosessin aikana oli noussut esiin isoja nuoren toimintakykyä koskeneita ongelmia ja kysymyksiä, joiden kuraattorin arvion mukaan olisi pitänyt olla tutkittuja ja selvitettyjä jo paljon varhaisemmassa kehitysvaiheessa. Keskeyttämisen jälkeen nuori on osallistunut kuntouttavaan työtoimintaan ja työvalmentajan palautteen mukaan hän on onnistunut hyvin. Palaverissa kuraattorille esitetään pyyntö selvittää oppilaitoksella, miten opiskelija voisi suorittaa tutkintonsa valmiiksi mahdollisen hankerahoituksen avulla. Kuraattori ehdottaa kuntoutustutkimuksen tekemistä opiskeluvaikeuksien taustalla olevien syiden selvittämiseksi ja nuoren suostumuksella asia laitetaan vireille. Kuntoutustutkimus jää kuitenkin toteutumatta nuoren tultua valituksi yhteishaussa koulutukseen, johon hänen oli pakko osallistua ja vastaanottaa hänelle tarjottu opiskelupaikka

Tässä ilmenevä ajattelu konkretisoi aikaisemmin esittämiäni kriittisiä huomioita kuraattorin ammatillista erityisyyttä koskevan kysymyksen taustalla. Kuraattorin ammattieettisessä ajattelussa nuorelle tutkinnon suorittaminen oli toissijainen asia sen rinnalla, että hänen toimintakykyään mahdollisesti haittaavat ongelmat tutkittaisiin asianmukaisesti ja hän saisi niihin tarvitsemansa avun ja palvelut. Nämä tavoitteet uhkaavat jäädä toteutumatta, kun hallinnointi ohjaa

huomion ennemminkin tutkintoon ja tuloksiin kuin nuoreen ja hänen kohtalonsa. Tämän vuoksi tutkimukseni tavoitteena on puolustaa sellaisia lasten ja nuorten hyvinvointipalveluja, jotka ovat myös heidän itsensä kannalta tärkeitä ja hyödyllisiä.

Tutkijana suhteeni tutkimuskohteeseeni on tietyllä tavalla erityinen, koska sen sijaan, että olisin vain lähestynyt kohdettani ulkopuolelta teoreettisilla ja metodologisilla välineilläni varustautuneena, kerännyt aineistoni ja vetäytynyt sen jälkeen suorittamaan analyysini, olen ollut koko tutkimusprosessin ajan samaan aikaan sekä tutkimuskohteeni sisällä että teoreettisten silmälasieni ja metodologisten välineideni välityksellä myös sen ulkopuolella. Näin ollen olen ollut eräänlaisessa kaksoisroolissa, minkä takia on tärkeä pohtia, mitä tämä on tarkoittanut tutkimuksen etiikan, tutkimuksen luonteen ja luotettavuuden kannalta.

Tutkijan suhde tutkimuskohteeseensa ja sen yksityisyyden sekä autonomian kunnioittaminen ovat tutkimuseettisestä näkökulmasta keskeisiä kysymyksiä. Tutkimuksen toisena aineistona käyttämässäni eläytymistarinoissa kiinnostukseni ei kohdistunut suoranaisesti ihmisten henkilökohtaiseen elämään, vaan ennemminkin heidän välittämiinsä tulkintoihin kuvitteellisista tilanteista opiskelijahuollon käytännöissä. Eläytymistarinoiden kirjoittajat heijastivat kertomuksissa ammatillisia näkemyksiään, joita käsitteleviä problematisointeja abstrahoin siten, ettei niitä ollut mahdollista yhdistää kehenkään erityiseen henkilöön. Näin yksittäisistä tilanteista nousi yleisemmän tason kysymyksiä, jotka liittyivät kuraattorin toimijapositionien tulkintaan.

Tutkijan kaksoisroolista seuraava eettinen kysymys sivuaa tutkijan positioni vaikutuksia kuraattorin työhöni, ja kuraattorin työn vaikutuksilla tutkijan positioni on puolestaan yhteys tutkimuksen luotettavuutta koskevaan kysymykseen. Tutkimusasetelmassa on mahdollista nähdä piirteitä tutkivasta työotteesta, joka tarkoittaa tutkimuksen viemistä sosiaalityön käytäntöjen sisälle (vrt. Karvinen-Niinikoski 2005). Tästä näkökulmasta tutkijan positioni juontuva tutkimuksellinen asenne voi olla ennemminkin kuraattorin työtä rikastuttava ja kehittävä kuin sitä haittaava. Ilman kosketusta käytäntöön koko tutkimusongelmaa olisi ollut vaikea tai jopa mahdotonta havaita ja rakentaa tutkittavaksi.

Sosiaalityön tutkivasta työotteesta välittyvillä näkemyksillä on merkitystä tutkijan positioni perustelemisessa ja jäsentämisessä tutkimuksen ja ammatillisten käytäntöjen välissä. Tämä vaikuttaa ennen kaikkea tutkimukseni luonteen ja herättää ajatuksen triangulaatiosta, joka tarkoittaa useiden menetelmien ja lähestymistapojen yhdistämistä. Triangulaatiosta esiintyviä erilaisia triangulaatiotyyppejä ovat aineisto-, tutkija-, teoria- ja menetelmätriangulaatio, joiden käytöllä on nähty laajassa mielessä olevan mahdollista lisätä tutkimuksen luotettavuutta (Tuomi & Sarajärvi 2002, 141–142). Tässä ajatus triangulaatiosta on ennemminkin tutkimusasetelmasta juontuva näkökulma kuin tietoinen valinta ja havaittavia piirteitä voi erottaa ainakin aineisto-, analyysi-, teoria- ja menetelmätriangulaatiosta. Tämä näkökulma avaa myös oikeutusta tutkijan positioni, koska tavoittelen tutkimuksessani hyvin erilaisia teoreettisia tasoja ja ilmiöitä koskevaa tietoa.

Tutkimuksen luotettavuuden kannalta tutkijan kaksoisroolistani seuraa haasteita, koska tutkijana olen itse osa kohdettani ja tiedontuotannon kulttuuria, jota olen pyrkinyt etäämmältä tietyllä välineistöllä tutkimaan. Huomioon otettava näkökohta koskee tutkimuksen aikajännettä, koska tutkimusprosessi on jatkunut vuonna 2008 valmistuneen sosiaalityön pro gradu työni jälkeen nykyyhetkeen saakka ja aineistona olevia eläytymistarinoita käytin myös jo aikaisemmassa tutkimuksessani. Tämän vuoksi on aiheellista pohtia eläytymistari-
noiden ja niistä tehtyjen analyysien merkitystä tällä hetkellä ja millä tavalla voin vielä hyödyntää niitä väitöskirjatutkimuksen keskeisenä aineistona. Perustelua ja oikeutusta tähän ohjaa tarpeeni syventää analyysiä ja laajentaa näkökulmaani, koska yhteyteni tutkimuskohteeseen on jatkunut koko ajan ensimmäisten aineistojen keräämisen, analyysien ja johtopäätösten jälkeenkin. Tämä on tarkoittanut sitä, että tutkijana en ole myönteisessä mielessä päässyt eroon tutkimusongelmastani, koska keskustelu on jatkunut uusien havaintojen ja kysymyksenasettelujen muodossa.

Tutkimusprosessin aikaisempien vaiheiden tuloksista ja johtopäätöksistä on noussut tietynlainen kantava idea ja juoni, mikä on vaikuttanut ja ohjannut hyvin kokonaisvaltaisesti päättelyäni uusien problematisointien äärelle. Tutkimukseni luotettavuuden kannalta suuri vaara on kuitenkin se, että tutkijana alkaisin etsiä tukea ja vahvistusta ainoastaan aikaisemmille päätelmilleni sekä oletuksilleni tullen näin ohittaneeksi niitä koskevat mahdolliset ristiriitaiset havainnot. Tämän vuoksi omien päätelmieni ja tulkintojeni kriittinen itsereflektiivinen arviointi koko tutkimusprosessin ajan on tutkimuksen luotettavuuden tärkeä ehto. Tiedonhankinnan ja päätelmien etenemisen pitäisi olla mahdollisimman näkyvää ja eksplisiittisesti ilmaistua, mikä on ollut tutkimusasetelmani ja tutkijan positioni takia vaatava tehtävä.

Tutkimusasetelmasta ja tutkimusprosessin luonteesta johtuen teoreettiset näkökulmani ja empiriasta juontuvat päätelmäni ovat käyneet vuoropuhelua, josta on syntynyt uudenlaisia tulkintoja ja käsitteellistyksiä. Kantavana ideanani ja tavoitteenani on ollut tutkia poliittista valtaa ja hallintaa kuraattorin ammatillisissa käytännöissä. Tämä perustuu kyseiseen hetkeen mennessä tekemiini päätelmiin, että kiinnostukseni kohteena olevia asioita ja ilmiöitä on perusteltua tutkia valitusta teoreettisesta näkökulmasta ja käytössä olevat käsitteelliset välineet ovat siihen sopivia. Sosiaalitieteellisen tutkimuksen ominaislaatuun kuuluu se, että tutkimuskohteen rajaus ja määrittely edellyttävät aina tietynlaisia teoreettisia ja käsitteellisiä työkaluja, joilla eri abstraktiotasoille kuuluviin asioihin ja ilmiöihin voidaan päästä käsiksi niiden saattamiseksi pohdinnan kohteiksi (vrt. Raiski 2013, 4-5).

Teoreettisten työkalujen välttämättömyys tarkoittaa sitä, että tutkijan on tehtävä aina valintoja, joilla voi olla yhteys erilaisiin valtakamppailuihin. Valinnoissa on ennen kaikkea kysymys myös arvoista. Silloin voidaan kysyä, minkälaista tietoa tutkimuksella halutaan tuottaa, ketä se palvelee ja onko tutkimuksella oikeutusta tutkimuskohteen kannalta tulla toteutetuksi siten kuin se on toteutettu. Tutkijan tekemät valinnat edustavat useimmiten vain yhtä lähestymistapaa, koska samoja asioita ja ilmiöitä voi tutkia myös toisenlaisesta teoret-

tisestä ja metodologisesta näkökulmasta, joka tuottaisi mahdollisesti täysin erilaisia käsitteellistyksiä ja johtopäätöksiä. Tämän vuoksi tutkijalla olisi oltava valmiutta arvioida kriittisesti omia valintojaan ja niiden mahdollisia seurauksia. Perustelen tutkimuksessani opiskelijahuollon sosiaalityön tutkimista vallan ja hallinnan analytiikan näkökulmista jo vahvistusta saaneilla käsityksillä kuraattorin työssä havaitsemieni epäkohtien ja poliittisen hallinnan välisistä yhteyksistä. Tutkimukseni oikeutus perustuu sellaisen tiedon tavoitteluun, joka voi lisätä myönteisten muutosten mahdollisuuksia.

2 TUTKIMUKSEN TEOREETTISET JA METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT

Tutkimuksen teoreettiset ja metodologiset lähtökohdat perustuvat Michel Foucault'n ja häneltä vaikutteita saaneiden hallinnan analytiikan edustajien Nikolas Rosen ja Peter Millerin teorioihin. Foucault kuuluu niiden yhteiskuntateoreetikoiden joukkoon, joiden alkuperäisteoksissaan esittämät teoriat ovat useissa kohdin hyvin vaikeaselkoisia ja joihin liittyy runsaasti eri yhteyksissä julkaistuja tulkintatekstejä. Tämän vuoksi Foucault'n kanssa on oltava varovainen, koska huolimattomuudesta voisi seurata ajautuminen hämärään metafysiikkaan ja käsitteellisiin umpisolmuihin. Haasteellisuudesta ja varsinaisen metodologisen ohjelman puuttumisesta huolimatta Foucault'n diskursseja ja valta-analytiikkaa koskevilla näkemyksillä on tutkimustehtäväni kannalta tärkeä merkitys, koska ne auttavat analysoimaan ja käsitteellistämään nuorten koulutusta koskevan syrjäytymispuheen ja poliittisen hallinnan välisiä yhteyksiä. Foucault'n diskursseja koskeva teoria kytkeytyy hänen laajempiin ontologiaa ja epistemologiaa koskeviin näkemyksiinsä yhteiskunnallisen todellisuuden luonteesta. Diskursseja käsittelevien ajatusten ohella vallan toimintamekanismeihin kiinnittyvä dispositiivi on toinen tärkeä Foucault'n tuotannosta käyttöön ottamani käsitteellinen työkalu.

2.1 Foucault'lainen diskurssianalyysi

Foucault'lainen diskurssiajattelu ja kriittinen diskurssianalyysi ovat olleet käytökelpoisia lähestymistapoja syrjäytymispuheen analysoimisessa, koska sen ilmentämän poliittisen hallinnan tutkiminen on vaatinut erilaisille teoreettisille tasoille sijoittuvien käsitteellisten suhteiden hahmottamista. Foucault'laisesta diskurssianalyysistä keskusteltaessa on kuitenkin huomioitava, että Foucault ei esittänyt koskaan varsinaista metodologiaa ja hänen tiedon arkeologiaansa onkin hyödynnetty eri tutkimuksissa ennemminkin heuristisena välineenä kuin tiukana metodisena ohjenuorana (Raiki 2004; Säskilähti 1997, 31).

Foucault'n diskurssiajatteluun perustuvassa lähestymistavassa on konstruktionistisia ja kulttuurintutkimuksellisia piirteitä, koska tutkimuksen käsitteelliset kiintopisteet liittyvät merkityssystemeihin, subjektipositioihin ja identiteetin muotoihin. Ero konstruktionismiin ja kulttuurintutkimukseen on siinä, että foucault'lainen lähestymistapa ei perustu strukturalistisiin eikä ideologisiin oletuksiin merkitysrakenteiden säännönmukaisuuksien ja koostumusten määrittämisessä. Kysymyksenasettelu kohdentuu ennemminkin nykytodellisuuden ehtojen tarkasteluun, ja tavoitteena on historiallisten tapahtumien, diskurssien ja käytäntöjen ymmärtävä rekonstruktio ilman turvautumista deterministisiin malleihin tai mystisten päämäärien toteuttamiseen (Dean 1997, 66). Tässä tutkimuksessa tämäntyyppinen ymmärtävä rekonstruktio tarkoittaa opiskelijahuollon sosiaalityön poliittisen hallinnan historiallisten yhteyksien analyysiä.

Norman Faircloughin kriittinen diskurssianalyysi edustaa vahvasti foucault'laista diskurssiajattelua, vaikka toisaalta hän onkin todennut Foucault'n diskurssikäsitteen jäävän varsin abstraktille tasolle, mistä on seurannut monenlaisia keskenään ristiriitaisia teoretisointeja ja tulkintoja (Fairclough 2003, 123–124). Fairclough on kuvannut kriittistä diskurssianalyysiään kielellis-tekstuaalisista sosiaaliin kategorioihin etenevänä prosessina, jossa diskurssikäytännöt toimivat tekstuaalisen ja sosiaalisen välittäjänä (Fairclough 1997, 81–83). Tutkimustehtävään sisältyy samantyyppisiä rakenteellisia piirteitä, kun edetään syrjäytymispuheen retoriikasta ja argumentaatiosta hallinnan analytiikan käsitteistön kautta laajempiin vallan ja hallinnan rakenteita koskeviin tulkintoihin.

Kriittisessä diskurssianalyysissä pyritään sosiaalisten rakenteiden taustalla vaikuttavien itsestäänselvyyksiksi muodostuneiden totuuksien kyseenalaistamiseen paljastamalla niiden yhteys vallankäyttöön. Näin syrjäytymispuheen merkitystä koskeva tulkinta ei sinänsä riitä, vaan analyysillä pitäisi tavoittaa se, miten syrjäytymispuhetta – tai diskurssia – käytetään asioiden perustelemisen ja totuuksien tuottamisen tapana (Fairclough 2003, 8, 10–11). Retoriikasta ja argumentaatioteoriasta löytyneillä työkaluilla on päästy kiinni syrjäytymisdiskurssin toimintamekanismeihin ja johtopäätöksiin, miten syrjäytymisdiskurssi kytkeytyy sitä konsituoiviin sosiaaliin tekijöihin. Genre tarkoittaa Faircloughin käsitteistössä erityistä vakuuttavuutta tuottavia diskurssin tyyllillisiä toimintamekanismeja, jotka voivat olla hallitsevan ja vahvan aseman saavuttaneita sanavalintoja tai metaforia jostakin asiasta puhuttaessa. Genret voidaan nähdä diskurssia konstituoiviksi elementeiksi, jotka juontuvat tietyissä käytännöissä vallitsevista säännöistä ja normeista. Saavuttaakseen painoarvon diskurssin pitää noudattaa juuri tietyissä institutionaalisissa käytännöissä vallitsevia sääntöjä. Niiden tulkinta ei sinänsä liity kielellisen ilmaisumuodon oletetun autenttisen merkityksen ymmärtämiseen eikä myöskään pelkästään tekstin merkitysten tuottamisen tapojen selvittämiseen. Olennaisinta sääntöjen esiin saamisessa on huomion kiinnittäminen siihen, millä tavalla hallittavat asiat tuodaan esiin erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa (Fairclough 1997, 101). Fairclough puhuu kielellisten ja ei-kielellisten elementtien rajojen ylittymisestä or-

ganisoinnin tavoissa, jotka ovat erityisen diskurssijärjestyksen määrittämiä (Fairclough 2003, 24–25). Diskurssijärjestykseen voi nähdä kuuluvan sääntöjen kokoelman, jossa kielellinen ja sosiaalinen sulautuvat siten, että kieli ilmentää aikaa ja paikkaan sijoittuvaa omat olemassaolon ehtonsa omaavaa sosiaalista toimijuutta (Foucault 2005, 68, 155). Tässä ilmenee kielen funktionaalinen yhteys tiettyjen sosiaalisten käytäntöjen ja toimijaposition ylläpitämiseen.

Kriittisen sosiaalityön tutkimuksen alueella foucault'laisiin lähtökohtiin tukeutuvat Karen Healy ja Jan Fook ovat nähneet diskurssianalyysin varsinaisen tutkimusmenetelmän ohella myös kriittis-reflektiivisen sosiaalityön ammatillisten käytäntöjen menetelmänä. Sen avulla työntekijä voi tulla tietoisemmaksi sitoumuksistaan, joita hän on diskurssin puitteissa omaksunut työtään ohjauksiksi periaatteiksi. (Healy 2000; Fook 2002, 67–68.) Fookin mukaan tekstistä esiin nousevien teemojen analyysi, puuttuvien näkökulmien toteaminen, binaaristen vastakkaisten luokitusten havaitseminen sekä implisiittisten vääristyneiden ja tukahdutettujen olettamusten ja merkitysten tunnistaminen ovat diskurssianalyysin keskeisimpiä osa-alueita. Näiden tehtävien toteuttamisen avulla on mahdollista nostaa esiin ja kyseenalaistaa käsitteellisten valintojen vaikutukset asioiden ja ilmiöiden merkityksellistymiselle erilaisissa toiminnallisissa yhteyksissä. Fook on sisällyttänyt diskurssianalyysin piiriin myös laajemman ideologioita, kehyksiä ja tarinoita koskevan semioottisen analyysin (Fook 2012, 105–106).

Healylä diskurssianalyysi painottuu ennen kaikkea kielellisten käytäntöjen tutkimiseen, mikä mahdollistaa ammatillisissa vuorovaikutustilanteissa ilmenevien hienovaraisempienkin ilmiöiden saattamisen tietoisien tarkastelun piiriin (Healy 2000, 67–68). Healyn diskurssianalyysillä on yhtymäkohtia keskusteluanalyysiin. Zoe Garrity (2010) on nähnyt sekä Fookin että Healyn teorioissa ongelmallisimpana käsitteellisen täsmentymättömyyden ja liiallisen yleistävyyden (emt., 198). Näissä keskusteluissa diskurssi käsitteenä saa sisällön teoreettisten ja käytännöllisten yhteyksiensä mukaan. Garrityn näkemyksen mukaan niissä ei ole huomioitu Foucault'n diskurssikäsitteen hienovaraisimpia ulottuvuuksia, jotta diskurssianalyysiä voitaisiin pitää teknisesti tarkkana ja käsitteellisesti ehyenä tutkimuksen kehikkona (emt., 194).

2.2 Diskurssi ja lausuma

Foucault määrittää diskurssin suhteiden ja sijaintien verkostoksi, jossa diskurssi viittaa samasta muotoutumisjärjestelmästä peräisin olevien lausumien kokonaisuuteen. Diskursiiviset suhteet luonnehtivat diskurssia itseään käytäntönä tietynlaisten suhdekimppujen tuottaessa kohteet analyysin ja selittämisen kohteiksi. (Foucault 2005, 65, 143.) Diskurssien muotoutumisjärjestelmä on mahdollista nähdä niiden vallankäytön mekanismien ytimessä olevana dynaamisena kokonaisuutena, joka määrittää, millä tavalla asiat ja ilmiöt käsitteellistyvät tietoisien tarkastelun kohteiksi. Diskurssin muodostumisen taustalla on sen esiintulo, rajaus ja erikoistumisinstanssien välille vakiintunut suhteiden kokonai-

suus, ja diskurssin kohde on olemassa monimutkaisen suhdekimpun kiistattomilla ehdoilla (Foucault 2005, 62–63). Foucault’laisessa ajattelussa ontologian perusprinsiippinä voidaan pitää suhteiden muodostumista niiden pintojen välille, joilla kohteet voivat ilmaantua, analysoida itseään ja yksilöityä (emt., 66). Diskurssi muodostuu rajallisesta määrästä lausumia, joiden olemassaoloehtojen kokonaisuus on määritettävissä (emt., 155). Diskurssien tarkemman analyysin kautta asioiden ja niitä ilmaisevien sanojen yhteys saadaan näkyväksi ja samalla paljastettua diskursiivisille käytännöille ominaisten sääntöjen kokonaisuus (emt., 68). Diskurssi on sanojen ja asioiden taustalla oleva suhde, joka on yhdistänyt ne jossain historiallisessa tilanteessa. Suhderakenteen ehdot määrittävät sitä, mikä sallii kohteen tulla esiin ja sijoitetuksi ulkoisuuden kentälle, joka toimii kontekstina sanallisten performanssien ilmentymiselle. Suhderakenteen ehdot viittavaat suoraan valtaan, ja ne voi nähdä jatkuvasti muuntuvina sommitelmina erilaisten vaikutussuhteiden kesken. Sanallisten performanssien ryhmä on ymmärrettävissä tekstinä, koska se noudattaa loogista, kielellistä ja psykologista järjestelmää. Diskurssi on olemukseltaan kuitenkin jotain muuta kuin sitä ilmentävät tiettyihin kategorioihin asettuvat performanssit, joita voidaan pitää eräänlaisina johtolankoina niiden taustalla olevien lausumien ja diskursiivisten muodostelmien paljastamiseksi. Näin ollen foucault’laisessa näkemyksessä diskurssista korostuu monikerroksellisuus, koska diskurssi itsessään tarkoittaa sen käytännöllisen ilmenemismuodon konstituivia elementtejä ja niitä synnyttäviä voimia.

Foucault pyrki identifioimaan vaikutussuhteiden rakenteen, joka on määrittänyt diskurssin kohteeksi. Tehtävän suorittamiseksi hän määritteli kolme asiaa: esiintulopintojen paikantamisen, rajaavien instanssien kuvaamisen ja erikoistumisen asteikkojen analysoimisen (Foucault 2005, 58–60; Kusch 1993, 62). Esiintulopinnat viittaavat paikkoihin ja tiloihin sekä instituutioihin ja kulttuuriin kentiin, joilla tietyt elementit nousevat diskurssin objekteiksi (emt., 62). Objekteja tarkastellaan vaikutussuhteiden tuotteena, ja niiden substanssi sijaitsee niiden historiallisesti muuntuvissa määrittelyissä ja tulkinnoissa (emt., 63). Foucault’lle objekti tarkoittaa pitkälti diskursiivista muodostumaa, jossa keskeistä on sekä muodostuminen että muodostuma itsessään (Raiski 2004). Foucault’n näkökulma painottuu ennemminkin objektin muodostumisprosessiin kuin objektiin. Esiintulopintojen kohdalla tehtävänä on osoittaa, missä rationalisoinnin asteen, käsitteellisten koodien ja erilaisten teorioiden määrittämät yksilölliset erot voivat ilmaantua ja tulla osoitetuiksi ja analysoiduiksi (emt., 58). Pyrkimyksenä on diskurssin mahdollistavien edellytysten paljastaminen. Tässä yhteydessä voidaan puhua paljastamisesta, koska osoitetaan diskurssin suhteellisuus ja yhteydet institutionaalisiin rakenteisiin, jotka ovat ymmärrettävissä diskursiivisina totuuskasautumina. Tutkimuksessa syrjäytymisdiskurssin esiintulopinnat liittyvät eritasoihin hallinnan käytäntöihin ja yhteyksiin, joissa toiminnan perustelut juontuvat samoista lähtökohdista. Syrjäytymisdiskurssi ja sen esiintulopinnat on mahdollista nähdä keskinäisessä funktionaalisessa yhteydessä, joka ylläpitää tietynlaista toiminnallista rakennetta.

Diskurssien esiintulopintojen tutkimisessa tärkeää on myös rajaavien instanssien kuvaaminen. Kysymys on siitä, mitkä instanssit ovat mukana määrittämässä ja rajaamassa diskurssin objektia. Foucault'n esimerkki 1800-luvun psykopatologiasta kuvaa havainnollisesti, kuinka esimerkiksi oikeuslaitos ja uskonnollinen auktoriteetti olivat mukana määrittämässä hulluutta. Lisäksi tehtävänä on erikoistumisen asteikkojen analysointi. Tässä on kysymys järjestelmistä, joiden mukaan diskurssin kohteena olevat kategoriat erotetaan, asetetaan vastakkain, rinnastetaan, luokitellaan ja johdetaan toinen toisistaan. Foucault'lle tämä ei kuitenkaan riitä. Hän kysyy, minkälaisia suhteita diskurssien eriytymisten tasojen välillä voi olla ja miksi luettelo on juuri ilmenneen kaltainen eikä toisenlainen (Foucault 2005, 60). Diskurssille ei pidä antaa mitään essentialistista määrettä, koska sellaisenaan se on vain yksi välähdys historiallisessa ajanjaksoissa.

Lausumien määrittelyssä Foucault asettaa tehtäväksi erilaisia lausumia ohjaavan lain löytämisen sekä paikkojen määrittämisen, josta ne tulevat (Foucault 2005, 70). Lausumaa koskevassa määrittelyssä Foucault päätyy epätaivomaiseen ratkaisuun määrittämällä lausuman ontologiseksi kategoriaksi, jota ei voida suoraan palauttaa kieleen eikä mihinkään väittämiin (Raiski 2004, 27). Lausumaa voidaan pitää ennemminkin olemassaolon määreisiin ja todellisuutta konstituoviin säännönmukaisuuksiin kytkeytyvänä välttämättömänä olemassaolon funktiona. Lausumafunktio antaa yksiköille subjektin eli avaa niille subjektin mahdollisten asemien kokoelman (emt., 141). Lausumafunktio on dispositionaalinen käsite, koska se ei vielä sinänsä rajaa tai sulje pois mitään. Lausumisen tavat eivät palaudu subjektiin, vaan ne ilmaisevat erilaisia positioita ja paikkoja, jotka subjekti voi puhuessaan ottaa tai saada (emt., 76). Päätelmässä on strukturalistisia sävyjä, mutta lausuman kommunikatiivisuuden takia se poikkeaa strukturalismista.

Foucault hylkäsi perinteisen käsityksen subjektista autonomisena ja itse itseään määrittävänä merkitysten tuottajana (Foucault 2005). Hänen teoreettisessa rakennelmassaan subjektin muotoutuminen tapahtuu diskurssin puitteissa kahdella tavalla: ensinnäkin diskurssi itsessään tuottaa subjekteja määrittämällä ne tietynlaisten ominaisuuksien kantajiksi, kuten esimerkiksi hulluiksi ja homoseksuaaleiksi. Toisaalta diskurssi myös tuottaa subjektipositioita, joiden kantajien on vääjäämättä alistuttava noiden positioiden vallan tai hallinnan määreisiin riippumatta heidän sosiaalisesta taustastaan. Diskurssilla on näin ollen määräävä vaikutus subjektiin nähden, ja subjekti toteuttaa subjektiviteettiaan diskurssin määrittämin reunaehdoin (Hall 1997, 55–56). Martin Kusch on todennut Foucault'n lausuma-käsitteen määrittelyn olevan yksi epämääräisimmistä ja ongelmallisimmista kohdista hänen tuotannossaan (Kusch 1993, 59). Kusch on omaksunut käsityksen lausumasta lausumisen funktiona, joka yhdistää merkin objektien kenttään ja joukkoon subjektille mahdollisia asemia (emt., 59). Lausuman kriteerinä on merkkijonon viittaus johonkin objektiin ja asiantilaan, ja se määrittää ehdot, jotka puhujan tai kirjoittajan on täytettävä (emt., 60). Lausuma on aina suhteessa toisiin lausumiin ja nuo suhteet määrittävät sen assosiaatioalan. Perustavaa laatua oleva kysymys on, kuka puhuu ja kuka on pätevä pu-

humaan. Toisena lausuman määrittymiseen vaikuttavana tekijänä on puheen institutionaalinen paikka, missä on puheen laillinen alkuperä (Foucault 2005, 71.). Tämä viittaa tiedon tuottamaan auktorisoituun asemaan ja valtaan.

Diskurssin analyysiä koskevassa näkökannassaan Foucault toteaa ilmenevien lausumien takana olevan totuuden, josta ne kertovat. Lausumissa tutkitaan periaatetta, joka saa totuudet tulemaan esiin ja lausumien tutkiminen on niiden esiintymistä säätelevien periaatteiden tutkimista. Todellisuus on käsitettävissä jatkuvassa muutoksessa olevaksi periaatteita tuottavaksi dispositioavaruudeksi, ja lausumat ovat realisoituneiden periaatteiden ilmentymiä. Periaate on todellisuutta konstituiva dynaaminen peruselementti, joka voi saada ilmentymänsä lausuman tasolla. (Foucault 2005.) Tiedon arkeologiasta hahmottuva periaatteiden ja dispositioiden rihmasto on ymmärrettävissä ontologiseksi peruskategoriaksi, ja arkeologia kiteytyy noissa ontologisissa ehtokäsitteissä. Tiedon arkeologian vaikeaselkoisuudesta huolimatta se esittää vakavasti otettavan vaihtoehdon ja pyrkimyksen todellisuuden monimuotoisen dynamiikan käsitteellistämiseksi. Perusdilemma sijaitsee kuitenkin juuri yrityksessä määrittellä jotakin sellaista, johon tavanomaisen logiikan ehdollistamat käsitteet ja kategoriat ovat riittämättömiä. Tiedon arkeologiaa onkin perusteltua tarkastella ennemmin näkökulmien esiin nostajana kuin kokonaisena perusteltuna teoriana, mikä on tarkoittanut siitä juontuvien ideoiden hyödyntämistä sekä tutkimuskysymysten asettamisessa että ontologiaa koskevien päätelmien tekemisessä.

2.3 Hallinnan analytiikka

Foucault’lainen valta-analytiikan tutkimus on jatkunut ja kehittynyt hallinnan analytiikaksi kutsutun yhteiskuntatieteellisen suuntauksen piirissä, joka ei sinänsä edusta selkeää metodologista ohjelmaa, mutta joka tarjoaa metodologisia ja käsitteellisiä välineitä hallintaan liittyvien tiedon ja vallan muotojen konkretisoimiseen. Foucault’n tuotannossa keskeisenä kiinnostuksen kohteena olivat historialliset genealogiset prosessit, kun puolestaan hallinnan tutkimus kohdistuu nykyaikaan ja on aikalaisdiagnostista. Hallinnan analytiikan keskeiset vaikuttajat Peter Miller ja Nikolas Rose sekä Mitchell Dean ovat nähneet hallinnan analytiikassa mahdollisuuden tutkia hallinnaksi vakiintuneen vallankäytön menetelmiä ja välineitä. Hallinnan analytiikalle tärkeät kysymykset liittyvät siihen, miten hallinnan kohde esitetään, millä tavalla tieto ja totuus sisällytetään hallinnan osaksi, kuinka hallinta on yhteydessä erilaisiin rationaalisuuksiin, minkälaisia ovat hallinnan tekniikat sekä millä tavalla hallinta muodostaa ihmisistä subjekteja, minuuksia, persoonia ja toimijoita (Kaisto & Pyykkönen 2010, 14; Dean 1999). Hallinnan analytiikan tärkeä anti on ollut sen tavassa kiinnittää huomio yhteiskunnan objektivoivien rakenteiden historiallisiin muutoksiin ja niiden samanaikaisiin subjektivoiviin vaikutuksiin erilaisissa mikrotason prosesseissa. Hallinnalla tarkoitetaan reaalissa yhteiskunnallisissa käytännöissä tapahtuvia prosesseja, joissa yksilön käyttäytymistä ohjataan ja suunnataan epäsuoriin vaikuttamismekanismeihin perustuvilla subjektivointistrategioilla.

Näin ollen hallinta ei ole välttämättä niinkään näkyvää, koska siinä on olennaista vallan kohteen toimintatilan säätely, rajaaminen ja ihmisen yksilöiminen sekä toisaalta valtaan osallistuvan toimijan sisäsyntyinen itsehallinta säädellyn toimintatilan puitteissa (Dean 1999, 11; Rose 1999, 102).

Nikolas Rose ja Mitchell Dean sekä suomalaisista hallinnan analytiikkaan perehtyneistä tutkijoista Hannu Simola ovat esittäneet samantyyppisiä näkemyksiä hallinnan eri ulottuvuuksien käsitteellisistä sisällöistä. Simola on korostanut, ettei hallinnan käsitettä tule pitää niinkään teoriana eikä metodina, vaan ennemminkin yksittäistä tapaustutkimusta kehystävänä havaintojen tuottamisen apuvälineenä (Simola 2004, 124). Simolan pyrkimyksenä on ollut välttää altistamasta hallinnan käsitettä liian mekanistisille ja yksinkertaistaville tulkinnoille. Simola on erottanut hallinnassa kolme aspektia, jotka ovat *Episteme*, *Techne* ja *Ethos*. Episteme viittaa totuuksien järjestelmään ja tarkoittaa järkevyyden lajeja sekä poliittisia rationaliteetteja, jotka muokkaavat todellisuutta poliittisten ohjelmien soveltamista varten. Techne tarkoittaa hallinnan tavan käytössä olevia taktiikoita ja tekniikoita. Ethos tarkoittaa kollektiivista identiteettiä, joka avaa kysymyksen, millainen yksilöllinen ja kollektiivinen identiteetti tai eetos on toiminnan ja muutoksen kohteena. Kysymys on myös siitä, mitä ominaisuuksia ja orientaatioita pyritään vahvistamaan ja mitä kielteisiä ominaisuuksia karsimaan (Simola 2004, 122–123).

Nikolas Rose on nostanut esiin neljä hallinnan ulottuvuutta, joista moraalinen muoto on tavoiteltavan universaalien etiikan mukaisen hallinnan tavan kannalta tärkeä. Hallinnan idiomaattisuus liittyy hallinnan omiin sanastoihin tai ilmaisutapoihin, joilla rakennetaan toimintakenttää ja se pyritään tekemään ymmärrettäväksi tietyn tietomuodostelman mukaisesti (Rose 1999, 27). Mitchell Dean on puolestaan kuvannut hallinnan regiimiä hallinnan käytäntöjen, rationaliteettien ja hallinnan toimijoiden välisten suhteiden kokonaisuutena, jossa on viisi ulottuvuutta. (Dean 1999, 27–38.) Käytännön empiirinen ulottuvuus tarkoittaa näkyviä ja konkreettisia havaitsemisen tapoja, joiden kautta ongelmakenttä ilmenee. Episteeminen ulottuvuus viittaa käytäntöjen ongelmien selittämisessä käytettäviin tietomuotoihin ja selitysmekanismeihin. Hallinnan regiimin tekninen ulottuvuus tarkoittaa ohjaamisen, interventioiden ja toiminnan tapoja, joita käytännöissä toteutetaan. Subjektivointi viittaa olennaisimpiin tekijöihin, joilla subjekteja ja minuuksia muovataan. Hallinnan ohjelmallisessa ulottuvuudessa on kyse hallinnallisista päämääristä, joita varten ne on asetettu. (Dean 1999, 23, 29–33.) Näiden käsitteellisten erittelyjen avulla hallinnan mekanismit on mahdollista saada näkyville ja ottaa tietoisien tarkastelun kohteiksi

Hallinnallisen järjen historiallisen kehityksen on tulkittu edenneen renessanssin valtiojärjen opeista 1600- ja 1700-luvun kameralistisen poliisitieteen – valtion vaurauden lisäämistä korostaneen hallinto-opin – kautta klassiseen liberalismiin. Tästä se on kehittynyt edelleen 1900-luvun hyvinvointi- ja sosiaalipoliittikaoppien kautta lopulta erilaisiin uusliberalismin muotoihin. Hallintajärjen kehitys on vaikuttanut eniten sosiaalisen alueen muodostumiseen käsitteelliseksi tietämisen kohteeksi, kun erilaisia väestöjen ja yksilöiden elämään liittyviä ilmiöitä alettiin tarkastella, määritellä ja vertailla (Helén 2010, 37). Hallinnan

analytiikan edustajat eivät ole tulkinneet uusliberalismia yhtenäisenä ideologiana tai oppina, koska hallinnan analytiikan tavassa tarkastella modernien yhteiskuntien hallintateknologioita korostuu globaaleista moraalia koskevista oletuksista ja tavanomaisista subjekti-rakenne dikotomioista luopuminen (Helén 2004, 28, 218). Tämä on auttanut välttämään uusliberalismiin liittyvien selitysten käyttämistä mekanistisena tai yksinkertaistavana tulkintojen välineenä. Toisaalta hallinnan analytiikkaa on kuitenkin kritisoitu hallinnan sisäisten jännitteiden ja konfliktien huomiotta jättämisestä, mikä voi kuitenkin osaltaan johtua siitä, ettei hallinnan analytiikassa tehdä selkeää eroa politiikan ja hallinnan välillä (Helén 1994, 230–231). Kritiikkiä vastaan on lisäksi mahdollista puolustautua biopoliittisen vallan ominaispiirteellä, joka ei ole yksiselitteisesti eriteltävissä vallan ja tiedon yhteen punoutumisen takia (Foucault 1980, 35). Koulutuksen politiikan käsite kuvaa juuri politiikan ja hallinnon yhteenkietoutumista. Hallinnan analytiikan edustajien tulkinnat vapauden suhteesta hallintaan ovat teoreettisesti mielenkiintoisia tietynasteisesta epämääräisyydestä huolimatta.

2.3.1 Hallinnan analytiikan käsitteitä

Hallintatekniikat tarkoittavat sellaisia järjestelmällisiä käytäntöjä, joilla yksilöt, instituutiot ja muut organisoituneet valtajärjestelmän muodot yrittävät vaikuttaa toisiin yksilöihin ja tahoihin. Dean (1999) on nähnyt hallintatekniikat erilaisina taitoina, kykyinä ja keinoina, joilla hallinnan kohteita – yksilösubjekteja ja kollektiivisia toimijoita – on mahdollista hallita tietyn päämäärän eli teloksen kehyksessä.

Hallinnan tutkimisessa subjekti on toinen tärkeä käsite, jolla viitataan erilaisiin minuuksiin, persooniin, toimijoihin, agentteihin ja identiteetteihin. Ne saavat aikaan ja vetävät puoleensa hallinnallisia toimia sekä toisaalta muodostuvat niiden yhteydessä. Foucault'n ajattelussa yksilön subjektius muodostuu ulkoisen hallinnan ja tiedonmuodostuksen sekä itsen hallinnan ja itsensä tuntemisen leikkauspinnalla (Kaisto & Pyykkönen 2010, 16). Tärkeä huomio liittyy siihen, että subjektiä ei nähdä ainoastaan hallinnallisten toimien vaikutusten aikaansaannoksena, vaan itsen muovaamisen käytännöillä on myös suuri merkitys. Subjektuuteen liittyvät etukäteisoletukset ja niitä koskevat muutostavoitteet ovat hallinnan analytiikan näkökulmasta tärkeitä kysymyksiä, joissa olennaista on myös se, millä auktoriteetti- tai asiantuntijataholla on legitiimi valta asioiden määrittelyssä.

Poliittinen rationaalisuus on kolmas tärkeä käsite, ja se on ymmärrettävissä erityisinä hallinnan harjoittamisen käytäntöjä määrittävinä järjelyn tapoina tiettyssä ajassa ja paikassa (Kaisto & Pyykkönen 2010, 15). Niiden perustana on oltava riittävän vahva argumentaatio ja vaikuttavuus, jotta rationaalisuudet voisivat levitä ja tulla vallalla oleviksi järjelyn tavoiksi. Hallinnan tekniikkoja, subjektin muokkautumista ja poliittisia rationaliteetteja koskevat teoreettiset näkökulmat konkretisoivat syrjäytymisdiskurssin eri ulottuvuuksia poliittisen hallinnan ja rationaalisuuden muotona.

2.3.2 Toimijaverkostoteoria ja kääntäminen hallinnan tutkimisen välineinä

Hallinnan tutkimisessa ydinkysymys koskee poliittisen vallan vaikutussuhteiden välittymistä sosiaalisissa verkostoissa ja niiden yhteyksiä erilaisiin tiedon ja toiminnan muotoihin. Tähän kysymykseen tarjoaa mielenkiintoisen näkökulman toimijaverkostoteorian (engl. *Actor-Network Theory*) tunnettu lähestymistapa, jonka juuret juontuvat 1970-luvun kriittisestä tieteensosiologiasta. Toimijaverkostoteoriaa kehitettiin 1980-luvun alkupuolella Ecole Nationale Supérieure des Mines de Paris -korkeakoulussa Pariisissa tieteen ja teknologian tutkijoiden Michael Callonin ja Bruno Latourin johdolla. Lisäksi toimijaverkostoteorian kehittämisessä tärkeä vaikuttaja on ollut myös sosiologi John Law. Toimijaverkostoteorian kehittäjät ovat pitäneet työtään ennemminkin metodologisena asenteena (Callon 1999) kuin varsinaisena teoriana, joka auttaa tutkimaan, miten verkostot muodostuvat, pysyvät kasassa tai hajoavat (Latour 2005). Suomessa toimijaverkostoteorian ja kääntämisen käsitteen soveltamismahdollisuuksia hallinnan tutkimisen työkaluina on lanseerannut Jani Kaisto. Hän on todennut foucault'laisen ja toimijaverkostoteoreettisen ajattelun täydentävän toisiaan (Kaisto 2010, 50).

Toimijaverkostoteorian lähtökohtia ohjasi tavoite tutkia tieteellisen tiedon prosessien sosiaalisia yhteyksiä sen havaitsemiseksi, millä tavalla merkitysmaailma ja fysikaalinen maailma ovat yhteydessä keskenään. Näin ollen tieto nähdään luonteeltaan sosiaalisena niin aineellisten kuin myös ei-aineellistenkin heterogeenisten materiaalien tuotteena (Law 1992). Tämän vuoksi sosiaaliset interaktiot käsitteellistyvät verkostojen avulla, joissa painoarvoltaan samanarvoiset materiaallinen ympäristö, kuten työvälineet, tekniset laitteet, ja semioottiset ympäristöt, kuten käsitteet ja symboliset merkitykset, yhdistyvät (Latour 2005). Toimijaverkostoteoriassa yhteiskunnan ajatellaan muodostuvan erilaisista verkostoista, joiden järjestäytymisen prosessissa saatavilla olevista materiaaleista syntyy sekamuotoisia kokonaisuuksia, jonkinlaisia hybridejä (Kaisto 2010, 51–52). Tällainen ajattelu soveltuu hyvin nykyaikaan, koska institutionaaliset rakenteet ja toiminnalliset käytännöt ovat jatkuvasti muuttuvia ja eri alojen ammattilaiset toimivat aikaisempaa vaihtelevimmissa yhteistyökäytännöissä ja verkostoissa. Toimijaverkostoteoriassa mielenkiintoinen ajatus on myös se, että toimijoiden identiteetit määrittyvät sen perusteella, minkälainen suhde niillä on muihin verkoston toimijoihin (emt.). Koska identiteetti on kiinteä osa ammatillisuutta, seurauksena ammatillisuus on ikään kuin koko ajan neuvoteltavissa oleva asia.

Metodologisesta näkökulmasta toimijaverkostoteoriassa korostetaan toimijoiden tasapuolista tarkastelua, tutkimuksen symmetriaa sekä vapaata assosiaatiota, kun seurataan toimijoiden tapaa rakentaa ja selittää maailmaa. Tasapuolisessa tarkastelussa on kysymys siitä, että toimijoiden esittämiin perusteluihin suhtaudutaan puolueettomasti eikä heidän ilmaisutapoihinsa puututa millään tavalla. Symmetria tarkoittaa sitä, että havainnoija käyttää samaa sanastoa siitä riippumatta, käsitelläänkö teknisiä vai sosiaalisia aiheita. Vapaan assosiaation periaate koskee luonnollisten ja sosiaalisten tapahtumien erojen käsitte-

lyä, jossa havainnoijan on hylättävä edeltävät oletukset näiden suhteista ja seurattava miten toimijat määrittelevät ja yhdistävät elementtejä sekä sosiaalisesta että luonnollisesta maailmasta (Callon 1986).

Toimijaverkostoteoriassa käytettyjä tärkeimpiä käsitteitä ovat välittäjät, toimijat, käännös ja verkot. Välittäjät voidaan nähdä tekijöinä, jotka antavat verkoille muodon ja määrittävät niiden välisiä yhteyksiä. Callon (1991) on erotanut neljä välittäjien päätyyppiä, joita ovat erilaiset skriptit, tekniset välineet, ihmiset erilaisine tietoineen ja taitoineen sekä raha. Välittäjänä voidaan pitää mitä tahansa toimijoiden suhdetta määrittävää tekijää. Toimija tarkoittaa olioita, joilla on oma identiteetti ja jotka voivat määrittellä ja rakentaa maailmaa. Toimijat määrittelevät toisensa välittäjien avulla. Tilanteesta riippuen toimijat ja välittäjät voivat esiintyä myös synonyymeina. Huomionarvoista on se, että toimijan ei tarvitse olla välttämättä elävä olento, koska Callonin esimerkin mukaan tieteellinen teksti voidaan myös nähdä toimijana (Callon 1991). Toimija on liikkeen alullepanija ja olemassa myös itsessään. Välittäjä on tavallaan relationaalinen käsite, ja välillä myös toimijat voivat esiintyä välittäjinä (emt.).

Käännös (engl. *translation*) on toimijaverkostoteoriassa tärkeä ja keskeinen käsite, joka perustuu Bruno Latourin ”etätoiminnan” ajatukseen. Se kuvaa erilaisia löyhiä verkkojen väleissä vallitsevia hallinnan epäsuoria mekanismeja (Latour 1987, 219; Rose & Miller 2010, 54). Kääntäminen kuvaa toimijoiden tekemistä ja heidän toteuttamaansa ohjelmaa verkkojen muodostamisessa tietyn suuntaisten tavoitteiden edistämiseksi. Käännöksen avulla toimijat pyrkivät toimintaympäristönsä muokkaamiseen, johon he tarvitsevat myös muita toimijoita. Toimijoiden kesken on menossa jatkuvia kamppailuja, kun he yrittävät vahvistaa verkkoaan.

Kääntämisessä toteutuu uusien toimijoiden syntyminen ja jo olemassa olevien toimijoiden muuntuminen. Nikolas Rose on viitannut kääntämisellä hallintaa tavoittelevien auktoriteettien ja hallinnan kohteena olevien organisaatioiden, ryhmien ja yksilöiden välille solmittuihin liittolaisuuksiin (Rose 1999, 47–51). Kysymys on siitä, kuinka jokin auktoriteettitaho saa valjastettua muut tavoittelevaan omista lähtökohdistaan asettamia päämääriä, ikään kuin ne olisivat olleet jo lähtökohtaisesti kaikkien muidenkin omia pyrkimyksiä. Kääntämisen käsite auttaa problematisoimaan ja kiinnittämään huomion eri toimijoiden välisiin vaikutussuhteisiin. Kaisto onkin nähnyt kääntämisellä olevan tärkeä merkitys rationaalisuuksien, hallintatekniikkojen ja itsen muovaamisen käytäntöjen suhteiden tutkimisessa (Kaisto 2010, 57–58).

Callon (1986) on jaotellut kääntämisen neljään vaiheeseen, joita ovat ongelman asettelu, suostuttelu, roolien jako sekä mobilisointivaihe. Ongelmanasettelussa toimijat neuvottelevat ratkaistavasta ongelmasta ja päättävät sen selvittämisen kannalta tärkeät toimijat. Tätä seuraa suunnitelman laatiminen käännöstä varten, jossa toimijoiden tavoitteena on tehdä itsestään välttämättömiä kauttakulkupisteitä. Kaiston mukaan ongelmanasettelussa ja hallinnan analytiikan valtastrategiassa voi nähdä käsitteellistä rinnasteisuutta. (Kaisto 2010, 62). Ongelman asetteluun kuuluva skripti on mahdollista ymmärtää poliittisena ohjelmana ja toimintasuunnitelmana, joka avaa eri politiikan alueil-

la tehtävien problematisointien inhimillistä luonnetta ja vahvistaa tietoisuutta esitettyjen välttämättömyyksien historiallisesta ehdollisuudesta. Tällä tavalla esimerkiksi nuorisoasteen koulutusta ja nuorten syrjäytymistä koskeva keskustelu voidaan nähdä käsikirjoituksen tuottamisena, johon sisältyvät tietynlaiset totuudet ja välttämättömyydet. Tärkeä kysymys on se, keillä yksilöillä, yhteisöillä tai ammattiryhmillä on oikeus ja mahdollisuus osallistua käsikirjoituksen laatimiseen. Hallitsevassa asemassa olevalla taholla, joka voi olla yhteisö tai ammattiryhmä, on mahdollisuus korottaa oma roolinsa korvaamattomaksi ja määritellä minkälaisia asiantuntijuuksia toiminnassa tarvitaan. Tämä voi tapahtua siten, että toiminnan kohteena oleva asia tai ilmiö käsitteellistetään käsikirjoituksen laatijan intressien ja ammatillisen position näkökulmasta, jolloin muut jäävät vähemmälle huomiolle. Tästä seuraa tiettyjen intressien ja asiantuntijuuksien nouseminen etulyöntiasemaan joihinkin muihin verrattuna.

Suostutteluvaiheessa päätoimijoiksi nousseet toimijat yrittävät herättää toisten toimijoiden kiinnostuksen ja määrittelemään sekä vakiinnuttamaan heidän identiteettinsä. Päämääränä on se, että muiden toimijoiden roolit tunnustavat ja vahvistavat päätoimijan keskeisen roolin. Suostuttelu tarkoittaa sellaista yhteensukeutuvien intressien aikaansaamista, jota Callon ja Latour ovat kuvanneet termillä *interressement* (Callon 1986; Rose & Miller 2010, 54–55). Se tarkoittaa jonkin toimijan tai voiman aikaan saamaa vaikutusta, että hallinnan kohteena olevat subjektit alkavat ikään kuin omaehtoisesti esittää samansuuntaisia pyrkimyksiä kuin hallintaa harjoittavat instanssit.

Suostuttelussa retoriikalla ja kielellä on suuri merkitys, ja ne voivat saada aikaan epäsuoran hallinnan löyhiä verkkoja, joissa hyvinkin erilaisia ammatillisia alueita edustavat toimijat perustelevat ja arvioivat toimintaansa yhteisin sanastoin ja käsittein. Tässä on olennaista se, miten hallintarationaalisuus onnistuu puhuttelemaan subjektien eettisiä substansseja ja löytämään niistä tarttumapintoja. Eettinen substanssi tarkoittaa subjektissa piilevää alttiutta alkaa toimia joidenkin päämäärien edistämiseksi, ja konkreettisemmin se voidaan nähdä myös jonkinlaisena sosiaalisena omanatuntona.

Kääntämisprosessin kolmantena vaiheena on roolien jakaminen, jossa päätoimija määrittelee eri roolien kantajien keskinäiset suhteet ja roolit määrittyvät näin muiden toimijoiden välityksellä. Roolien jakaminen voi tapahtua sinänsä ilman julkilausuttuja suunnitelmia, ikään kuin ”rivien väliin” kirjoitettuna itsestäänselvyyksinä. Neljäntenä kääntämisen vaiheena on mobilisointi, jossa eri toimijat tarttuvat tehtäviinsä ja pyrkivät etenemään kohti asetettuja päämääriä. Mobilisointivaiheessa tärkeimmistä toimijoista tulee passiivisten toimijoiden verkon edustajia, joilla on oikeus puhua näiden puolesta tavoitteenaan saada myös nämä liikkeelle (Callon 1986).

Kääntämisen vaiheita ei pidä nähdä aina selkeästi suoraviivaisesti etenevinä ja konkreettisesti havaittavina, koska ne voivat limittyä ja sekoittua keskenään. Tarinoilla on käänöksissä tärkeä rooli. Päätoimijan tultua verkon puolestapuhujaksi hän käyttää valtaa puhuessaan muiden suulla, ikään kuin heidän mielipiteensä olisivat täysin yhteneväisiä.

2.4 Foucault sosiaalityön tutkimuksessa

Foucault'laisen sosiaalityöntutkimuksen yhtenä keskeisenä kansainvälisenä vaikuttajana voidaan pitää vuodelta 1999 peräisin olevaa Adrienne Chambonin ym. toimittamaa "Reading Foucault for social work" -teosta. Lisäksi foucault'laista sosiaalityön tutkimusta on käsitelty lukuisissa ulkomaisissa tieteellisissä artikkeleissa, kuten Tony Gilbertin ja Jason L. Powellin mielenkiintoisessa katsauksessa "Power and social work in the United Kingdom. A Foucauldian Excursion" (2010). Seuraavaksi analysoidaan lähinnä näiden kansainvälisten keskustelujen ja muutamien suomalaisten tutkimusten valossa foucault'laisen ajattelun käyttöä sosiaalityön tutkimuksessa.

Käytäntöön suuntautuvana, ihmisten vuorovaikutusta ja käyttäytymistä käsittelevänä ammattialana, sosiaalityö sisältää paljon sellaisia ulottuvuuksia, joiden tarkasteluun foucault'lainen käsitearsenaali tarjoaa mielenkiintoisia mahdollisuuksia. Adrienne Chambon on esimerkiksi nähnyt foucault'laisen genealogisen näkökulman soveltuvan sosiaalityön tutkimukseen erityisesti sen vuoksi, että sosiaalityö on institutionaalisten rakenteiden määrittämää, käytännöissä tapahtuvaa konkreettista toimintaa, jossa ilmenevien itsestäänselvyksien ja rationaliteettien historiallisen ehdollisuuden näkyväksi tekeminen ilman etukäteisoletuksiin turvautumista voi olla tutkimuksen tavoitteena (Chambon 1999, 60, 62). Lisäksi Chambon näkee foucault'laisessa ajattelussa yhtymäkohtia Erving Goffmaniin, joka myös kiinnitti huomiota arjen itsestäänselvyksiin itsen muotoutumisen käytännöissä (emt., 60). Niissä on kysymys sellaisista hienovaraisista vallan mikrorakenteissa tapahtuvista prosesseista, joiden tiedostaminen edellyttää sensitiivisyyttä ja oikeanlaisia teoreettisia välineitä.

Tony Gilbert ja Jason L Powell (2010) ovat tutkineet sosiaalityön ammatillista asemaa ja valtasuhteita Englannissa uusliberalistisen poliittisen käänteen jälkeisenä aikana käyttämällä foucault'laista teoreettista lähestymistapaa ja käsitteistöä. He ovat analysoineet sosiaalityön ammatillisten käytäntöjen valtasuhteissa ilmenevää valvonnan (surveillance) ja harkintavallan (discretion) dualismia. Valvonta näyttäytyy ammatillisten käytäntöjen kannalta haasteellisena ylhäältä alaspäin suuntautuvana managerialistisena valtana, mutta toisaalta harkintavallan paikantuminen vallan mikrofysiikan alueelle antaa mahdollisuuden alhaalta ylöspäin suuntautuville vaikuttamispyrkimyksille. Tässä yhteydessä Foucault'n vallan mikrofysiikan käsitteen voi nähdä viittaavan ammatillisten käytäntöjen verkostoihin, joissa työntekijöiden ja asiakkaiden toimintamallit muotoutuvat vallan dynaamisissa prosesseissa. On tärkeä huomata, että valvonta ja harkintavalta eivät ole konkreettisesti erillisiä vastavoimia, vaan ne kietoutuvat toisiinsa samassa toiminta-avaruudessa. Tällainen vallan dualistinen tarkastelu ja sen verkostoituneen luonteen ymmärtäminen vahvistavat sosiaalityön reflektiivisten käytäntöjen merkitystä ammatillisissa autonomia-pyrkimyksissä.

Päätelmänään Gilbert ja Powell (2010) näkevät sosiaalityön ammatillisissa käytännöissä paradoksaalisia piirteitä, jotka heidän mukaansa johtuvat siitä,

että samalla kun valvonta estää ja tukahduttaa tietynlaisia ammatillisia käytäntöjä, niin toisaalta kompleksisuus samaan aikaan avaa uusia mahdollisuuksia vastarinnalle ja uudennlaisille valtasuhteiden muodostelmille (emt., 3). Käytäntöihin kuuluvissa vallan mikrorakenteissa tapahtuu uudennlaisia yhdistymisiä ja sulautumisia, joissa tavallaan voi hämärtyä se, mistä jokin vakiintunut ja hallitsevan aseman saavuttanut käytäntö alun perin oli lähtöisin. Ennen kaikkea hämärtyy, miten sen merkitys on samalla konkreettisesti muuttunut. Tällaista tilannetta kuvaa Gilbertin ja Powellin mukaan esimerkiksi voimaannuttavan ja ei-painostavan sosiaalityön irtaantuminen niiden radikaaleista ja humaaneista lähtökohdista siten, että ne ovat sulautuneet osaksi sellaisia ammatillisia käytäntöjä, joita ne alun perin pyrkivät vastustamaan (emt., 3). Tässä tulee hyvin esiin foucault'laisen valta-analyysin herkkyyks kohdistaa kysymyksensä sellaisiin näkökohtiin, joita periaatteessa kukaan ei ole aikaisemmin kyseenalaistanut. Gilbert ja Powell ovat osoittaneet, miten foucault'laista ajattelua voi hyödyntää sosiaalityön tutkimuksessa ilman päätymistä liian yksinkertaistaviin päätelmiin. Vallan mikrofysiikan tutkiminen edellyttää huolellisuutta ja kärsivällisyyttä, jotta tutkija voi tarttua oikeanlaisiin käsitteellisiin jäsennyksiin ilmiökentän tarkastelussaan.

Koulun sosiaalityötä koskevaa foucault'laista tutkimusta edustaa Siu-ming Ton (2006) Hong Kongiin sijoittuva tutkimus, jossa hän toteaa, että koulun kurinpittoa ja koulusosiaalityötä ei ole aikaisemmin tutkittu foucault'laisesta näkökulmasta Hong Kongissa eikä myöskään laajemmin länsimaissa (To 2006, 780). Hong Kongissa koulusosiaalityön palvelut käynnistyivät vuonna 1971 ensin kokeiluluonteisena projektina, josta vastasivat virallisen hallinnon ulkopuoliset organisaatiot. Hong Kongissa kaikille pakollinen kuusivuotiseen perusasteeseen (primary education) ja kolmevuotiseen yläkouluun (junior secondary education) jakautuva koulutusjärjestelmä otettiin käyttöön vuonna 1978 (To 2006, 782).

Tutkimuksessaan To on analysoinut foucault'laista valtakäsitettä ja ajattelua hyödyntämällä sitä, miten oppilaiden ja opettajien subjektiviteettien muodostuminen on yhteydessä koulun kurinpidolliseen valtasuhteiden järjestelmään. To näkee koulun kurinpidollisen valtasuhdejärjestelmän ja koulusosiaalityön välillä selvän suhteen, ja hän nostaa keskeisenä kysymyksenä esiin myös yksilökohtaisen ja rakenteellisen työn painotuserot ja haasteet (emt., 780). Koulusosiaalityön pitäisi osaltaan kyetä edistämään voimaannuttavia käytäntöjä ja reflektiivisyyttä, mikä edellyttää monipuolisempaa valta-analyysiä. To arvioi, ettei kriittinen sosiaalityötutkimus ole määrällisestä lisääntymisestään huolimatta kyennyt antamaan käytännön tasolle paljonkaan uusia toiminnallisia kehityksiä, koska tutkimus on jäänyt liian abstraktille tasolle (emt., 781).

Ton tutkimuksen kohteena on ollut kaksi yläkoulu (secondary school), joiden historialliset alkuvaiheet sijoittuvat eri aikakaudelle: varhaiselle 1970- ja myöhäiselle 1990-luvulle. Tutkimuskohteiden valinnan perusteena ei ollut pyrkimys esittää empiirisiä havaintoja koskevia yleistyksiä, vaan ennemmin tavoitteena oli analysoida kurinpitovallan toimintamekanismeja samantyyppisissä konteksteissa, joilla on erilainen historiallinen tausta ja lähtökohta. Tutkimus-

menetelminä oli osallistuva havainnointi sekä rehtoreiden, opettajien, opiskelijoiden ja koulusosiaalityöntekijöiden syvähaastattelut. To analysoi aineistonsa foucault'laisen diskurssianalyysin avulla, jossa hän näki kaksi perustavaa laatua olevaa kysymystä: kuinka diskurssit kehittyvät ja miten ne saavuttavat valta-aseman muodostaen sosiaalisesti määrittäviä väittämiä (To 2006, 783). To näki diskurssien muodostuvan kahdella tasolla: ensinnäkin niissä pedagogisissa käytännöissä, jotka laajassa mielessä tarkoittavat luokkahuoneen hallintaa (classroom management). Lisäksi diskurssit muodostuvat kurinpitokomitean, opettajien ja oppilaiden välisissä keskusteluissa, joissa vaikutusmekanismit ovat hyvin hienovaraisia. To erotti koulukurin ja järjestyksen ylivallan teknologioissa kolme keskeistä instrumenttia: hierarkkinen valvonta, normalisoiva arviointi ja tentit. Hierarkkisen valvonnan tavoitteena on tehdä valvonnasta kurivallan luontainen osa. Normalisoivan arvioinnin tehtävänä on määritellä ja standardisoida käyttäytymisen piirteitä yksityiskohtaisesti palkitsemista ja rankaisemista varten (emt. 784). Ton tutkimus on aihealueeltaan ja lähestymistavaltaan tärkeä koulusosiaalityötä koskeva puheenvuoro, jossa havainnollistuu foucault'laisen käsitteistön käyttö empiirisessä analyysissä ja käytännöllisissä yhteyksissä.

Suomalaisia varhaisempia sosiaalityön tutkimuksia, joissa on hyödynnetty foucault'laista näkökulmaa, edustavat Leena Eräsaaren Nilkin Naamio (1990) ja Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä (1995) sekä Mikko Mäntysaaren Sosiaalibyrokraatia asiakkaiden valvojana (1991). Eräsaaren tutkimuksia yhdistävät epätavanomaiset lähestymistavat ja näkökulmat, joissa hän kiinnittää huomionsa käytäntöjä säätelevien tekijöiden hienovaraisimpiinkin yksityiskohtiin käyttämällä muun muassa valokuvia täydentämään tulkintojaan byrokraattisen asiakastyön valtasuhteiden rakentumisesta. Tässä havainnollistuu hyvin, miten foucaultlaista näkökulmaa voi hyödyntää konkreettisissa käytäntöyhteyksissä. Mäntysaari analysoi tutkimuksessaan sosiaalitoimistojen sosiaalityötä käyttämällä osallistuvaa havainnointia ja haastatteluja. Hän löysi teoreettisissa päätelmissään yhtymäkohtia Nicos Poulantzasin ja Foucault'n näkemyksissä valtion individualisoivista vaikutuksista yksilöihin, vaikka marxilaisesti suuntautunut Poulantzas kytkeekin vallan muotojen hajaantumisen ja uusien poliittisten teknologioiden leviämisen selkeästi yhteiskunnan taloudellisiin tuotantosuhteisiin (Mäntysaari, 1991, 37).

Hieman uudempia kotimaisia Foucaultia koskevia sosiaalityöhön liittyviä tutkimuksia tai artikkeleita ovat julkaisseet Erja Saurama (2002), Suvi Keskinen (2005), Marketta Rajavaara (2007) sekä Kirsi Juhila (2009). Juhila on todennut foucault'laisen näkökulman keskeisen annin sosiaalityöntutkimukselle olevan sen tavassa lähestyä institutionaalisia käytäntöjä objektivoinnin ja subjektivoinnin kautta, mikä antaa välineitä havainnoida, miten nämä molemmat puolet ovat sosiaalityössä läsnä. Mielestäni juuri eri tasojen teoreettisten näkökulmien yhdistymisessä kiteytyy yksi foucault'laisen ajattelun eduista. Se mahdollistaa vaihtoehtoisten käsitteellistämisen tapojen soveltamisen ilmiön uusien puolien esiin saamiseksi. Tämä liittyy Juhilan näkemykseen, että sosiaalityön käytäntöjen erittelemine ja kyseenalaistaminen Foucault'n filosofian kautta johtaa sosiaalityön ymmärtämiseen ristiriitaisena ja monitasoisena todellisuutena (Juhila

2009, 61–62). Pidän tätä kuitenkin ennemminkin myönteisenä kuin kielteisenä arviona, koska sosiaalityön asiantuntijuuden mahdollisuus voi sijaita ristiriitojen käsitteellisessä kuvaamisessa ja ratkaisuisa. Toisin sanoen sosiaalityö kykenee tunnistamaan erilaisten sosiaalisten voimatekijöiden vaikutuksia ja etsimään ratkaisuja kielteisten vaikutusten ehkäisemiseksi. Tämä käsitys muistuttaa kriittisen realismin käsitystä todellisuudesta erilaisten piiloisten ja potentiaalisten vaikutusmekanismien kokonaisuutena.

Erja Saurama (2002) on hyödyntänyt foucault'laista metateoreettista orientaatiota lastensuojelutyön historiaan liittyvässä tutkimuksessaan, jossa hän tarkastelee pakkohuostaanoton genealogisen muotoutumisen vaiheita. Saurama osoittaa, kuinka pakkohuostaanottoon liittyvät käytänteet ja päättelymuodot ovat seurausta vähittäisistä historiallisista prosesseista, jotka tiettyinä aikakausina ovat rakentuneet eri tasoja yhdistäviksi diskursiivisiksi muodostumiksi. Huomion arvoista on se, että muutoksia ei nähdä dramaattisina katkoksin, vaan ennemminkin niiden päätellään kehittyneen vaihikka konkreettisiin käytäntöihin liittyvien tulkintojen uudenlaisten kombinoitumisten seurauksena. Tällaisessa prosessissa voi olla kyse diskursiivisen muodostuman murtumasta, jota Martin Kusch on kuvannut (1991, 72) sumeaksi diskursiiviseksi muodostumaksi, välivaiheeksi, jossa on elementtejä sekä edeltävästä että seuraavasta diskursiivisesta muodostumasta (emt., 234). Tämä liittyy myös Foucault'n keskeiseen diskursseja koskevaan käsitykseen, että ne eivät ole ainoastaan puhetta, vaan aina myös käytäntöjä.

Saurama on käyttänyt biovallan käsitettä tarkastellessaan mielisairauden, pahoinpitelyn, kasvatusvaikeuksien, alkoholismien sekä hoidon laiminlyönnin esimerkein normaalin ja patologisen rajankäyntiä (Saurama 2002, 220). Luokitukset kuvaavat eri aikakausien diskursiivisten muodostumien käsitteellisiä jäsennyksiä lastensuojelutoimenpiteiden perusteluissa. Saurama toteaa, että lastensuojelun diskursiivisessa muodostumassa alkoi ilmetä murtumia 1960-luvulla, jolloin aikaisemmin omaksutut julkisoikeudelliset ja huolto-oikeudelliset diskurssit alkoivat vähitellen väistyä yksityis-, siviili- ja perheoikeudellisten käsitteiden ja strategioiden tieltä (emt., 236). Perheeseen kohdistettavat ulkopuoliset interventiot tulivat kriittisen huomion kohteiksi, kun alettiin korostaa perheen autonomian kunnioittamisen tärkeyttä. Saurama näkee, että muutoksilla on selvä yhteys sosiaalityön ammatillistumisen vaiheisiin, joissa sosiaalityö kehittyi 1960-luvun henkilökohtaisen huollon, yksilökohtaisen sosiaalityön ja asiakassuhteen hoitamisen jälkeen enemmän terapeutiseen suuntaan esimerkiksi perheiden kanssa tehtävässä työssä. 1970-luvulla lastensuojelun ammatillisissa käytännöissä alettiin enenevässä määrin korvata aikaisempia sijais- ja laitoshuoltokäytäntöjä avohuollon menetelmillä ja samalla myös tiimityö muodostui keskeiseksi työmuodoksi (emt., 235). Tutkimuksessaan Saurama onnistuu havainnollistamaan diskursiivisen muodostuman käsitettä metodologisenä orientaationa, joka mahdollistaa eri tasoille liittyvien havaintojen ja pohdintojen yhteenvedonomaisten tulkinnan. Toisin sanoen se avaa heuristisen näkökulman siihen, millä tavalla eri ulottuvuuksiin ja yhteyksiin sijoittuvat näkökohdat liittyvät toisiinsa tietyssä historiallisessa kontekstissa.

Suvi Keskinen (2005) on väitöskirjassaan ”Perheammattilaiset ja väkivalta-työn ristiriidat” tarkastellut perheneuvonnan ja perheterapian alueella työskentelevien ammattilaisten väkivaltatyötä siinä rakentuvine diskursseineen ja käytäntöineen (emt., 93). Keskinen tukeutuu tutkimuksessaan foucaultlaiseen ajatukseen diskursiivisesta vallasta, joka on hänen mukaansa antanut mahdollisuuden tiedon ja ammattilaisten työn monipuolisempaan tarkasteluun (emt., 95). Keskinen mukaan suomalainen tapa käsitellä miesten naisiin kohdistamaa parisuhdeväkivaltaa on muotoutunut kahden diskursiivisen kamppailuvaiheen kautta, joista ensimmäinen ajoittuu 1970-luvun loppuun ja toinen 1990-luvulle. Keskinen kuvaamassa ensimmäisessä vaiheessa parisuhdeväkivalta-diskurssilla oli hallitseva suunta antava asema. Tutkimuksessaan Keskinen havainnollistaa sitä, minkälaisen yhteiskunnallisten edellytysten ja käytäntöjen myötävaikutuksella parisuhdeväkivaltadiskurssi saavutti hallitsevan asemansa (emt., 98). Tuossa diskurssissa naisten väkivallankokemukset olivat mukana peitetyssä muodossa ja vasta 1990-luvulla alkoi uusi vaihe diskursiivisessa kamppailussa, jonka seurauksena Suomessakin alettiin yhä useammin puhua naisiin kohdistuvasta väkivallasta (emt., 102–104).

Laajemmat diskursiiviset muutokset mahdollistivat Keskinen mukaan naisten väkivaltaa koskevien kuvausten tulemisen kuulluiksi ja käsitellyiksi tietona (Keskinen 2005, 96). Keskinen päätyy tutkimuksessaan toteamaan perheammattilaisten väkivaltatyön ongelmakohtien liittyvän niihin tilanteisiin, joissa sukupuolitettuja asetelmia tuottavat parisuhde- ja perhediskurssit ovat päässeet hallitsevaan asemaan sulkien pois väkivallan käsittelyä. Keskinen näkee, ettei näiden diskurssien ja väkivaltadiskurssien väliltä löydy yhtymäkohtia, koska niiden tuottama kuva parisuhteesta ja vanhemmuudesta eroaa suuresti toisistaan (emt., 349).

Keskinen osoittaa tutkimuksellaan, miten Foucault’n diskurssiteoriaa voi käyttää tutkimuksellisessa asetelmassa ja kuinka genealogialla on mahdollista avata näkökulmaa siihen, minkälaisen polveutumisten ja intressikamppailujen kautta nykytodellisuus on tullut mahdolliseksi. Keskinen tutkimuksesta esiin nouseva mielenkiintoinen teema koskee alistetun tiedon merkitystä, eli kysymystä siitä, millä tavalla toisenlaiset vaihtoehtoiset tietämisen tavat voivat kätkeytyä valtakurssin alle säilyttäen kuitenkin potentiaalisen tai piilevän vaikuttamisen mahdollisuutensa. Tämä on kiehtova näkökulma opiskelijahuollon sosiaalityön kannalta, koska kysymys on siitä, onko sosiaalityön käytännöissä syntyvä tieto laadultaan sellaista, jonka perusteella hallitseva syrjäytymisretoriikka olisi mahdollista kyseenalaistaa. Tähän kysymykseen palataan myöhemmin, kun analysoidaan sosiaalityön suhdetta opiskelijahuollon tietokäytäntöihin ja politiikkastrategioihin.

Marketta Rajavaara (2007) on sosiaalipolitiikkaa ja sosiaalityötä koskevassa tutkimuksessaan soveltanut genealogista lähestymistapaa tarkastellessaan arviointia käsittelevien diskurssien ja tietokäytäntöjen muotoutumista. Tällainen genealoginen perspektiivi mahdollistaa asioiden ja ilmiöiden yhteiskunnallisen polveutumisen näkyväksi tekemisen ja osoittamisen, kuinka tietyistä käsitteellistämisen tavoista ja käytännöistä on vähitellen tullut itsestään selviä. Raja-

vaaran käyttämän Ian Hackingilta peräisin olevan järkeilytyylin käsitteen avulla on mahdollista hahmottaa, miten vaikutusjärkeilyn tietokäytännöt muotoutuvat erilaisissa hallinnan yhteyksissä (emt., 68). Tämä liittyy historiallisen ontologian asettamaan kysymykseen asioiden oleviksi tulemisen mahdollistajista. Hackingin järkeilytyylin käsitteeseen sisältyvät myös konkreettiset käytännöt, ja jokainen järkeilytyyli konstituoivat sisäiset todistamisen ja osoittamisen kriteerinsä, jotka määrittävät totuusehdot tiedonalalle, jolla niitä sovelletaan (emt., 69).

Rajavaaran analyysi alkaa 1800-luvun loppupuolen sosiaalireformistiselta kaudelta, jolloin sosiaalitutkimuksen tietokäytännöt alkoivat muotoutua väestön elin- ja työoloihin sekä terveysvaaroihin liittyvien kysymysten tiimoilta. Tähän aikakauteen liittyvällä tilastollisella järkeilytyyllä oli kuitenkin jo varhaisempi historiansa (Rajavaara 2007, 78, 83). Tavoiteperusteinen järkeilytyyli valtasi alaa 1960-luvulla hyvinvointivaltion päämääriä koskevan yhteiskuntasuunnittelun perustana. Tuolloin väestön tarpeita koskeva kysymys nousi tärkeäksi ja erityisen tärkeää oli se, millä tavalla tarpeet ovat määriteltävissä (emt., 108–109). Kokeellinen järkeilytyyli otettiin käyttöön hyvinvointivaltion laajentumisen vaiheessa sosiaalipolitiikan tutkimus- ja selvitystoiminnan perustaksi sosiaalisten interventtioiden vaikutusten arvioimiseksi. Järkeilytyylien genealogisen polveutumisen kuvauksensa Rajavaara päättää tuloksellisuuden järkeilytyyliin, joka alkoi vallata alaa, kun hyvinvointivaltiota alettiin kehittää tulosohjatuksi ja markkinaehtoiseksi 1980-luvun jälkipuoliskolta alkaen (emt., 175). Tähän liittyvän historiallisen tilanteen Rajavaara on määritellyt vaikuttavuusyhteiskunnaksi, joka vahvasti aikalaisanalyttisesti sävyttyneenä käsitteenä täydentää kuvaa uusliberalististen hallinnan muotojen leviämisestä Suomessa 1990-luvun alkupuolella. Rajavaara on onnistunut foucault'laisen genealogisen lähestymistapansa avulla konkretisoimaan ja tekemään näkyväksi eri aikakausia hallinneiden rationaliteettien erilaisuuden ja sen myötä osoittamaan nykytodellisuutta hallitsevien totuuksien suhteellisuuden.

Foucault'laista lähestymistapaa hyödyntäviä sosiaalityötä käsitteleviä tutkimuksia yhdistää tiedon, vallan ja yhteiskunnallisten käytäntöjen välisten suhteiden problematisointi. Sosiaalityön asiantuntijuutta konstituoivan tiedon erityislaatuisuus juontuu sen yhteiskunnallisesta ja historiallisesta ehdollisuudesta. Sosiaalityön tieto ja tietämisen tapa tiivistyvät niissä asioiden ja ilmiöiden käsitteellistämisen tavoissa, joilla ne asetetaan erilaisten toimenpiteiden ja hallinnallisten intressien kohteiksi. Tämän vuoksi olennaista on se, kuka tai ketkä hallitsevat areenoita ja tilanteita, joissa asioista keskustellaan. Tästä avautuu näköala edellytyksiin, joiden avulla vallitsevat asiantilat ja asioiden problematisointitavat ovat tulleet mahdollisiksi. Sauraman, Keskisen ja Rajavaaran tutkimuksissa kuvatut käsitteelliset siirtymät kohdistavat huomion juuri siihen, miten yhteiskunnallisten edellytysten muutokset ovat vaikuttaneet ammatillisiin käytäntöihin ja niistä tehtyihin tulkintoihin.

3 SYRJÄYTYMISPUHE OPISKELIJAHUOLLON POLIITTISESSA HALLINNASSA

3.1 Syrjäytymispuhe hallintana

Tutkimuksessa analysoidaan opiskelijahuollon sosiaalityön ammatillisiin käytäntöihin liittyvissä hallinnollisissa asiakirjoissa ja Helsingin Sanomissa esiintyvää nuorten koulutusta koskevaa syrjäytymispuhetta vallankäyttönä, jolloin huomio kohdistuu syrjäytymispuheen hallintaa ja kääntämistä tuottaviin vaikutuksiin. Hallinnollinen teksti edustaa lähtökohdiltaan vahvimmin poliitikkojen ja virkamiesten ajatusmaailmoja, kun puolestaan lehtiartikkelit heijastavat laajempien kansalaisryhmien käsityksiä. Syrjäytymispuheen analysointiin hallintaan liittyvänä ilmiönä löytyy hyödyllisiä käsitteellisiä työkaluja retoriikasta ja argumentaatioteoriasta, jossa korostuu kielenkäytön instrumentaalinen luonne. Argumentaatioanalyysissä kielenkäyttö nähdään tietoisten ja osin tiedostamattomienkin valintojen kautta tapahtuvina tekoina tiettyjen päämäärien saavuttamiseksi. Tällainen lähestymistapa vaatii tuttujen asioiden problematisointia ja tunnetuksi oletettujen näkökohtien oudoiksi osoittamista, jonka Summa on käsitteellistänyt vapautumisena ”referentin tyranniasta” (Sääskilahti 1997, 33–34; Simola, 1995, 31; Summa 1989, 80–81). Käytännössä tämä voi olla vaativa tehtävä, etenkin jos tutkija itse on hyvin lähellä niitä asioita, joita hän problematisoi tutkimuksessaan.

3.2 Retoriikka ja argumentaatioteoria syrjäytymispuheen analyysin työkaluina

Retoriikan historia juontuu antiikin ajasta, jolloin puhetaidon ja vakuuttelun taituruutta koskevat pohdinnat alkoivat levitä ensin sofistien keskuudessa. Tuon aikakauden ja klassisen retoriikan tärkein edustaja oli kuitenkin Aristoteles, jonka ajatukset poikkesivat sofisteista siten, että hän piti huomion keskipsis-

teenä vakuuttavien argumenttien keksimistä eikä niinkään lopputulosta. Aristoteleelle retoriikka tarkoitti kykyä havaita, mikä kunkin asian yhteydessä oli vakuuttavaa (Aristoteles 1997, 10). Aristoteles tutki retoriikkaa inhimillisenä vakuuttelun taitona ja havaitsi kolme puheen vakuuttavuuteen vaikuttavaa tekijää, jotka ovat itse puhe (logos), puhujan luonne (ethos) sekä puhujan mielen-tila tai tunteiden ilmaisu (pathos). Logos viittaa argumentin muodostamisessa käytettyyn kielenkäyttöön ja sanavalintoihin. Eetos liittyy viestijän ja yleisön väliseen suhteeseen, jonka ydinkysymys on puhujan uskottavuus yleisön silmissä. Pathoksella Aristoteles tarkoitti tunteiden ilmaisua ja niihin vetoamista kuulijoiden vakuuttelussa. (Aristoteles 1997.) Vakuuttelun ja argumentoinnin perusolottuvuudet kiteytyvät hyvin näissä käsitteissä, ja niihin viitataan usein erilaisissa retoriikkaa koskevissa keskusteluyhteyksissä. Retoriikan historiaa tutkinut Jukka-Pekka Puro on todennut retoriikkaa koskevan keskustelun olevan aina sidoksissa kunkin aikakauden kulttuuriin, mutta Aristoteleen Retoriikka-teosta voidaan kuitenkin hyvällä syyllä pitää retoriikan historiassa kulkemakivenä, joka on säilyttänyt merkityksensä eri aikakausina (Puro 2006). Tieteellisessä keskustelussa retoriikka on myöhemmin jaettu klassiseen ja uuteen retoriikkaan, jota Puron mukaan on seurannut vielä retoriikan ja yhteiskunnan jännitteistä suhdetta tutkiva yhteiskuntafilosofinen retoriikka (Summa 1996, 51–52; emt., 107–110).

Uudeksi retoriikaksi kutsutun suuntauksen kehitys 1950-luvulla oli tärkeää myös yhteiskuntatutkimuksen kannalta, koska retoriikka saavutti hyväksyttävämmän aseman akateemisissa piireissä ja sitä alettiin käyttää tutkimuksissa. Uudesta retoriikasta keskusteltaessa on tärkeä huomata, että se on eräänlainen yläkäsite erilaisia painotuksia sisältäville suuntauksille, joita yhdistävässä vaikuttavuutta korostavassa näkökulmassa huomion kohteena ovat laajemmat vakuuttelun ja argumentoinnin kielellis-kulttuuriset ilmiöt. Näin ollen uudessa retoriikassa ei ole klassisen retoriikan tapaan kyse enää pelkästä puhetaidosta (Puro 1998, 3, 86). Puro näkee uuden retoriikan teoreettisuuden olevan vahvasti yhteydessä jälkistrukturalistiseen yhteiskuntafilosofiseen retoriikkaan, jonka yhtenä tärkeänä vaikuttajana hän pitää muun muassa Michel Foucault'ta (emt., 88; Puro 2005, 139, 141).

Seuraavaksi esitellään kahden keskeisen uuden retoriikan edustajan Kenneth Burken ja Chaïm Perelmanin teorioita, joita on sovellettu tekstiaineiston analyysissä. Burken teorian antina on symbolisen järjestyksen käsitteellinen kuvaaminen ja erityisesti retorisen identifikaation käsite, jonka avulla eri asiayhteyksien yhteen kietoutuminen on mahdollista tehdä näkyväksi. Perelmanin teoria puolestaan tarjoaa tarkempia välineitä kielellisten vaikutusmekanismien kuvaamiseen.

Kenneth Burke ja retorinen identifikaatio

Amerikkalainen kirjallisuudentutkija Kenneth Burke poikkeaa muista uuden retoriikan edustajista siten, että hän ei esittänyt tiukkaa käsitteellistä lähestymistapaa, vaan tuotti laajan teorian yhteiskunnan sosiaalisen järjestyksen ja kulttuurin symbolisesta rakentumisesta. Kulttuurisen ja symbolisen järjestyksen muotoutumista koskevassa teoriassaan Burke erotti neljä keskeistä trooppia, jotka tarkoittavat ajattelun ja kokemisen perusulottuvuuksia. Metafora tarkoittaa tietyn asian ymmärtämistä jonkin toisen asian kautta. Metonymia tarkoittaa eräänlaista reduktiota, jossa jokin immateriaalinen, abstrakti asia ilmaistaan toisen, käsin kosketeltavan ja materiaalisen avulla. Synekdokee on ilmaisu, jossa kahden toisiinsa liittyvän ilmiön jokin piirre edustaa koko ilmiötä: osa kokonaisuutta, muoto sisältöä, merkki tarkoitusta. Ironia tarkoittaa ilmaisua, jossa yhden näkökulman edustavuus kielletään kyseenalaistamalla se ja tuodaan kuvaan täysin vastakkaisen näkökulman mahdollisuus (Burke 1969, 506–507). Burken neljän trooppityyppiin kiteyttämät ajattelun ja kokemisen tavat eivät sinänsä tarkoittaneet niinkään metodologista ohjelmaa, vaan laajempaa tulkinnallista näkökulmaa. Tässä suhteessa Burken lähestymistapa poikkeaa selkeästi Perelmanista, joka oli enemmän kiinnostunut retoriikasta ja argumentaatiosta metodologisena lähestymistapana.

Burken teoriassa tärkeä ydinkäsite on retorinen identifikaatio, jolla hän viittaa prosessiin, jossa lähtökohtaisesti erilliset asiat ja ilmiöt liittyvät yhteen saaden aikaan tietynlaisen vaikutelman seurauksineen. Tärkeimpiä retorisen identifikaation mekanismeja ovat erilaiset terministiset ilmaisut ja käsitteet, joita Burke kutsuu ”jumalatermeiksi”. Ne ovat keskeisimpiä retorisen identifikaation mekanismeja, jotka typistävät moniulotteisemmat asiat yksinkertaistettuun muotoon siten, että esimerkiksi kiistanalaisia arvolatauksia sisältävät asiat pelkistyvät teknistä rationaliteettia koskeviksi kysymyksiksi. ”Jumalatermit” ovat kaikkein tyhjentävimpiä terministisiä käsitteitä, koska niihin vetoamisen jälkeen ei kaivata mitään lisäyksiä (Burke 1969, 91–117). Burken mukaan symbolisen järjestyksen retorisessa tuottamisessa ei ole välttämättä kyse taidoista tai kyvyistä, vaan se voi perustua myös toistoon ja jatkuvaan tietyn viestin vahvistamiseen.

Chaïm Perelmanin argumentaatioteoria

Chaïm Perelmanin lähtökohtana oli kysymys arvopäätelmien rationaalisen arvioinnin perusteista, eli siitä millä tavalla muodollisen logiikan ulkopuolella tapahtuvan vakuuttelun kielelliset mekanismit toimivat. Tähän vastatakseen hän kehitti todellisuutta koskevien perusteltujen väittämien analysointiin käsitteellisen lähestymistavan, jota on myös mahdollista soveltaa metodisena välineenä.

Perelmanin argumentaatioteoriassa on erotettavissa kolme osa-aluetta: argumentointitekniikat, yleisöt ja esisopimukset. Yleisö on käsitettävissä argumentoinnin peruslähtökohtien määrittäjänä, joka säätelee oletetut yhteisym-

määräyksen ja itsestäänselvyyksien alueet. Tässä yhteydessä yleisökäsitteellä on tavanomaisesta poikkeava merkitys, koska se viittaa argumentoijan konstruoimaan kohteeseen ilman vaatimusta läsnäolosta tai reaalisesta olemassaolosta. Yleisö vaikuttaa siihen, millä tavalla viestin lähettäjä asemoituu puheessaan ja tuottaa tietyn arvolatauksen mukaisen yhteisyyden alueen. Yleisöjä on kahdentyyppisiä: universaaliyleisö ja osayleisö. Universaaliyleisö tarkoittaa laajaa kulttuurista kontekstia, johon liittyvistä perusarvoista vallitsee selkeä yksimielisyys. Osayleisö viittaa puolestaan valikoituun kohderyhmään, jolle suunnattu argumentointi edellyttää konkreettisempia strategioita. (Perelman 1996, 24–25.)

Perelman jakaa argumentointitekniikat assosiatiiivisiin ja dissosiatiiivisiin menetelmiin. Assosiatiiivinen argumentointitekniikka yhdistää aikaisemmin erillisinä olleita ilmiöitä tai käsitteitä muodostaen niistä toistensa osatekijöitä tai toistensa arviointiperusteita. Dissosiatiiivinen argumentointitekniikka mahdollistaa tarkasteltavien asioiden painoarvon lisäämisen tai vähentämisen niiden eri ulottuvuuksia erottamalla ja suhteuttamalla niitä toisiinsa tai muihin ilmiöihin sopivalla tavalla. Dissosiatiiivisessä argumentoinnissa ilmiöstä erotetaan todellinen ja näennäinen puoli, minkä seurauksena näennäisen painoarvo heikkenee. Tästä seuraa myös käsitteiden ja ilmiöiden vakiintuneiden rakenteiden rikkoutuminen ja todellisuuden uudelleentulkinta. Näennäisen ja todellisen vastakkainasettelua on kutsuttu filosofiseksi pariksi, josta esimerkkinä voidaan mainita muun muassa muodon ja sisällön sekä teorian ja käytännön välinen suhde. Arvotransformaatio tarkoittaa dissosiatiiivisen argumentoinnin seurausta, jossa filosofisen parin jälkimmäinen käsite on lisännyt painoarvoaan ensimmäisen kustannuksella. (Perelman 1996, 58.)

Kvasiloogiset, todellisuuden rakenteeseen vetoavat ja todellisuuden rakennetta muokkaavat argumentointitekniikat ovat luonteeltaan assosiatiiivisia (Koistinen, 1998, 43). Kvasiloogiselle argumentoinnille on tyypillistä kvantifioitavuus ja matemaattis-logisten ajattelutapojen hallitsevuus (Perelman 1996, 62; *emt.*, 44–45). Todellisuuden rakenteeseen vetoavan argumentin vaikuttavuus perustuu sen jonkinlaiseen suhteeseen jo todennetun faktan kanssa, ja se etenee analogian tai erityistapauksen kautta. Analogiassa tietyt tekijät ja näkökulmat korostuvat, ja valikointiprosessissa jotkin näkökulmat rajautuvat ulkopuolelle ilmiön käsitteellistämässä (Perelman 1996, 134). Argumentin ja todennetun faktan välinen suhde voi olla joko kausaalinen tai rinnakkainen (Koistinen 1998, 45). Todellisuuden rakennetta muokkaavassa argumentoinnissa väittämää tuetaan jonkin toisen todellisuuden rakenteen avulla, jonka arvolatauma siirretään argumentin teeman alueelle (*emt.*, 45). Metafora voidaan käsittää analogian yhtenä ilmenemismuotona, ja uinuvalla metaforalla Perelman tarkoittaa alkupe- räisyhteytensä menettänyttä ja uuteen ympäristöön vakiintunutta metaforaa (Perelman 1996, 135–137).

Perelmanin argumentaatioteoriaa kohtaan esitetyn kritiikin kärki on kohdistunut oletukseen yhteistoiminnallisuudesta, minkä vuoksi valta- ja ideologianäkökulmat vaikuttavat ongelmallisilta. Universaaliyleisö-kategorian pitäminen hyvän argumentoinnin mittapuuna edustaa joidenkin käsitysten mukaan vierasta idealismia, koska sen mukaan rationaalisen argumentoinnin pi-

täisi olla kaikissa tilanteissa mahdollista. Tämä on tärkeä näkökohta erityisesti sen vuoksi, että tutkimuksen teoreettisessa orientaatiossa korostuvat vallan ja ideologian näkökulmat. Perelmanin argumentointiteorian filosofiseen onttouteen kohdistetusta kritiikistä huolimatta sillä on kuitenkin omat ehdottomat ansionsa retoriikan keinojen havainnollistajana ja systematisoijana (Summa 1996, 72–73).

Retoriikan ja argumentaatioteorian työkalujen lisäksi aineiston analyysin alkuvaihe perustui reflektiiviseen lukemiseen ja sisällönanalyysiin tekstien ryhmittelyssä ja luokittelussa. Tuomi on kuvannut sisällön analyysin ja diskurssianalyysin eroa siten, että sisällönanalyysissä huomio on suuntautunut tekstin merkityksiin, kun puolestaan diskurssianalyysissä näkökulma on kohdistunut tekstin merkitysten tuottamisen tapoihin (Tuomi & Sarajärvi 2002, 106). Tutkimuksen teoreettisten lähtökohtien mukaisesti analyysin pääasiallinen perusta on foucault'laisessa kriittisessä diskurssianalyysissä, jonka työkaluiksi retoriikan ja argumentaatioteorian käsitteelliset välineet sopivat hyvin.

3.3 Syrjäytymispuheen analyysi

Tutkimuksessa syrjäytymispuheella tarkoitetaan tekstejä tai lausumia, joissa käytetään tai joiden muodostamassa merkityskokonaisuudessa esiintyy syrjäytymisen käsite. Kaikkea määritelmän mukaista syrjäytymispuhetta ei ole mahdollista sisällyttää analyysiin. Hallintaan liittyvänä ilmiönä syrjäytymispuheen tutkimiseen riittää kuitenkin rajatumpi aineisto, jossa tulee esille sen kääntämistä tuottavat retoriset ja argumentatiiviset mekanismit. Tutkimusaineistona on käytetty sekä hallinnollisissa asiakirjoissa että julkisessa keskustelussa esiintyvää syrjäytymispuhetta tutkittavan ilmiön kuvaamiseksi riittävän kattavasti ilman merkittäviä ulkopuolelle jääviä puheen variantteja tai puhetapoja.

Tutkimustehtävään liittyen aineiston analyysin painopiste on ollut syrjäytymispuheen retoriikassa ja argumentaatiomekanismeissa puhujapositioneja ja yleisökuvia koskevien tulkintojen rajoittuessa muutamiin aineiston luokitteluvaiheissa esiin nostettuihin huomioihin. Tämän vuoksi analyysissä ei ole tehty eroa kahden aineistotyyppin välillä sen edettyä kolmessa vaiheessa diskurssien käsitteellistämiseen ja koulutuksen politiikan dispositiivin konstruointiin.

Ensimmäisessä analyysivaiheessa käytetään sisällönanalyysiä ja reflektiivistä lukemista, joita on luonnehdittu pitkälti aineiston luokitteluna, sanallisena kuvailuna ja kvantifiointina (Väliverron 1998, 15; Tuomi & Sarajärvi 2002, 107). Reflektiivinen lukeminen on tarkoittanut lehtiartikkeleiden ja hallinnollisten tekstien lukemista rinnakkain ja muistiinpanojen kirjoittamista niistä erottuneista keskeisimmistä teemoista. Tässä aineiston ryhmittely ja luokitteluvaiheessa on ollut mahdollista havaita, että syrjäytymispuheen retoriikassa ja argumentaatiossa ei ilmennyt systemaattisia eroja lehtiartikkeleiden ja hallinnollisten tekstien välillä. Syrjäytymisdiskurssiin kiinnittyvien toistuvien lausumatyyppeiden ja asioiden käsitteellistämisen tapojen luokittelussa tekstin abstraktiotason ja viittauksen laajuuden perusteella syntyi seuraava nelikenttä:

	makro		
a b s t r a k t i	-Sosiaalisen integraation uhanalaisuus	-Syrjäytymisuhat	k o n k r e e t t i n e n
	-Inkluusio/ekskluusio	-Koulutusjärjestelmän vastaamattomuus	
	-Taloudellisteknologinen rakennemuutos	-Työpajat ja vaihtoehtoiset opiskelutavat	
	-Koulutuksen merkitys ja välineellinen tehtävä		
	mikro		
	-Syrjäytymisuhanalaiset nuoret	-Kouluun motivoitumattomat nuoret	
	-Syrjäytyneet nuoret	-Elämönhallinta ja oppimisvaikeudet	
	-Poliittiset velvollisuudet	-Yksilöllistävät käytännöt	

KUVIO 2 Lausumien diskursiiviset tasot

Nelikentässä oli erotettavissa diskursiivisille tasoille kuuluvia puhujapositioneja, joissa on kysymys puhujan asemitumisesta suhteessa yleisöön ja käytetyistä vaikuttamiskeinoista. Vaikutuksen tekemisen onnistumisen edellytyksenä on Burken identifikaatioteorian mukaan se, että yleisö voi tuntea yhteenkuuluvaisuutta ja jakaa samoja kiinnostuksen kohteita, uskomuksia ja asenteita puhujan kanssa (Burke 1969, 55). Vasemmassa ylälohkossa abstraktille makrotasolle sijoituvissa sisällöltään täsmennyttävissä lausumissa puhutaan laaja-alaisilla käsitteillä taloudellis-poliittisen kehityksen kiistattomista seurauksista ja esitetään aikalaisdiagnostisia tulkintoja muistuttavia toteamuksia maailman tilasta. Tässä puhujapositioneja on yleisön yläpuolelle asemituva tosiasioiden esittäjä, joka puhuu syrjäytymisestä vääjämättömänä uhkakuvana ja vetoaa kansalaisten vastuuntuntoon syrjäytymisen torjumiseksi. Oikeassa ylälohkossa konkreettisesti makrotasolla näkökulmien painopiste on työelämän ja koulutusjärjestelmän suhteessa. Problematistointi kohdistuu työttömyyteen ja nuorten koulutuksen ulkopuolelle jäämisen uhkiin sekä niiden torjuntaan. Puhujapositioneja on asiantuntija tai aktiivinen kansalainen, joka perustelee koulutusta ja koulutusjärjestelmää koskevien muutosten välttämättömyyttä syrjäytymisen ehkäisemiseksi.

lä. Puhe on suunnattu pääasiallisimmin koulumaailman edustajille, mutta se vetoaa myös laajempaan yleisöön.

Vasemmassa alalohkossa abstraktilla mikrotasolla puhutaan syrjäytyneistä tai syrjäytymisuhanalaisista nuorista. Tässä puhujapositiona tuotetaan toiseutta ja syrjäytymisuhanlaiset tai syrjäytyneet nuoret edustavat puhujalle kuvitteellista mielikuvaa seurauksista, mitä pahimmillaan voi tapahtua, jos nuori ei onnistu täyttämään yhteiskunnallisen normaliteetin odotuksia. Tämä puhujapositiona on riskien esiin nostaja, joka jakaa muiden kanssa yhteistä huolta vetoamalla universaaliyleisön arvoihin. Oikeassa alalohkossa konkreettisella mikrotasolla puhutaan nuorten kouluttautumisen ongelmien yksilöllisistä syistä, jotka käsitteellistyvät koulutukseen motivoitumattomuutena, sopeutumattomuutena tai pärjäämättömyytenä. Tässä puhujapositiona ongelmia tarkastellaan ylhäältä alaspäin asiantuntija-auktoriiteetin oikeutuksella ja havaittujen asioiden yhteyksiä peilataan nuoren kehitykseen ja elämäntilanteeseen. Nuoris- sa nähdään riskipotentiaalia, jonka ehkäiseminen velvoittaa toimimaan ja kehittämään yksilöllisiä ratkaisuja.

Diskursiivisia tasoja koskevat havainnot ilmentävät syrjäytymisdiskurssin puhujapositiona taustalla olevia valta- ja vaikutussuhteita sekä sitä, miten ne osallistuvat yhteiseen rintamaan syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Seuraavassa vaiheessa analyysi kohdentui lausumissa havaittaviin diskurssien identifioimiseen retoriikan ja argumentaatioteorian työkaluja hyödyntämällä. Analyysin perusteella diskurssit käsitteellistyivät politiikkadiskurssiksi, hallintadiskurssiksi sekä pedagogiikka- ja aktivointidiskurssiksi. Niiden luokittelu perustui argumentaatiotapojen ja puheen referenssialueen tarkkuuteen ja laajuuteen.

3.3.1 Politiikkadiskurssi

Politiikkadiskurssi viittaa lausumiin ja puhetapoihin, joiden argumentaatio perustuu riippumattomiin ja jo ennen argumentoinnin alkamista oletettuihin vallitseviin premisseihin. Politiikkadiskurssin lokuksena on vallitsevaa yhteiskunnallis-historiallista tilannetta koskeva legitiimi tieto koskien etenkin globaalia taloutta ja työelämässä tapahtuneita muutoksia. Nämä kattavat argumentaation esisopimuksiin ja universaaliyleisön arvoihin sisältyviä itsestäänselvyksiä, jotka eivät edellytä erillisiä perusteluja. Argumentaatio etenee todellisuuden rakenteeseen vetoavana syy-seuraussuhteen toteamisena yhteiskunnallisen muutoksen ja nuorten ammatillisen koulutuksen haasteiden välillä. Todellisuuden rakenteeseen vetoavan argumentin oikeutus perustuu siihen, että sen osoitetaan olevan jonkinlaisessa riippuvuussuhteessa johonkin jo aikaisemmin hyväksytyyn faktaan tai arvostelmaan (Perelman 1996, 93–95).

”Arvioitaessa syrjäytymisuhkien nykytilannetta voidaan todeta niiden lisääntyneen kaikissa ikäryhmissä, joskin ilmenemistavat ovat erilaiset. Yhteinen nimittäjä kaikkien kohdalla on taloudellis-teknologinen rakennemuutos, joka ulottaa vaikutuksensa tietyllä viiveellä kaikille elämänoille”. (OPM 2003:4 s. 14).

Lausumassa syrjäytymisuhat on metafora, joka virittää esiin uhan ja epävarmuuden ilmapiirin. Lausumassa tuotetaan kausaalinen mielleyhtymä taloudel-

lis-teknologisen rakennemuutoksen, joka sinänsä on myös korkean tason abstraktio, ja sen vääjäämättömien negatiivisten ja uhkaa aiheuttavien seurausten välille. Totuusvaikutuksena yhteiskunnallinen kehitys näyttäytyy vääjäämättömänä, johon ei välttämättä voida paljon vaikuttaa ja johon yksilöiden on vain sopeuduttava. Totuusvaikutuksella oikeutetaan hallitsevaa politiikkaa ja tuetaan siihen liittyviä hallinnan imperatiiveja.

”Ilman ammatillista koulutusta olevien yksilöiden riski syrjäytyä pysyvästi työmarkkinoilta alkaa olla suuri erityisesti nuorten ikäluokkien kohdalla.” (OPM 2003:4 s.16).

”Nykyään ei pärjää, jos ei ole jotakin tutkintoa suorittanut.” (HS Mielipide 2.3.2005).

Lausumissa nuorisoikäluokkien kouluttautumattomuuden ja työttömyyden välille muodostuu syy-seuraussuhde, jossa metaforisesti argumentoituu koulutuksen kohtalonomainen merkitys kaikkien nuorten kohdalla ja samalla myös virittyy välttämättömiä universaaliyleisöön vetoavia toiminnan imperatiiveja. Poliittikkadiskurssin argumentaatio tuottaa universaaliyleisöä vakuuttavan käsityksen nuorten ammatillisesta koulutuksesta kansalaisuuden ja yhteiskunnallisen normaliteetin välttämättömänä edellytyksenä. Tähän perustuen argumentaatio jatkuu todellisuuden rakennetta määrittävänä metaforisena analogiana kouluttautumattomuuden seurauksista syrjäytymisenä. Metafora tarkoittaa kahden erillisen asian rinnastamista, ja sen argumentatiivinen voima perustuu sen erityiseen taipumukseen irrota alkuperästään ja vakiintua kieleen. Perelman on kutsunut alkuperästään irronnutta ja näkyvän fuusioluonteensa menettänyttä vertauskuvaa uinuvaksi metaforaksi (Perelman 1996, 137).

”Jääminen vaille toisen asteen tutkintoa on kuitenkin nuorelle dramaattinen valinta. Kysymyksessä on valinta mahdollisen hyvän työuran ja todennäköiseen syrjäytymiseen johtavan elämänuran välillä.” (HS pääkirjoitus 1.12.2002).

”Viime viikolla julkistettiin raportti oppimisella osallisuutta, jossa haettiin koulutuksen avulla vastausta syrjäytymisen aiheuttamiin ongelmiin. Raportista ilmenee yksi suuri syrjäytymisen syy: 15-20 prosenttia ikäluokasta ei suorita mitään tutkintoa peruskoulun jälkeen. Tämä tarkoittaa sellaista uhkakuvaa, että runsaat 10 000 nuorta jokaisesta ikäluokasta on syrjäytymisvaarassa.” (HS pääkirjoitus 1.12.2002).

Lausumissa vahvistetaan käsitystä ammatillisen kouluttautumattomuuden kohtalonomaisista seurauksista niin yksilölle kuin yhteiskunnallekin. Tässä toteutuvassa retorisessa identifikaatiossa syrjäytyminen on niin tyhjentävä terministinen ilmaisumuoto, että se ei vaadi enää mitään selityksiä (Burke 1969, 23-24).

3.3.2 Hallintadiskurssi

Hallintadiskurssi viittaa erilaisiin riskien ennaltaehkäisyä ja interventioita koskeviin keskusteluihin ja se on kiinteästi kytkeytynyt poliittikkadiskurssiin muodostaen sille eräänlaisen jatkumon. Hallintadiskurssin näkyvin ilmaisumuoto

on *syрjäytymisen ehkäisy*, jossa syrjäytyminen uinuvana metaforana saa toiminnan arvorationaliteetin näyttämään ristiriidattoman selkeältä.

”Lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisy pitäisi aloittaa hyvin varhaisessa vaiheessa” (varhainen puuttuminen).” (OPM 2003:4 s.1)

”Perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen nivelvaiheen kehittämissyryhmä pyrkii estämään koulutuksellista syrjäytymistä: peruskoulusta heti ammattikouluun tai lukioon, joka myös käytäisiin loppuun. Keinoihin kuuluu mm. varhainen puuttuminen ongelmiin alkaen poissaolojen nollatoleranssista peruskoulussa.” (HS Kotimaa 17.11.2005).

”Syrjäytymisen ehkäisemiseksi on olemassa monia keinoja ja niitä pitäisi käyttää enemmän.” (HS Mielipide 2.3.2005).

Lausumien abstrakteissa toiminnan imperatiivissa tuotetaan metaforilla universaaliyleisöön vetoava ajatus normaaliuden ylläpitämisestä, joka tarkoittaa yksilöllisten riskien ennakoinnin ja kontrolloinnin välttämättömyyttä. Integraationa ja normaaliutena määrittävät arvot ja tavoitteet vaikuttavat kyseenalaistamattoman selkeiltä. Ne tarkoittavat nuorten legitimiä suhdetta institutionaaliseen järjestelmään ja riskialttiuden välttämistä. Hallintadiskurssin tuottamissa toiminnan kohteissa on ominaista ennen kaikkea itsestään selvyyksinä ilmenevät referentiaaliset illuusiot ja voimakkaat arvotihentymät.

”Kärkihankkeeksi opetusministeriön koulutus- ja tiedepolitiikan osastolle on esitetty lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisyhanketta koulutuksen alalla kokonaisuudessaan.” (OPM 2003:4 s.1)

Tässä tulkintaa säätelevinä tekijöinä toimivat metaforat ja analogiat, joista esimerkiksi ”*Kärkihanke*” on alkuosaltaan analoginen muoto, joka korostaa asian tärkeyttä ja välttämättömyyttä. Vaikka abstraktissa politiikan tavoitekielessä kätkeytyy se, mistä oikeasti oletetaan puhuttavan, niin tästä huolimatta sillä on suuri totuusvaikutus. Hallintadiskurssin todellisuuden rakennetta muokkavassa argumentaatiossa on analogian muodossa ilmeneviä fysikaalis-mekanistisia metaforia, kuten *nivelvaihe*. Se on metafora ja analoginen mekaniikasta lainattu ilmaisumuoto, joka on assosiatiivista todellisuuden rakennetta määrittävää argumentaatiota.

Diskurssiobjektina nivelvaiheen genealogia liittyy koko ikäluokan ammatillista koulutusta koskevan poliittisen sääntelyn voimistumiseen ja se on alkanut täyttää myös ”uinuvan metaforan” piirteitä. Tämä tarkoittaa sen esiintymistä itsenäisenä ja irrallisena hallinnonin kohdealuetta määrittävänä diskurssina, jossa nuorisoiäluokan ammatillinen koulutus määrittyy epäpoliittisena tekniiksenä ja hallinnollisena kysymyksenä. Institutionalisoituneen määritelmän mukaan nivelvaiheessa olevia ovat peruskoulun päättäneet vailla ammatillista loppututkintoa olevat nuoret, joiden suhde koulutus- ja työmarkkinoihin on epävakaa. Monissa yhteyksissä esiintyvä lausuma *hyvät käytännöt* liittyy samaan merkitysten arvotihentymään, joka saa aikaan universaaliyleisöön vetoavan välttämättömyyden ja tuloksellisuuden merkitysvaikutuksen.

”Syrjäytymisvaarassa olevien lasten ja nuorten koulunkäynnin tukemiseksi on kehitettävä varhaisen puuttumisen keinoja, kohdennettuja tuki- ja neuvontapalveluja sekä toiminnallisia ja työpainotteisia opetus- ja työmuotoja pienluokissa. Toiminta on vakiinnutettava osaksi perusopetuksen rakenteita ja käynnistettävä lapsia ja perheitä tukevia moniammatillisia yhteistyöverkostoja.” (OPM 09.08.2005).

”Vuoden 2006 budjettiesityksessä on painopistettä siirretty entistä vahvemmin syrjäytyneiden ja koulupudokkaiden tukemiseen. Hallitus on myös käynnistänyt toimia, joilla pyritään vähentämään syrjäytyneiden ja koulutuksesta pudonneiden lasten määrää.” (OPM 27.8.2005).

”Lasten ja nuorten terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen ja syrjäytymisen ehkäisy ovat tämän hallituskauden painopistealueena.” (HS Mielipide 30.11.2005).

”Juuri näistä kotiin tai kadulle jättäytyvistä nuorista ollaan erityisen huolissaan Vantaalla, syrjäytymisen ehkäisyyn on pyritty kiinnittämään entistä enemmän huomiota.” (HS Kaupunki 11.12.2005).

”Koulupakon sijasta tarvitaan ennaltaehkäisyä ja myös yksilöllisiä keinoja syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Se, mikä sopii yhdelle nuorelle, ei tule kuuoloonkaan toiselle.” (HS Mielipide 2.3.2005).

Hallintadiskurssissa kouluttautumisen- tai opiskeluvaikeuksia omaavat nuoret sijoitetaan sellaisiin subjektipositioihin, joissa heihin tulee kohdistaa erilaisia yksilöllistettyjä normalisoivia toimenpiteitä.

3.3.3 Pedagogiikka- ja aktivointidiskurssi

Pedagogiikka- ja aktivointidiskurssin lähtökohtana on politiikka- ja hallintadiskurssin aikaansaama todellisuuden rakennetta koskeviin väittämiin perustuva argumentaatio nuorisoihän aktiivisuuden välttämättömyydestä. Tämän voidaan nähdä johtaneen koulutuksen kohtalonomaisuuden ylikorostumiseen, jonka seurauksena siitä on tullut nuorille moraalinen ja taloudellinen pakko. Pedagogiikka- ja aktivointidiskurssin tyypillisimpiä ilmaisumuotoja ovat *syrjäytyneet* tai *syrjäytymisuhanalaiset nuoret*, jotka metaforisina subjektipositioina tuottavat universaaliyleisön keskuudessa vahvan argumentaation yhteiskunnallisten interventoiden välttämättömyydestä. Kyse on niistä nuorista, joiden suhde koulutusjärjestelmään ja työelämään on epävakaa.

”Koulun keskeistä yhteyttä syrjäytymiskehitykseen osoittaa mm. että valtaosa syrjäytyvistä nuorista on selvinnyt huonosti koulussa ja/tai jättänyt opintonsa kesken joko jo peruskouluvaiheessa tai keskiasteella. Taustalta löytyy usein huono itsetunto, heikot akateemiset taidot ja moninaiset sosiaaliset ongelmat.” (OPM 2003:4, 56).

Lausumassa tuotetaan kausaalinen syy-seuraussuhde yksilöllisistä syistä johtuvien koulussa pärjäämisongelmien ja syrjäytymisen metaforalla ilmaistujen kielteisten seurausten välille.

”Näiden nuorten elämässä esiintyy jollakin tai joillakin osa-alueilla sellaisia riskitekijöitä, joiden seuraukset näkyvät mm. koulussa. Kuitenkin on kysymys nuorista, joissa on valtava määrä potentiaalia, koska ei ole kysymys lahjattomuudesta vaan alisuoriutumisesta ja ongelmien kasautumisesta. Nämä nuoret tarvitsevat jotakin, jo-

ka nostaa 'pään pystyyn'. Mikäli ko. kohderyhmän aktivoimiseen ei satsata nyt, kustannukset tulevaisuudessa ovat moninkertaiset." (OPM 2003:4, 32)

Riskitekijä abstraktina käsitteenä asetetaan syy-seuraussuhteeseen koulutuksessa ilmenevien ongelmien kanssa. Seuraavassa virkkeessä liikutaan edelleen abstraktilla käsitteellisellä tasolla puhumalla potentiaalista metaforisena lupauksena. "Pää pystyyn" on metaforinen kuvaus yksilön itseluottamuksen ja toimintakyvyn vahvistamisesta, joka ei saisi jäädä hoitamattomien ongelmien varjoon. Lopuksi esitetään vahva kvasilooginen argumentointi toimenpiteiden välttämättömyyden puolesta.

"Oma-malli on todettu käyttökelpoiseksi niille nuorille, joiden on ollut vaikea motivoitua koulunkäynnistä yläasteella. Tämän kokeilun opetussuunnitelmiin sisältyvät työssäolojaksot antavat syrjäytymisvaarassa oleville nuorille uuden mahdollisuuden kehittyä, kun osa opiskelusta tapahtuu työpaikoilla." (OPM 2003:4, 67).

Lausuman ongelmatilannekuvauksessa ja sen ratkaisussa koulunkäyntiin motivoitumattomuus asettuu syy-seuraussuhteeseen syrjäytymisvaaran metaforaan, jolloin se saa aikaan vahvan argumentoivan perustan. Työssäolojakso assosioituu kehittymisen ja uuden mahdollisuuden käsitteisiin, mikä vastaa universaaliyleisön arvoperustaa, joka tuottaa teorian ja käytännön välisen arvotransformaation. Sen seurauksena käytäntöpainotteisuus ja työssä oppiminen ovat tulleet kouluttautumiskurin ylläpidon ja normaaliuden vaalimisen tärkeiksi lähtökohdiksi. Samalla perinteinen teoria- ja tutkintopainotteinen ammatillisia kvalifikaatioita tuottava koulutusjärjestelmä on alkanut näyttää epätarkoituksenmukaiselta ja riittämättömältä, jotta se pystyisi vastaamaan nyky-yhteiskunnan koulutustarpeisiin. Tätä kuvaa myös seuraava siteeraus aineistosta:

"Ratkaisuksi kouluun kyllästyneille nuorille, jotka vierastavat koulumaista ammatillista opetusta ja joilla enää peruskoulun jälkeen ei riitä motivaatiota teoreettiseen opiskeluun, on ehdotettu ja myös järjestetty työelämää lähellä olevaa ammatillista koulutusta, kuten työpajoja ja oppisopimuskoulutusta, jossa osa nuorista voi peruskoulun jälkeen hankkia ammatillisen pätevyyden. Tällöin koulun käyttämiä joustamattomia arviointikriteerejä on mahdollista monipuolistaa muilla kriteereillä, jolloin koulussa heikosti menestyvillekin avautuu mahdollisuuksia heidän todellisten kykujensä eikä pelkän kouluosaamisen perusteella." (OPM 2003:4, 18)

Kouluttautumisongelmat käsitteellistyvät kouluun kyllästyminenä ja motivoitumattomuutena, joihin ratkaisuksi nähdään työelämää lähellä oleva koulutus. Argumentointi perustuu näennäisen ja todellisen väliseen arvotransformaatioon, jossa perinteisen koulutusjärjestelmän joustamattomien arviointikriteerien sijaan todelliset kyvyt tulee nähdä ensisijaisina ja tärkeimpinä.

"Työpaikalla käytännön työtehtävien yhteydessä tapahtuvaa opetusta on laajennettu palvelemaan mm. erityisryhmien tarpeita ja kehitetty toimintamalleja syrjäytymisvaarassa olevien opiskelun mahdollistamiseksi." (STM 2003, 20).

"Opetuksen eriyttämisen ja eri tavalla oppivien oppilaiden yksilöllisen tuen tavoitteena tulee nimenomaan olla syrjäytymisen ehkäisy." (HS Mielipide 22.1.2006)

”On tärkeää, että lapsi ja nuori saa omista tarpeistaan lähtöisin olevaa opetusta ja tukea. Silloin oppiminen sujuu ja riskikäyttäytymistä ja syrjäytymistä voidaan oikeasti ehkäistä ennalta.” (HS Kaupunki 27.12.2000)

”Opettajan ammattitaitoon pitäisi kuulua kyky ”lääketieteelliseen diagnoosiin” syrjäytymisvaarassa olevista oppilaista.” (HS Kaupunki 27.12.2000).

”Jos lapsi ei lukihäiriön takia opi, hän turhautuu ja voi joutua kiusatuksi. Paha mieli voi purkautua häiriköintinä ja olla syrjäytymisen alku.” (HS Mieli 2.3.2005).

Diskurssien luokittelussa politiikka ja hallintadiskurssit kuvaavat ennen kaikkea poliitikkojen ja virkamiesten puhetapoja, joissa nuorten koulutus näyttäytyy riskien hallinnan ja kansalaisvastuullisuuden kysymyksenä. Pedagogiikka- ja aktivointidiskurssi edustavat lasten ja nuorten parissa työskentelevien ammattilaisten puhetapoja, joissa ilmenee ammatillisten rajojen hämärtymistä ja työskentelyorientaatioiden sekoittumista. Määritetyt diskurssit edustavat yhtä tapaa käsitteellistä tekstien merkityksiä, minkä vuoksi niiden perustelujen pitää olla mahdollisimman näkyviä ja selkeitä.

3.4 Syrjäytymispuheen argumentaatorakenne

Syrjäytymispuheen retoriikassa ja argumentaatioanalyysissä on tullut näkyväksi toistuvien käsitteiden ja päättelymuotojen toiminta sekä vaikutusmekanismit, jotka ilmenivät samantyyppisinä sekä hallinnollisissa asiakirjoissa että sanomalehtikeskusteluissa. Lausumatyypeissä ilmenevän järjestelmällisyyden sekä tiedon kohteiden, ilmaisumuotojen ja strategioiden muodostaman kokonaisuuden perusteella niissä oli havaittavissa Foucault'n diskursiivisen muodostuman tunnuspiirteitä. (Foucault 2005, 153; Kusch 1993, 59; Rajavaara 2007, 67).

DISKURSIIVINEN TASO	PÄÄARGUMENTAATIOSTRATEGIA	MERKITYS-VAIKUTUKSET
Politiikkadiskurssi	Syy-seurauspäätely Syrjäytyminen metaforana	Inklusio/Eksklusio
Hallintadiskurssi	Tavoite-keino- päätely Syrjäytyminen uinuvana metaforana	Yksilöllisten riskien kontrolli
Pedagogiikka- ja aktiivointidiskurssi	Dissosiaatio filosofiset parit teoria-käytäntö oppiminen-osaaminen syy-seurauspäätely syrjäytyminen uinuvana metaforana kvasilooginen argumentaatio faktuaalistaminen tavoite-keinopäätely	Yksilölliset ”pelastussuunnitelmat” Normalisointi Yksilölliset vastuuttamisen ja sitouttamisen strategiat kvantifioituihin ja faktuaalistettuihin välttämättömyyksiin

KUVIO 3 Diskursiiviset tasot ja argumentaatiostrategiat

Syrjäytymisdiskurssi sijaitsee argumentaatorakenteen ytimessä, ja sen vaikutusmekanismeja voidaan ymmärtää Burken retorista identifikaatiota ja ”jumala”-termiä koskevilla ajatuksilla. Syrjäytyminen täyttää selkeästi ”jumala”-termin kriteerit, koska se toistuu jatkuvasti ja esiintyy problematisoivina laajalaisina lausumien verkostoina yhdistyen joustavasti erilaisiin argumentaatorakenteisiin. Se määrittää riskin (syrjäytymisvaara), asettaa politiikan ja toiminnan kohteen (syrjäytymisen ehkäisy) ja tuottaa toiminnan objektin (syrjäytymisuhanalainen nuori). Metaforana ja ”jumalaterminä” syrjäytymisen vaikutus perustuu politiikan kielelle tyypilliseen referentiaaliseen illuusioon, jonka välityksellä nuorten ammatillinen koulutus näyttäytyy ankarana yksinkertaistettuna epäpolitisoituneena teknisenä kysymyksenä, johon rationaalisesti perustelluilla yhteiskunnallisilla toimenpiteillä voidaan vastata. Syrjäytymisdiskurssi toimii kääntämisen ytimessä yhdistäen toimijoiden verkostoja ohjaavia poliittisia rationaliteetteja, hallinnan tekniikoita ja subjektiviteetteja.

4 KOULUTUKSEN POLITIIKAN DISPOSITIIVI

4.1 Syrjäytymisen ehkäisemisen verkko

Toisena tutkimustehtävänä oli hallinnallisen syrjäytymispuheen ilmentämän vallan ja hallinnan strategian analyysi, joka perustui löydettyihin diskursseihin, tutkijan ammatillisiin kokemuksiin sekä teoreettisiin keskusteluihin. Tehtävänä oli tutkia ja hahmottaa hallinnallisen syrjäytymispuheen taustalla vaikuttavaa vallan ja hallinnan strategista kokonaisuutta dispositiivina, jonka käsitteellistämiseen ja tulkintaan on vaikuttanut myös tutkijan ammatillinen työskentely kyseisessä kontekstissa. Dispositiivi on käsitettävissä eräänlaisena apparaattina tai ymmärrettävyyden verkostona, joka muodostaa systeemisen kokonaisuuden eri osien välille (Foucault 1977, 194–228; Deleuze 1992; Dreyfus & Rabinow 1983; Helén 1994, 287).

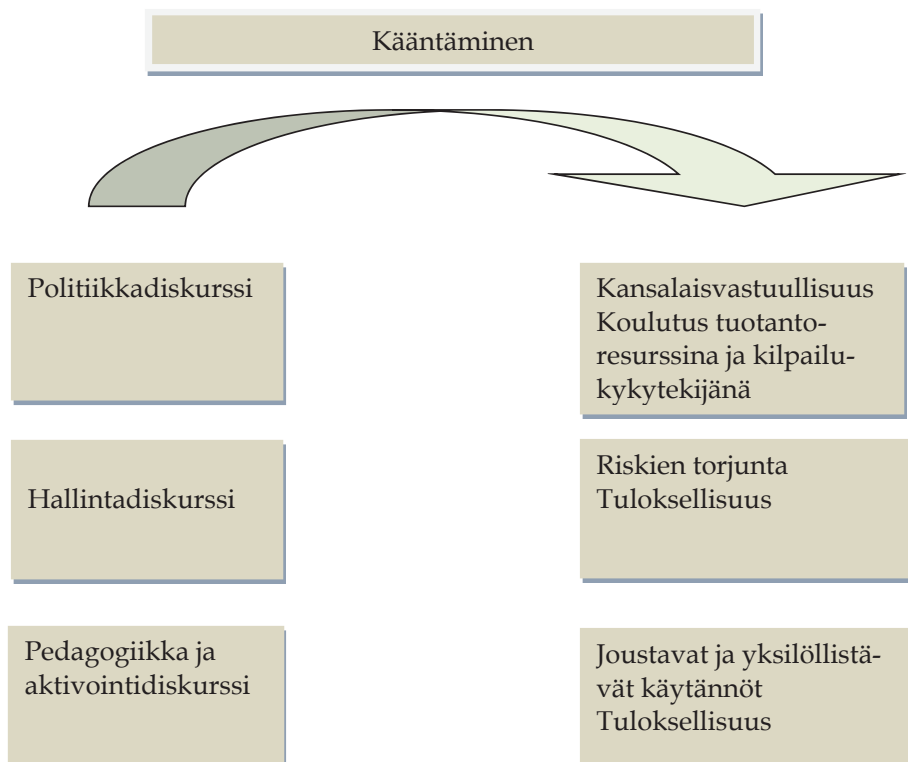
Nuorten koulutusta koskevan syrjäytymispuheen analyysistä esiin nousseet näkökulmat vahvistivat sitä ajatusta, että syrjäytymispuhe oli perusteltua nähdä vallan ja hallinnan strategiana, joka nivoo yhteen erilaisten etäisyyksien päässä toisistaan olevia toiminnallisia ja ammatillisia käytäntöjä. Näin syntynyt nuorten syrjäytymisen ehkäisemisen verkko koostuu ylimpien poliittisten tahojen, ministeriöiden, virkamiesten, kansalaisjärjestöjen, kansalaiskeskustelijoiden ja eri asiantuntijoiden muodostamasta joukosta päätyen lopulta aina ruohonjuuritason toimijoihin saakka. Verkon muodostumisessa koko nuorten syrjäytymisen ehkäisyä koskeva laaja materiaali ja erityisesti projektit (Sulkunen 2006) ovat olleet tärkeitä välittäjiä, koska ne ovat synnyttäneet uudenlaisia yhteyksiä ja solmukohtia eri toimijoiden välille. Alkujaan hyvin etäälläkin toisistaan olleiden heterogeenisten toimijoiden joukko puhuu samoilla käsitteillä ja samanlaisin argumentein riippumatta siitä, mitä ne konkreettisesti tekevät.

Nuorten syrjäytymisen ehkäisemisen verkkoa yhteenpunovassa vallan ja hallinnan dispositiivissa nuorisoikäluokan kouluttautumissuhde edustaa erityistä tietämisen ja problematisoinnin kohdetta. Sen taustalla olevien tekijöiden selvittämiseksi on tutkittava tarkemmin diskursseissa tapahtuvan kääntämisen etenemistä ja toimintamekanismeja. Kääntäminen on vallan strategia, jonka

vaikutuksia ei tule nähdä suoraviivaisena, vaan ennemminkin se ohjaa ajattelua erilaisissa tilanteissa itsestäänselvyyksinä esitettyjen totuuksien kannattajaksi.

4.2 Kääntäminen diskursseissa

Syrjäytymispuheen analyysissä identifioituissa diskursseissa oli havaittavissa sellaisia ulottuvuuksia, jotka soveltuivat hyvin myös kääntämistä koskevaan tarkasteluun. Tässä yhteydessä kääntämistä ei pidä nähdä niinkään tiukasti eri vaiheisiin jakautuneena, koska vaiheet saattavat mennä usein päällekkäin ja limittäin. Kääntämistä koskeva analyysi paljastaa vallan vaikutusmekanismeja ja seurausvaikutuksia.

KUVIO 4 Kääntäminen diskursseissa

Käännöksen perustavana lähtökohtana ovat politiikkadiskurssin ongelmanasettelu ja käsikirjoitus, joiden moraalisisissa oletuksissa, sanastoissa ja ilmaisutavoissa nuorten yhteiskunnallinen selviytyminen yhdistetään kohtalonomaisesti

ammattillisen koulutuksen ehdottomaan välttämättömyyteen. Taustalla olevissa ekonomistisissa ja kontrollipoliittisissa riskinäkökulmissa korostuu huoli taloudellisesta kilpailukyvystä ja yhteiskunnalle aiheutuvista kustannuksista, elleivät nuoret huolehdi koulutuksestaan ja työelämysuhteistaan. Tästä olisi seurauksena syrjäytyminen, joka olisi yhteiskunnalle kallista ja yksilölle epäinhimillistä. Ongelmanasettelussa poliitikot ja virkamiehet ovat hallitsevassa asemassa.

Kääntämisen suostutteluvaihe konkretisoituu selkeimmin hallintadiskurssin ohjelmallisessa ulottuvuudessa, jossa nuorten koulutus ei tarkoita enää ainoastaan ammatin hankkimista, vaan myös pelastautumista vaarasta ja kansalaisvelvoitteen täyttämistä. Tässä ilmenee sen tyyppistä vetoavuutta, jossa voi nähdä yhtymäkohtia Callonin ja Latourin (1981) ”interessement”-käsitteen viittaamaan suostuttelevuuteen. Se vahvistaa nuorten parissa työskentelevien ammattilaisten kollektiivista identiteettiä ja yhteistä tavoitetta nuorten mukana pitämiseksi yhteiskunnallisessa tuotantoyhteydessä ja heidän käyttäytymisensä ohjaamista erilaisin hallinnan tekniikoin (Simola 2004, 122–123; Dean 1999, 23, 29–33). Hallintadiskurssissa syrjäytymispuhe kiinnittyy vahvasti ajatukseen riskeistä ja niiden torjunnan ensisijaisuuden tärkeydestä. Ongelmat nuorten kouluttautumissuhteessa merkitsevät ennen kaikkea juuri riskejä, joiden ennaltaehkäisy ja torjunnan tulee olla mahdollisimman tehokasta. Nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseen liittyvät hankkeet ja projektit ovat myös kääntämisen suostutteluvaiheen tärkeitä elementtejä, koska ne vetoavat toimijoihin ja tarjoavat resursseja uusien käytäntöjen kehittämiseen.

Kääntämisen roolien jaon ja mobilisoinnin vaiheiden lähtökohdat sijaitsevat pedagogiikka- ja aktivointidiskurssin dissosiativisessa argumentaatiossa, joiden käsitteellisissä jaotteluissa asioiden keskinäiset painoarvot ja merkitysulottuvuudet muuttuvat. Ensimmäisessä tärkeässä teorian ja käytännön välisessä perelmanilaisessa filosofisessa parissa teoria edustaa näennäistä ja vähempiarvoista, kun taas käytäntö tarkoittaa todellisempaa ja tärkeämpää. Samalla lausumien syy-seuraussuhteissa koulutuksen teoreettisuus määrittyy ongelmien syyksi ja tavoite-keino-asetelmassa käytäntöpainotteisuus nähdään puolestaan ratkaisuna. Tätä diskurssia kuvaa esimerkiksi lausuma: *”teoria ei kiinnosta kaikkia ja lisää pudokkaiden määrää”*. Koulutuksen teoreettisuuden määrittyminen perustavaa laatua olevaksi syyksi *”pudokkuudelle”* johtaa todellisuuden rakenteeseen vetoavaan tavoite-keino-asetelmaan, jossa työelämä nähdään koulutuksen ongelmien ratkaisuna. Työhön pääsy ei ole ainoastaan koulutuksen päämäärä, vaan se voi olla myös keino koulutuksen läpäisemiseksi. Tässä toteutuvassa arvotransformaatiossa ja näkökulman siirtymässä ilmenee koulutuksen ja työelämän välinen filosofinen pari. Pedagogiikka ja aktivointidiskurssin dissosiativisessa argumentaatiossa on havaittavissa myös oppimisen ja osaamisen muodostama filosofinen käsitepari, jossa arvostus kohdistuu käytäntöä palvelemaan yksilöllisyyttä ja itsellistä pärjäämistä osoittavaan osaamiseen. Kääntämisessä pedagogiikka ja aktivointidiskurssi muokkaavat toimijoiden

rooleja ”rivien väliin” kirjoitetuilla tehtävillä ja tavoitteilla, jotka myös mobilisoivat verkoston toimijoita samansuuntaisiin pyrkimyksiin.

Syrjäytymispuheen diskurssien kääntämisestä seuraava vallan ja hallinnan tilanne on käsitteellistettävissä koulutuksen politiikan dispositiiviksi. Se kuvaa, miten koulutusinstituutioon tunkeutuu sellaisia tietämisen tapoja, problematisointeja ja ammatillisia käytäntöjä, jotka ovat kietoutuneet pedagogiikan politisoitumisena ilmenevän hallintarationaalisuuden ympärille.

Konkreettisesti tästä on seurannut diskursiivisten rajojen hämärtymistä ja tietokäytäntöjen uusia yhdistymisiä. Koulutuksen politiikassa huomio ei ole enää välttämättä niinkään varsinaisesti ammatillisten kompetenssien tuottamisesta sanan perinteisimmässä merkityksessä, vaan ennemminkin laajemmista yksilön elämänpolitiikkaa koskevista kysymyksistä ja talouden strategioista, joita luonnehtii hyvin biopoliittinen käsitys vallasta elämää tuottavana ja ylläpitävänä voimana.

4.3 Koulutuksen politiikan hallinnan regiimi

Koulutuksen politiikassa toteutuu tietynlainen hallinnan regiimi, jolla Kantola on kuvannut johonkin ihmisryhmään ja historialliseen tilanteeseen liittyvää poliittisen hallinnan tapaa (Kantola 2002, 29). Hallinnan rationaliteetteja määrittävät talouden kilpailukyky ja kansalaisvastuullisuuden eetos asettavat koulutuksen moraalis-taloudelliseen tuotantoyhteyteensä siten, että koko nuorisoiäluokan kouluttautumissuhteesta on tullut erityisen problematisoinnin kohde. Kouluttautumissuhteessa on kysymys siitä, minkälainen suhde nuorella on koulutukseen ja sisältyykö siihen sellaisia riskejä, jotka voisivat johtaa syrjäytymiseen. Laaja-alaisimpana lähtökohtana on siirtymävaiheissa olevien ikäluokkien saattaminen kokonaisuudessaan viranomaisten kontrollin alaisuuteen. Koulutuspoliittisessa keskustelussa esiintyvä nivelvaihe kuvaa peruskoulun jälkeistä siirtymää ja on yhdistetty koulupudokkaiden ongelmiin, koulutuksen ulkopuolelle jääneisiin ja ammatillisen koulutuksen keskeyttäneisiin nuoriin (Kuronen 2011, 80). Tärkeä merkitys hallinnan kehitykselle on ollut myös vuoden 2013 alussa voimaan tulleella nuorisotakuuta koskevalla lailla.

Hallinnan regiimissä koulutukseen heijastuvat yhteiskunnalliset ongelmat ja nuorten mahdolliset elämän merkityksettömyyden ja uhanalaisuuden kokemukset nähdään yksilöllisinä riskeinä ja yksilön uraa koskevinä kysymyksinä, joista yksilö itse on vastuussa (Rose 1999, 87; Silvennoinen 2002, 31). Moralisoivan yksilöllistävän kansalaisuuskäsityksen taustalla voi nähdä ajatuksen riskeillä miinoitetusta elämänkaaresta, josta puuttuvat kasvatuspsykologisten teorioiden oikeuttama epäröinti ja hapuilu varttumiseen ja aikuistumiseen kuuluvina ilmiöinä. Tämä on vaikuttanut eräänlaiseen kouluttautumiskurin muotoutumiseen, jossa inkluusioajattelun ”tyhjentävä totuudellisuus” on yhdistynyt biopoliittiseen elämää sääntelevään valtaan. Foucault on viitannut biopoliittisella valalla pyrkimykseen yksilön tai väestön kykyjen ja ominaisuuksien muokkaami-

seen ja ohjaamiseen hyödyntämällä lääketieteellistä tai ihmistieteellistä tietoa (Foucault 1998, 99–100; Helén, 2004, 207).

Konkreettisemmalla tasolla hallintaa ohjaavat koulutuksenjärjestäjille asetetut tuloksellisuus ja tehokkuusmittarit sekä laatuarvioinnit, jotka määrittävät koulutuksenjärjestäjien resursseja ja kilpailuasetelmia. Tärkeimpiä tuloksellisuusmittareita ovat olleet määrääjassa valmistuneiden lukumäärät sekä keskeyttämisprosentin alhaisuus. Näiden lisäksi tuloksellisuuden arvioinnissa käytetään myös valmistuneiden opiskelijoiden työllistymislukuja, mikä ulottaa koulutuksenjärjestäjien vastuun yhä laajemmalle niin paikallisesti kuin alueellisestikin (OPM 2013, 3–4). Valmistumisaikoja on pyritty nopeuttamaan myös erityisellä läpäisyn tehostamishankkeella (Vehviläinen & Koramo 2013). Kilpailu ja tuloksellisuusvaatimukseen vastaaminen edellyttää, että niin moni opiskelija kuin mahdollista on pyrittävä pitämään mukana koulutuksessa ja saattamaan ammattiin mahdollisimman nopeasti. Nämä aikakaudelle ominaiset julkisjohtamisen periaatteita noudattavat käytännöt vahvistavat metaforaa oppilaitoksesta tehtaan, joka tuottaa yksiselitteisen tehokkaasti vastuullisia kansalaisia ja kurinalaista työvoimaa.

4.4 Hallinnan tekniikat

Hallinnan analytiikan käsitteistössä *techne* kuvaa hallinnan tekniikoita, toimintatapoja, keinoja ja välineitä, joita ovat muun muassa lait, asetukset, arviointimenetelmät, tuloksellisuusmittarit (Dean, 1999). Nuorten kouluttautumissuhdetta uhkaavien riskien torjunta ja kouluttautumiskurin vahvistaminen ovat koulutuksen politiikan dispositiivin ydinaluetta, johon sisältyy laajan toimijaverkon jakamat nuorten luokittelun ja aktivoinnin yhteiset näkökulmat, sanastot ja käsitteellistykset. Kouluttautumiskurin ylläpitämiseksi oppilaitoksissa on kyettävä tunnistamaan kaikki tavanomaisuudesta poikkeava ja osattava reagoida oikealla tavalla. Epäily ja voimakas pyrkimys kontrolliin saavat aikaan uhanalaisuuden ilmapiiriä. Varhainen puuttuminen ja hyvät käytännöt edustavat hallinnan tekniikoita, joilla epävarmuutta yritetään hallita. Puhutaan siitä, kuinka ongelmiin puututaan ja syrjäytymisuhanalaiset nuoret tunnistetaan. Näin ollen luokittelu onkin yksi tärkeimmistä hallinnan tekniikoista, jonka avulla esimerkiksi keskittymisen ja tarkkaavaisuuden ongelmista kärsivä nuori voidaan määritellä syrjäytymisuhanalaiseksi. Syrjäytymisuhanalaisten hallinnan *ethos* liittyy sellaiseen käyttäytymisen ja itsen hallinnan tekniikoiden edistämiseen, joiden avulla yksilön asennetta ja vastuuta koulutus- ja työurastaan huolehtimisesta yritetään vahvistaa.

Yksilöllistävissä käytännöissä yritetään saavuttaa sellaista kosketuspintaa nuoren ajatteluun ja kokemuksiin, että hänet saataisiin suostuteltua yhteistyöhön. Tässä ilmentyvässä hallinnassa yksilön kouluttautumistahdosta tulee sellaisen itsen muovaamisen käytäntöjen aluetta, johon kätkeytyy yksilöivää paimentavaa pastoraalista valtaa. Simola on viitannut sillä samassa poliittisessa rakenteessa toimivien yksilöllistävien tekniikoiden ja totalisoivien toimenpitei-

den salakavalaan yhdistelmään (Simola 1995, 29). Kysymys koskee yksilön mahdollisuutta tiedostaa vallitsevien valta- & tietokiteytymien strategisissa tilanteissa omien valintojensa lähtökohtia ja merkityksiä. Pastoraalisen vallan kaksoisluonteesta johtuen vallan yksiselitteisten vaikutusten jäljittäminen ei ole välttämättä järkevää eikä edes mahdollista, mutta kaksoisluonne kuvaa hyvin vallan olemusta. Tähän tarjoaa mielenkiintoisen näkökulman Rosen esittämä huomio, että modernit yksilöt eivät ole ainoastaan vapaita tekemään valintoja, vaan he ovat velvoitettuja olemaan vapaita ymmärtääkseen ja suunnatakseen elämäänsä valintoina (Rose 1999, 87). Näin ollen yksilöllistävien käytäntöjen taustalla oleva vapaus onkin mahdollista nähdä yksiulotteistavana moninaisuutena, jonka sisään kätkeytyvät yksilöllisen yritteliäisyyden ja itseohjautuvuuden välttämättömyydet (Rose 1999, 69). Hallintavallan ilmentymiä opiskelijahuollon ammatillisissa käytännöissä onkin näin perusteltua arvioida dynaamisina potentiaaleina, koska yksilön elämänpoliittisia valintoja ei ole mahdollista suoraan ja yksiselitteisesti pitää hallinnan tuottamina positioina (Kusch 1993, 110; Helén 1994, 276; 2004, 214).

Nuorten kouluttautumissuhteiden hallinnoinnissa yksiulotteistava moninaisuus on kuitenkin tärkeä ajatus, ja mielenkiintoisen siitä tekee se, että se viittaa sisäiseen paradoksiin. Samaan aikaan, kun puhutaan vaihtoehtojen rikkaudesta, käytäntöjä ohjaavat samat totalisoivat rationaliteetit, joiden mukaan kouluttautumiskurin tuottamat normaliteetit tarkoittavat haasteellisessa tilanteessa olevalle nuorelle jonkinlaista elämänpoliittista pelastusohjelmaa. Tähän perustuu yhteisen käsikirjoituksen tehokkuus, koska se valjastaa erilaisten kääntämisprosessien välityksellä viranomaisverkostot ja muut toimijat yhdensuuntaiseen ajatteluun.

4.5 Opiskelijahuollon sosiaalityö hallinnan regiimissä

Koulutuksen politiikan säätelämä opiskelijahuollon tehtäväkenttä ulottuu yhä laajemmalle ja sen työprosesseissa linkittyvät hyvin erilaiset ja eritasoiset kysymykset samanaikaisesti, mikä on osaltaan vaikuttanut ammatillisten käytäntöjen kirjavuuden ja eri asiantuntijuuksien rajojen häilyvyyden lisääntymiseen. Koulutuksen politiikassa opiskelijahuollon asiantuntijatyön haasteena on samanaikaisen eriytyvyyden ja eriytymättömyyden paradoksi. Opiskelijahuoltoa läpäisevästä hallinnan eetoksesta seuraa paine yhdensuuntaiseen näkemiseen ja asioiden problematisointiin eri ammattikuntien kesken, mikä on sosiaalityön näkökulmasta haasteellista.

Koulutuksen politiikan hallinnan regiimissä opiskelijahuollon sosiaalityön tehtävänä on osallistua nuoren kouluttautumissuhteeseen liittyvien riskien ennaltaehkäisyyn, tunnistamiseen ja selvittelyyn. Epävakaassa kouluttautumissuhteessa oleva nuori kategorisoituu syrjäytymisuhanalaiseksi, jonka opiskelun keskeyttämisen ehkäisemisessä ei ole kyse ainoastaan nuoren kohtalosta, vaan mahdollisella opiskelun keskeyttämisellä olisi suora negatiivinen vaikutus koulutuksen järjestäjän tulostittareihin ja kilpailuasemaan. Sosiaalityön pitäisi

pystyä osoittamaan asiantuntijatietonsa ja käytäntöjensä merkitys taloudelliselle tuloksellisuudelle. Tällöin olisi kyettävä analysoimaan tarkemmin sosiaalityön vaikutuksia ja nostamaan esiin myös muita mahdollisia ammattieettisistä lähtökohdista nousevia arvioinnin perusteita. Lähtökohdiltaan tähän sopii hyvin viime aikoina vilkasta keskustelua herättäneen näyttöön perustuvan sosiaalityön (evidence based practice social work) ajatus kehittää sosiaalityötä enemmän tieteelliseen tutkimustietoon ja näyttöön perustuvien käytäntöjen varaan (Raunio 2010).

Tämän suuntauksen yhden keskeisimmän vaikuttajan Eileen Gambrillin mukaan sosiaalityön tavoitteena tulisi olla suunniteltujen interventioitoimenpiteiden vaikutusten kokonaisvaltainen tiedostaminen sekä asiayhteyttä koskevan uusimman tutkimustiedon hyödyntäminen (Gambrill 2004, 215). Tällainen luonnontieteellisiä ideaaleja noudattavien ammatillisten käytäntöjen toteuttaminen sosiaalisten ja kulttuuristen ilmiöiden kohdalla ei ole suinkaan yksinkertaista. Joka tapauksessa EBP edustaa vahvaa pyrkimystä nostaa sosiaalityö muiden ihmistieteellistä tietoa käyttävien auttamisammattien rinnalle, mikä myönteisistä mahdollisuuksista huolimatta sisältää monia haasteita. Kuten esimerkiksi Karvinen-Niinikoski toteaa, tähän kehitykseen liittyy uhkakuvia toimenpide ja välinekeskeisyyden ylivallasta (Karvinen-Niinikoski 2005, 77–78). Käytännössä tämä voisi tarkoittaa tärkeiden asioiden ja ilmiöiden irrottamista muusta elämänkokonaisuudesta, jolloin auttaminen voisi jäädä puutteelliseksi. Koulutuksen politiikan hallinnan regiimeissä kouluttautumissuhteeseen liittyvien oletettujen normaliteettien varmistaminen on pitkälti vaikuttanut tällaisen tilanteen muodostumiseen, mikä on ilmennyt sekä sosiaalityön asemoitumisessa että sisällöllisissä kysymyksissä.

Seija Kärjen (2009) havainnoilla kuraattorin työn ammatillisesta säätelemättömyydestä, hajanaisuudesta ja koulutuksellisesti legitimoitumattomasta asemasta voi nähdä olevan yhteyttä koulutuksen politiikan hallinnan regiimiin, jossa sosiaalityö on kääntämisen kohteena. Kärki on päätenyt tutkimustulostensa pohjalta toisaalta tärkeään johtopäätökseen, jonka mukaan kuraattorityön määrittäminen sosiaalityöksi on perusteltua, koska sillä on merkitystä myös työn teoria- ja menetelmäosaamiselle sekä ammatilliselle statukselle (Kärki 2009, 178). Tämän vuoksi on tärkeä nostaa esiin sosiaalityön ammatillista erityisyyttä ja professionaalaisia toimintamahdollisuuksia koskeva kysymys, joka viittaa sosiaalityön mahdollisuuksiin omaehtoiseen kriittiseen identifioitumiseen opiskelijahuollon työikäntöjen kontekstissa. Ammatillisessa erityisyydessä ei ole kyse varsinaisesta asiantuntijuudesta käsitteen substantiaalisessa merkityksessä, vaan se tarkoittaa ennemminkin työikäntöihin vaikuttavien sosiaalisten voimakeijöiden dynamiikkaa, jonka välityksellä työntekijöille muodostuu käsitys siitä, mitä he ovat tekemässä ja minkä vuoksi.

Ammatillinen erityisyys tarkoittaa näkökulmia ja tietomuotoja, joilla on itsenäinen tehtävä työskentelykäytäntöjen kokonaisuudessa. Opiskelijahuollon sosiaalityössä tämä on haasteellista, koska sosiaalityöllä on toistaiseksi "lainsuojaton" asema suhteessa muihin opiskelijahuollon toimijoihin ja sosiaalityö toimii joustavana "häiriöpalveluna", joka käsittelee epäselviä tapauksia, jotka

eivät kuulu selkeästi kenellekään muulle. Kärjen (2009) tutkimuksessa esimerkiksi niiden opiskelijoiden kohdalla, joille tehdyn henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman (hojks) perusteena oli "muu syy", kuraattorin psykososiaalisella työllä oli tärkeä osuus. Opiskelijahuollon sosiaalityölle määrittyy koulutuksen politiikan hallinnan regiimissä tehtäviä, joista seuraavat jännitteet liittyvät erityisesti sosiaalityön ammatilliseen erityisyyteen ja professionaalsiin toimintamahdollisuuksiin. Niitä koskevan ymmärryksen syventämiseksi on analysoitava opiskelijahuollon ammatillisia käytäntöjä ja kuraattorin roolin muotoutumista erilaisissa toiminnallisissa konteksteissa.

5 OPISKELIJAHUOLLON SOSIAALITYÖN PROFESSIONAALISTEN TOIMINTAMAHDOLLI- SUUKSIEN JÄLJILLÄ

5.1 Opiskelijahuollon ammatilliset käytännöt ja sosiaalityö

Opiskelijahuollon sosiaalityön ammatillista erityisyyttä ja professionaalisia toimintamahdollisuuksia koskeva kysymys edellytti tietoa kuraattorin konkreettisesti työstä ja ammatillisista käytännöistä. Tämän vuoksi tutkimuksessa oli toteutettava opiskelijahuollon ammatillisia käytäntöjä koskeva analyysi, jonka jälkeen oli mahdollista peilata tehtyjen havaintojen ja päätelmien perusteella kuraattorin työn yhteyttä koulutuksen politiikan hallintavaltaan.

5.1.1 Opiskelijahuollon sosiaalityön käytäntöjen tutkiminen eläytymismenetelmällä ja kehysanalyysillä

Kuraattorin työn ammatillisia käytäntöjä koskevan empiirisen aineiston hankinnasta teki erityistä tutkijan samanaikainen kaksoisrooli tutkijana ja työntekijänä tutkimuskohteensa sisällä, minkä vuoksi tutkijan omilla havainnoilla ja kokemuksilla on ollut myös väijäämätön vaikutuksensa tulkinnoissa ja problematisoinneissa, vaikka ne eivät varsinaiseen tutkimusaineistoon kuulukaan.

Tutkimustehtävän toteuttamiseen tarvittiin sellaista menetelmää ja lähestymistapaa, jonka avulla saattoi saada esiin mahdollisimman autenttista aineistoa kuraattorin roolista ja ammatillisista käytännöistä opiskelijahuollon arjessa. Tämän vuoksi aineiston hankinnassa käytettiin eläytymismenetelmää ja kehysanalyysiä, joita soveltaen haluttiin etsiä vastausta kysymykseen, miten kuraattorin ammatilliset käytännöt ja positiot muotoutuvat opiskelijahuollon toiminnallisessa kokonaisuudessa ja minkälainen yhteys niillä on noissa käytännöissä ilmenevään poliittiseen valtaan.

Tutkimuksessa käytetyt eläytymistarinat edustavat alkuperältään tutkijan aikaisempaa sosiaalityön pro gradu-tutkimusta (Perttula 2008) varten keräämää aineistoa, mutta ajallinen viive nykyhetkeen ei kuitenkaan kumoa aineiston ja

siitä tehtyjen aikaisempien tulkintojen arvoa ja merkitystä tutkimuksen kysymyksenasettelulle. Tässä tutkimuksessa aikaisempi aineisto on mukana yhtenä tutkimuksen osana ja tavoitteena on syventää siitä tehtyjä analyysejä ja yhdistää niitä koskevia näkökulmia laajempiin teoreettisiin tulkintoihin.

Tutkimuskohteensa sisällä toimiessaan tutkijalla oli kahden oppilaitoksen rehtorilta saadut kirjalliset luvat tutkimuksen toteuttamiseen. Eläytymismenettelmätarinoiden kirjoittajien rekrytoinnissa tutkija hyödynsi yhteistyöverkostoaan. Vastaajat saivat tehtävän ja sitä koskevan ohjeistuksen henkilökohtaisissa tapaamisissa. Tässä huomioitava tärkeä kysymys oli se, saattoiko tutkijan ja tarinoiden kirjoittajien kollegiaalinen suhde vaikuttaa jotenkin siihen, minkälaisia tarinoita vastaajat kirjoittivat. Tutkijan arvion mukaan tämä ei ollut kuitenkaan niin merkittävä ongelma, että se olisi estänyt keräämästä aineistoa yhteistyöverkostosta. Eläytymismenettelmätarinoiden kirjoittajat työskentelivät kolmessa toisen asteen ammatillisessa oppilaitoksessa ja heidän joukkonsa muodostui kolmesta opinto-ohjaajasta, kahdesta kouluterveydenhoitajasta, kahdesta kuraattorista, kahdesta erityisopettajasta sekä yhdestä projektityöntekijästä. Eläytymistarinoiden kirjoittajista naisia oli yhdeksän ja miehiä yksi. Heillä kaikilla oli vähintään kolmen vuoden työkokemus opiskelijahuollosta.

Eläytymismenetelmä

Eläytymismenetelmällä (Eskola 1997) tarkoitetaan pääpiirteissään lyhyiden tarinoiden kirjoittamista, jossa lähtökohtana on tutkijan antama kehyskertomus, jonka orientoimana tutkimuksen kohdejoukko kirjoittaa tarinan. Kirjoittaja jatkaa kehyskertomuksessa kuvattua tilannetta eteenpäin tai kertoo, mitä kehyskertomuksessa esitettyä tilannetta ennen on täytynyt tai voinut tapahtua. (emt., 5.) Eläytymismenetelmän kokeellista lähestymistapaa muistuttavat piirteet liittyvät variointiin, jossa samasta kehyskertomuksesta käytetään kahta tai useampaa versiota ja niiden vaikutuksia vertaillaan. Eläytymismenetelmän alkuvaiheessa metodin käytössä erottui kaksi eri päälinjausta. Ensimmäisessä, jota kutsuttiin *active-roleplayingiksi*, toimittiin eräänlaisen roolileikin muodossa. Toisessa menettelytavassa henkilölle kuvataan jonkin tilanteen puitteet ja eläytyminen tapahtuu kirjallisesti kirjoittamalla pieni kertomus, mitä kehyskertomuksessa kuvattua tilannetta ennen on tapahtunut ja miten se jatkuu. (emt., 7.)

Eläytymismenetelmä on suhteellisen nopea tapa kerätä kvalitatiivista tutkimusaineistoa, jonka riittävänä määränä on pidetty noin viittätoista vastausta yhtä kehyskertomusta kohden (Eskola 1998, 81; Eskola & Suoranta 1998, 62–63). Tämä on ainoastaan kuitenkin suuntaa antava suositus eikä ehdoton riittävyyskriteeri. Eläytymismenetelmää on kritisoitu teoreettisesta löyhyydestä, koska sen suhde teoriaan ei ole yksiselitteisen selkeä. Toisaalta teoreettinen kehittäminen kutoutuu osaksi aineiston tulkintaa, kun kokonaisuudesta pyritään hahmottamaan laajempia temaattisia kokonaisuuksia, jotka ilmentävät jotakin keskeistä tarkasteltavasta ilmiökentästä. Eläytymismenetelmä mahdollisesti tehokkaasti autenttisen aineiston hankkimisen opiskelijahuollon toimijoiden arkisista työprosesseista ja niihin liittyvistä tulkinnoista. Tutkimuksen kiinnostus

kohdistui eläytymistarinoissa pääasiassa kahteen kysymykseen: Miten opiskelijan ongelmien syitä ja seurauksia kuvataan? sekä Minkälaisia rooleja ja toimijapositioita kuraattorille määrittänyt kertomuksissa?

Kehysanalyysi

Eläytymistarinoiden analyysissä käytettiin Erving Goffmanin (Goffman 1974) kehysanalyysiä, koska sen avulla kertomuksista oli mahdollista saada esiin tutkimuskysymysten kannalta tärkeitä ulottuvuuksia. Vaikka Goffmanin teoreettisissa lähestymistavoissa on mielenkiintoisia yhtymäkohtia Foucault'n tärkeisiin teemoihin (Hacking, 2004), niihin ei paneuduttu syvällisemmin, koska kehysanalyysiä käytettiin ainoastaan aineiston tulkinnan työkaluna.

Kehys tarkoittaa tilannetta koskevaa ymmärrystä ja tulkintaa käyttäytymistä määrittävistä tekijöistä. Ihmisten toiminnassa kehyksissä tapahtuu siirtymiä eri tilanteissa kehyksestä toiseen. Goffman on erottanut kahdenlaisia kehyksiä: luonnollisia ja sosiaalisia. Sosiaalinen kehys konstituoituu toimintorientaatioista juontuvien tiedostamattomien ja tietoisien määritysten välityksellä. Kehysten ylläpidon yksi perusmekanismi on valikoiva havaitseminen. (Goffman, 1974, 269–300; Peräkylä, 1990, 15.) Kysymys on siitä, että esimerkiksi eri ammattirooleissa olevat henkilöt kiinnittävät huomiota ilmiöiden eri puoliin ja kehysten rakenteelliset juuret sijaitsevat rooleissa. Identiteetti ja subjektipositio ovat kiinteästi kehysteoriaan liittyviä käsitteitä, koska kehysanalyysiä on mahdollista tulkita myös vuorovaikutuksen osanottajien identiteettien määrittämisen kannalta. Goffmania on tulkittu eri tavoin sen suhteen, miten voimakkaasti kehyksen on nähty määrittävän subjektin liikkumavapautta vuorovaikutustilanteessa. Subjektipositio on identiteettiä dynamisempi käsite, ja se tarkoittaa tiettyä asemaa, joka henkilöllä on tietyssä sosiaalisessa kontekstissa tietynä aikana. Subjektiposition käsite korostaa identiteetin käsitettä enemmän merkityssysteemien valtaa määrittää ihmisille tietyt paikat (Jokinen, Juhila & Suoninen 1999, 68). Kasvot on myös yksi Goffmanin keskeisistä käsitteistä, jolla hän tarkoittaa sitä kuvaa, jonka ihminen antaa itsestään vuorovaikutustilanteessa sosiaalisesti arvostettavana henkilönä. Goffmanin mukaan kasvot ja kasvotyö on universaali, kaikista kulttuureista löydettävä asia. (Goffman, 1974, 269–300; Peräkylä, 2001, 355.) Vuorovaikutustilanteessa ilmenee funktionaalisen välttämättömyytenä ihmisen pyrkimys kasvojensa säilyttämiseen. Empiirisen aineiston diskursiivisessa tarkastelussa on käytetty myös kausaaliattribuutio-käsitettä, joka viittaa sellaisiin ajatuksellisiin kokonaisuuksiin, jotka sisältävät tulkintoja ilmiökenttään liittyvistä syy-seuraussuhteista.

Eläytymismenetelmätehtävän vastaajat saivat ohjeen kirjoittaa fiktiiviseen kehyskertomukseen kaksi jatkoversiota, joista toisen tuli johtaa onnistuneeseen ja toisen epäonnistuneeseen päätökseen. Alkuvaiheessa oli näin ollen määritelty kaksi tarinatyyppiä: onnistumistarinat sekä epäonnistumistarinat.

Kuvitteellinen kehyskertomus ja kirjoitustehtävä olivat seuraavanlaisia:

Lassi on aloittanut syksyllä opiskelun, ja alkuun kaikki vaikuttaa hyvältä. Syyskuun lopulla tilanne kuitenkin muuttuu radikaalisti: selvittämättömiä poissaoloja alkaa ol-

la huomattavan paljon. Luokanvalvoja on yrittänyt ottaa asian puheeksi, mutta on todennut, ettei ole saanut minkäänlaista kontaktia Lassiin. Lassi on ehtinyt saada jo ensimmäisen kirjallisen varoituksenkin poissaolojen takia, mutta sillä ei ole näyttänyt olevan sen kummempaa vaikutusta. Monilta opettajilta on myös kantautunut viestejä, että Lassi on yhtäkkiä muuttunut ja vaikuttaa tunneilla kummallisen poissaolevalta silloin kun ylipäätänsä sattuu olemaan koulussa.

Kirjoittajille annetun ohjeistuksen mukaan tarinaa tuli jatkaa ajatuksilla, jotka ensimmäisinä tulisivat mieleen ilman suurempia ponnisteluja. Kirjoittajat palauttivat neljätoista tarinaa, jonka arvioitiin olevan tutkimuksen tavoitteiden kannalta riittävä määrä, vaikka muutamat tehtävän vastaanottaneet eivät palauttaneet kuin yhden tarinan. Tutkimukseen osallistujat kirjoittivat tarinat omalla ajallaan ja he palauttivat tehtävän nimettömänä joko käsin kirjoitettuna tai koneelta printattuna. Tarinat olivat keskimääräiseltä pituudeltaan noin 1-2 A4-sivua.

5.1.2 Eläytymistarinoiden analyysi ja tulkinta

Eläytymistarinoista pyrittiin tunnistamaan, miten ongelmat määrittyivät, min-kälaisia toiminnan kohteita ja toimijoiden subjektipositioita syntyi. Ensimmäisessä analyysivaiheessa käytettiin teemoittelua ja juonirakennanalyysia tarinoiden kronologisen rakenteen hahmottamiseksi.

Tämän jälkeen tärkeä analyysivaihe oli tarinoiden kehysten ja subjektipositioiden käsitteellistäminen, koska se edellytti valintojen tekemistä ja tulkinnan painopisteen asettamista aineiston tiettyihin ulottuvuuksiin. Peräkylä on nähnyt kehukset ikään kuin sääntöjen parvina, jotka auttavat konstituimaan ja säätelemään toimintoja määrittelemällä ne tietyn tyyppisiksi ja tiettyjen sanktioiden alaisiksi (Peräkylä 1990, 155). Ongelman määrittely ja toiminnan kohde ovat kiinteä osa sääntöjen konstituomaa toiminnallista kokonaisuutta ja kehysiä voidaan tarkastella juuri näiden näkökohtien suunnasta.

Eläytymistarinat sisälsivät lyhyitä kuvauksia tapahtumien vaiheista ja niihin vaikuttaneista tekijöistä. Seuraava esimerkki on yhden vastaajan kirjoittamasta onnistumis- ja epäonnistumistarina.

Onnistumistarina

Opettajat viestittävät huoltaan luokanvalvojalle. Lassilla oli paljon poissaoloja eikä ollut tehnyt sovittuja korvaustehtäviä. Luokanvalvoja pyysi Lassiä käymään ja yritti keskustelemalla selvittää, mikä on pielessä, kun opinnot eivät sujuneet. Luokanvalvoja ei tsekannut pelkästään opintosuorituksia, vaan pyrki kartoittamaan opiskelijan kokonaistilannetta. Ennen kuin tapaaminen onnistui, luokanvalvoja joutui useamman kerran soittamaan ja lähettämään tekstiviestejä. Lassi tuli tapaamiseen kun luokanvalvoja sanoi ottavansa yhteyttä kotiin. Lassi ei halunnut kotiväen tietävän tilanteesta. Lassi tuli ja jutteli luokanvalvojan kanssa, mitään ei oikein selvinnyt.

Luokanvalvoja sai Lassin suostuteltua tapaamaan kuraattorin. Tapaaminen sovittiin seuraavaksi päiväksi. Luokanvalvoja tarjoutui tulemaan mukaan tapamiseen, johon Lassi tarttui. Yhteisessä tapaamisessa puhuttiin opiskelusta osana elämää, ei etsitty virheitä eikä tekemättömiä töitä. Aluksi Lassi ei ollut kovin

innostunut, mutta jutteli kuitenkin jotakin. Kuraattori tapasi Lassia säännöllisesti. Opiskelun ja muun elämän suhde alkoi Lassille pikkuhiljaa selvitä. Vuorokausirytmien muutosta seurasi lyhytjänteisyyden ja keskittymiskyvyttömyyden väheneminen, unen puutteen vaikutusten ymmärtäminen vahvisti Lassen mahdollisuuksia kieltäytyä viikkobileistä.

Jossain vaiheessa pyydettiin opo mukaan ja suunniteltiin yhdessä, miten puuttuvat opinnot saadaan suoritettua. Lopullisen käänteen sai aikaan messutapahtuman järjestäminen, joka oli haastava tehtävä Lassille. Hän koki itsensä tärkeäksi, ja kun messut onnistuivat hyvin ja hän sai paljon positiivista palautetta, motivoi se panostamaan muihinkin koulutehtäviin.

Epäonnistumistarina

Tieto Lassin poissaoloista ei kiirinyt luokanvalvojan tietoon. Vasta lukukauden lopussa luokanvalvoja huomasi nollat ja poissaolojen runsaan määrän. Luokanvalvoja lähetti kopion opintokortista opinto-ohjaajalle. Opo sopi luokanvalvojan kanssa, että yrittää saada Lassia kiinni ja tulemaan tapaamiseen. Lassi ei vastannut puhelimeen eikä tekstiviesteihin. Vaikka Lassi oli jo 18 vuotta täyttänyt, opo soitti Lassin kotiin ja yritti tavoittaa sieltä. Lassi ei ollut kotona, keskustelu isän kanssa vaikeaa, kun opo yritti olla vastaamatta isän tivauksiin, miksi hän soittaa. Isän kautta Lassille yhteydenottoopyyntö, johon Lassi reagoi vihaisena siitä, että hänen asioihinsa puututaan. Opinto-ohjaaja ehdotti tapaamista, mutta Lassi ei tullut tapaamiseen. Opo vei tapaamisen opiskelijahuoltoryhmään, jossa päätettiin, että kuraattori yrittää ottaa Lassiin yhteyttä. Yhteen tapaamiseen Lassi tuli. Hän oli hyvin väsynyt ja apaattinen rankan juhlimisen jälkeen. Kuraattorikaan ei saanut hänestä irti tietoa, mikä oli hänen elämänsä tilanne. Tieto opintotuen mahdollisesta loppumisesta sai Lassin säpsähtämään, mutta sitten hän vaipui takaisin apatiaan. Seuraavaan tapaamiseen Lassi ei tullut eikä vastannut yhteydenottoyrityksiin. Opiskelijahuoltoryhmässä todettiin, että Lassille lähetetään tieto oppilaitoksesta erottamisesta.

Eläytymistarinoissa opiskelijahuolto-prosessin käynnistymisessä oli ratkaisevaa se, oliko Lassin luvattomiin poissaoloihin tai muihin opiskelun laiminlyönteihin kiinnitetty huomiota ja tieto kulkenut asiasta tärkeille toimijoille. Luokanvalvoja oli keskeisessä roolissa, ja onnistumistarinoiden sekä epäonnistumistarinoiden juonenkulut erosivat siinä, miten luokanvalvoja oli toiminut. Yhteistä onnistumistarinoissa oli se, että luokanvalvoja otti vastuuta myös kasvatuksesta ja huolenpidosta eikä pitäytynyt ainoastaan kapea-alaisessa opettajan roolissa. Luokanvalvoja oli aloitteellinen ja viritti yhteistyötä opiskelijahuollon toimijoiden kanssa. Kirjoittajat käyttivät ”huolen” ja ”puheeksi ottamisen” käsitteitä, joilla havaittua ongelmaa ja sen yhteisen jakamisen tapaa kuvailtiin. Viime vuosina puheeksi ottamisesta on alettu keskustella tärkeänä metodisena lähestymistapana sosiaalityön eri alueilla. Tutkimuksen teoreettisessa viitekehyksessä sen voi nähdä ilmentymänä toiminnan tapoja säätelevästä hallinnan regiimistä, jossa se liittyy Rosen erittelemään hallinnan omia sanastoja ja luokituksia koskevaan hallinnan idiomaattisuuteen (Rose 1999, 27). Puheeksi ottamisessa on kyse strategiasta ja tekniikasta, joilla huolidiskurssi konstruoituu eri asiantuntijoiden erotteluiden, luokittelujen ja tulkintojen kohteeksi. Käsitteenä puheeksi ottaminen sisältää ajatuksen kätkeytyistä ja vaietuista asioista, joiden esiin saamiseksi ja näkyväksi tekemiseksi tarvitaan puheeksi ottamisen strategiaa. Sosiaalityön kannalta puheeksi ottaminen on tärkeä käsite, koska se kuvaa avun

tarpeessa olevien opiskelijoiden auttamisen keskeistä edellytystä ja lähtökohtaa. Ensin on voitava todeta ja puhua, ennen kuin voidaan tehdä mitään.

Epäonnistumistarinoissa oli yhteistä keskustelukulttuurin ja luottamuspuolan ongelmat. Luokanvalvoja oli passiivinen eikä ottanut vastuuta oppilaan kasvatuksesta ja huolenpidosta. Kolmessa tarinassa tilanteeseen ei puututtu ongelman tunnistamisesta huolimatta, koska Lassi nähtiin häirikkönä ja hänen käyttäytymisensä tietoisena valintana, joka johtuu motivaation puutteesta ynnä muista tekijöistä. Kielteisestä ilmapiiristä ja luottamuspuolasta johtuva epävarmuus ja pelko oman pärjäämättömyyden ilmitulosta rajoittivat ongelmista puhumista ja niiden viemistä eteenpäin. Pyrkimys asioiden omana tietona pitämiseen ja itsenäiseen selviytymiseen on mahdollista nähdä myös yrityksenä suojautua ammatillista autonomiaa koskevilta uhilta.

Epäonnistumista kuvaavissa tarinoissa kuraattoria ei nähty oppilaitosyhteisössä kollegiaalisena yhteistyökumppanina, vaan ennemminkin etäisenä ja vieraana toimijana, jonka toivottiin hoitavan oppilaan asia kuntoon sen jälkeen, jos se oli saatettu hänen tietoonsa niin, että opettajan tai luokanvalvojan ei tarvitsisi asiaan enää millään tavalla puuttua. Sosiaalityön toimeksiantoon sisältyi yksioikoinen ja mekanistinen käsitys asioiden luonteesta ja ratkaisutavoista, minkä vuoksi kuraattorilla ei ollut aina realistisia mahdollisuuksia vastata odotuksiin. Tilanteita saattoivat sävyttää usein eriävät käsitykset asioista, minkä vuoksi kuraattori joutui toimimaan oppilaan ja opettajien välisten ristiriitojen selvittelijänä. Tällaisessa tilanteessa oli yhtymäkohtia asianajona annettavaan tukeen, joka Jokisen tutkimuksessa määritettiin yhdeksi sosiaalityöhön sisältyvän tuen muodoksi (Jokinen 2008, 118).

Eläytymistarinoista välittyi konkreettinen kuva oppilaitoksen arjesta nousevan tiedon epävarmuudesta ja tulkinnallisuudesta. Kuraattori oli arkipäivän kohtaamisissa tietynlaisena tulkitsijana kuunnellessaan opettajien ja luokanvalvojen huolestuneita mietteitä jonkin opiskelijan tilanteesta. Kuraattori edusti peilauspintaa mahdollistaen asioiden ääneen miettimisen epävarmuuden ja epätietoisuuden sallivalla tavalla. Noissa tilanteissa kuraattorilta vaadittiin herkkyyttä ja kykyä päätellä, oliko kyse sellaisesta asiasta, johon hänen pitäisi tarttua. Sosiaalityön toimeksianto saattoi näin tapahtua epävirallisissa kohtaamisissa. Kuraattorin ja muiden opiskelijahuollon toimijoiden välille kehittyi erilaisia yhteistyömuotoja, joissa kuraattorin rooli vaihteli. Kuraattori saattoi toimia verkostossa yhdyshenkilönä, joka ei välttämättä hoitanut asioita yksin, vaan työskenteli dialogisessa yhteistyössä muiden kanssa tukien heitä omissa rooleissaan.

Opiskelijahuollon sosiaalityön toiminnallisessa kentässä ilmeni sekä onnistumis- että epäonnistumistarinoissa tärkeänä seikkana se, että kuraattorin oli pystyttävä huomioimaan ammatilliset rajapinnat ja työntekijöiden autonomian tarpeet edistääkseen luottamusta ja työnsä arvostusta. Tämä tarkoittaa ristiriitojen sietämistä ja asioiden ymmärtämistä erilaisiin sosiaalisiin voimatekijöihin liittyvinä laajempina ilmiöinä, mikä on tärkeä osa sosiaalityön osaamista ja asiantuntijuutta. Kuraattorin työn onnistumisen kannalta ratkaisevaa oli se, miten

tunnustettu ja luottamuksellinen asema hänellä oli oppilaitosyhteisössä ja koko organisaatiossa.

5.1.3 Kehykset onnistumistarinoissa

Onnistumistarinoissa kuvattiin tapahtumia, joissa ongelmat oli ratkaistu ja tilanne selvinnyt myönteisellä tavalla. Onnistumistarinoiden kehysten määrittelyssä tärkeimpänä kriteerinä oli se, mihin kirjoittajat sijoittivat opiskelijan ilmentämien ongelmien lähtökohdat. Näin hahmottui kolmenlaisia kehyksiä. *Yksilön ominaisuuksia* koskevassa kehyksessä kuvattiin selkeää epänormaaliutta tai sairaudenkaltaista tilaa, joka on jonkun asiantuntijan diagnostisoitavissa ja hoidettavissa. *Sosiaaliseen taustaan* liittyvässä kehyksessä opiskelijan ongelmien nähdään juontuvan perhetilanteesta ja/tai sosiaalisen tuen puutteesta. Näissä kummassakin kehyksessä ongelmakuva on määrittynyt. Sen sijaan *kasvatukseen ja elämänhallintaan* liittyvässä kehyksessä ongelmakuva on määrittymätön ja epäselvä.

KEHYS	TOIMINTA	SUBJEKTIPOSITIO
Yksilön ominaisuuksia koskeva kehys	Asiantuntijakeskeinen auttaminen Ongelma määrittynyt	Opiskelija asiantuntijatyön kohteena
Sosiaaliseen taustaan liittyvä kehys	Asiantuntijakeskeinen ja käytäntöihin liittyvä työskentely	Opiskelija uhrin roolissa
Kasvatukseen ja elämänhallintaan liittyvä kehys	Käytäntöihin liittyvä auttaminen ja vanhemmuuden tukeminen Ongelma määrittymätön	Opiskelija dialogisessa vuorovaikutuksessa ja aktiivisena valintojen tekijänä

KUVIO 5 Onnistumistarinoiden kehykset

Yksilön ominaisuuksia koskeva kehys liittyy henkilökohtaiseen problematiikkaan ja määritelmiin. Hallitsevana elementtinä on asiantuntijanäkökulma ja ongelmia hoidetaan asiantuntijaekspertiisin avulla. Kasvatukseen ja elämänhallintaan liittyvässä kehyksessä ongelmakuva sisältää tulkintoja murrosikäisen nuoren vaikeuksista sitoutua pitkäjänteisyyttä vaativaan tehtävään ja vastuun ottamiseen elämästään. Ongelmaan puuttuminen ei sinänsä vaadi asiantuntijakeskeistä lähestymistapaa, vaan ennemminkin käytäntöjä lähellä olevaa tukemista ja vanhemmuuden läsnäoloa. Sosiaaliseen taustaan liittyvässä kehyksessä

näkökulma on ennen kaikkea perhetilanteessa ja vanhemmuuden ongelmissa. Työskentely ei kohdistu ainoastaan nuoreen, vaan koko perheeseen. Lähestymistavoissa on aineksia sekä asiantuntija- että käytäntökeskeisistä menettelytavoista.

5.1.4 Kehykset epäonnistumistarinoissa

Epäonnistumistarinat kuvasivat tapahtumien kulkuja, joissa Lassia ei pystytty auttamaan ja tilanne jäi selvittämättä. Epäonnistumistarinoiden kehysten määrittely perustui siihen, minkälaisia syitä epäonnistuneen opiskelijahuolto-prosessin taustalla nähtiin olevan. Huomio kiinnittyi niihin näkökohtiin, jotka keskeisimmin selittivät epäonnistumista.

KEHYS	TOIMINTA	SUBJEKTIPOSITIO
<p>Professionaaliin eroavuuksiin ja asenteisiin liittyvä kehys</p>	<p>Opiskelijahuollon pois-sulkeutuminen Hallinnolliset sanktiot</p>	<p>Häiriköivä ja motivoitumaton nuori</p>
<p>Institutionaaliin rakenteisiin ja toiminnalliseen rakenteeseen liittyvä kehys</p>	<p>Opiskelun arkeen ja käytäntöihin liittyvä tukeminen ja auttaminen Ongelmakuva hahmotumaton</p>	<p>Avun ja tuen tarpeessa oleva nuori, joka vaikeasti tavoitettavissa</p>
<p>Sosiaaliseen kontekstiin ja elämänhallintaan liittyvä kehys</p>	<p>Asiantuntijalähtöinen ja verkostoitunut auttaminen</p>	<p>Vastaanhangoitteleva ja näennäisesti yhteistyöhön sitoutunut nuori</p>

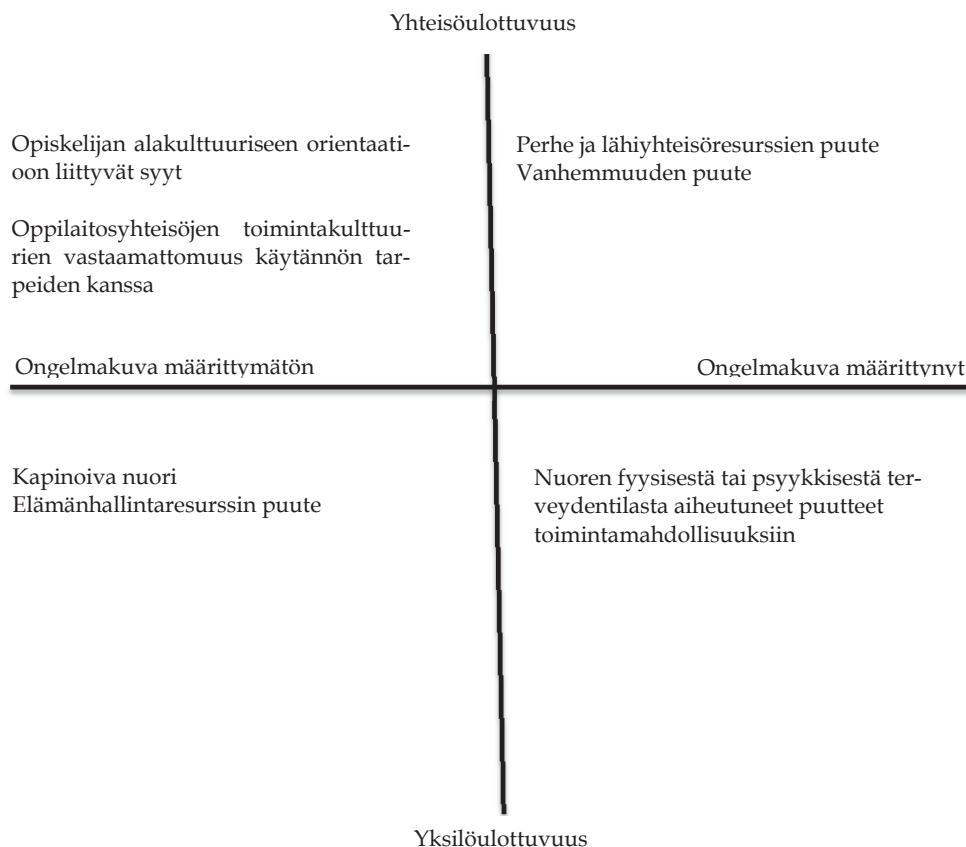
KUVIO 6 Epäonnistumistarinoiden kehykset

Professionaalisia eroavuuksia ja asenteita koskevassa kehyksessä epäonnistumisen syyt liittyvät ammattien välisiin ristiriitoihin ja keskinäiseen ymmärtämättömyyteen. Opiskelijahuolto ei ollut saavuttanut oppilaitoksella koko henkilökunnan luottamusta ja sääntöjä rikkovan oppilaan tilanteeseen puuttumisessa painotettiin kurinpidollisia toimenpiteitä. Institutionaaliin käytäntöihin ja toiminnalliseen rakenteeseen liittyvässä kehyksessä epäonnistumisen syyt johtuivat siitä, että oppilaitosten käytännöt ja menettelytavat eivät vastanneet erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden tarpeita. Varsinainen ongelma jäi määrittämättä ja opiskelijan auttamisyrityksessä oli mukana useampien opiskelijahuollossa toimivia erityisalojen edustajia. Ongelmana oli opiskelijan vaikea tavoitettavuus, koska kukaan auttajista ei onnistunut saamaan häneen toimivaa yhteyttä ja opiskelija itse ei nähnyt tilannettaan ongelmallisena. Sosiaalista kon-

tekstia ja elämänhallintaa koskevassa kehyksessä opiskelijan ongelma nähtiin elämänhallinnan ja sosiaalisen tuen puutteina ja opiskelijahuollon työntekijät tekivät yhteistyötä laajemman viranomaisverkoston kanssa nuoren auttamiseksi. Opiskelijan sitoutumattomuus yhteistyöhön johti lopulta epäonnistumiseen.

5.1.5 Opiskelijahuollon sosiaalityön diskursiiviset kontekstit ja käytännöt

Eläytymistarinoiden juonenkulkua määritti vahvimmin opiskelijan tilannetta ja ongelmien taustoja koskevat kausaaliattribuutiot, joissa on kysymys syiden ja seurausten välisistä suhteista. Kausaaliattribuutioita yhdistävä tekijä oli yksilöä tai yhteisöä koskeva resurssien puute, koska ongelmat olivat aina tavalla tai toisella yhteydessä resursseihin. Kausaaliattribuutioiden analyysi ongelman määrittymisasteen ja yksilö-yhteisöasteen mukaisesti tuotti erilaisia diskursiivisia tulkintakonteksteja.

KUVIO 7 Eläytymistarinoiden diskursiiviset kontekstit onnistumis- ja epäonnistumistarinoissa

Eläytymistarinoiden tulkinnallisissa konteksteissa opiskelijan ongelmia ja niiden ratkaisukeinoja koskevissa pohdinnoissa oli tunnistettavissa pedagogisia, kurinpidollisia, hoidollisia ja kuntoutuksellisia näkökulmia. Kuraattori toimi välittäjänä diskursiivisten kontekstien keskellä ja rajapinnoilla, minkä vuoksi moniammatillisuus nousi tärkeäksi kysymykseksi. Mirja Määttä (2004) on kuvannut moniammatillisuutta ammattikuntien rajat ylittävänä yhteistoimintana, jossa tavoitteena on tietojen, taitojen ja kokemusten jakamisen avulla saavuttaa yhteinen päämäärä. Jakaminen viittaa toimijoille yhteiseen lähtökohtaan, eli siihen, mitä he pitävät annettuina ja itsestään selvinä totuuksina. Tässä yhteydessä totuudet voi nähdä hallinnan regiimistä juontuvina rationaliteetteina, joiden kautta toimijoille välittyy yhteiset "silmälasi" asioiden jäsentämiseen. Tähän liittyen moniammatillisuuden voi nähdä kääntämistä täydentävänä hallinnan tekniikkana, joka vastaa mobilisaatiosta ja roolien jaosta ja jolla toimijoita veloitetaan ja ohjataan yhteistyökäytäntöihin.

Asiakkuuden omistajuus on mielenkiintoinen ja tärkeä moniammatillisia verkostoja koskeva kysymys, joka liittyy siihen, kuka toimija on ensisijaisesti vastuussa asiakkaan auttamisessa ja tilanteen määrittelyssä. Lähtökohtaisesti asiakkuus on aina käynnistynyt jossakin ja ongelmia on tulkittu tietystä asiantuntijaperspektiivistä. Moniammatillisessa verkostossa ongelmanmäärittely on tullut kuitenkin neuvoteltavaksi ja verkoston toimijoilla voi olla erilaisia käsityksiä ongelmien syistä ja ratkaisumahdollisuuksista. Eläytymismenetelmätarinoissa kuvastui se, että tilanteet olivat usein epäselviä eikä asiakkuuden omistajuus kuulunut aluksi selkeästi kenellekään tai se jolle se olisi voinut kuulua, ei ottanut sitä vastaan. Asiakkuuden omistajuus säilytti helposti kuraattorin vastuulle, koska eri kontekstien rajapinnoilla häneen kohdistui monenlaisia odotuksia ja hänelle lankesi suuri vastuu nuoren kouluttautumissuhteen varmistamisesta. Kuraattorin tehtävänanto ja työtä ohjaavan tilannearvion tekemisen tarve nousi käytäntöjen epäselvistä tilanteista. Kuraattori solmi erilaisia yhteistyökumppanuuksia niin opiskelijahuollon muiden toimijoiden kuin laajemman verkoston kanssa. Sen onnistumisen mahdollisuuksiin ja kuraattorin roolin muotoutumiseen vaikuttivat vahvasti oppilaitosyhteisön toimintakulttuuri ja työskentelyilmapiiri. Epäonnistumistarinoissa havainnollistui konkreettisesti, miten oppilaitoksen institutionaalista järjestyksestä nousseen moraali-diskurssin hallitsevuus vaikutti kielteisesti kuraattorin työhön ja opiskelijahuollon toimintamahdollisuuksiin.

Eläytymistarinoihin sisältyvien ongelmien määrittelyiden ja niiden ratkaisumallien mukaan diskursiiviset kontekstit oli mahdollista käsitteellistää neljäksi päädiskurssiksi, jotka jäsensivät opiskelijan tuki- ja auttamisprosessin ammatillisia käytäntöjä.

<p>OPPIMISDISKURSSI</p> <ul style="list-style-type: none"> -Institutionaalisten rakenteiden vastaamattomuus -Ohjaukselliset käytännöt työvaltaisen opiskelun tukemisessa 	<p>KASVATUSDISKURSSI</p> <ul style="list-style-type: none"> -Nuoren sosiaalisen tuen puute ja lastensuojelutarpeen arviointi -Perhetyö -Verkostotyö
<p>MORAALIDISKURSSI</p> <ul style="list-style-type: none"> -Sopeutumattomuus ja normien rikkominen -Riskinuoren tunnistaminen ja arviointi -Kurinpidolliset kontrollitoimenpiteet -Yhteistyöhön suostuttelu, ymmärryksen ja syiden löytäminen 	<p>PATOLOGIADISKURSSI</p> <ul style="list-style-type: none"> -Arvioitu tai diagnostisoitu terveydellinen ongelma -Laaja verkostoyhteistyö perheiden, nuorisopoliklinikan ja nuorten päihdeyksikön kanssa

KUVIO 8 Kuraattorin työn diskursiiviset kontekstit opiskelijahuollossa

Eläytymistarinoissa kuraattorin perustehtävä sijaitsi diskursiivisten kontekstien leikkauspisteessä ja hänen tuli olla siellä missä kulloinkin tarvittiin ja tehdä sitä, mikä milloinkin oli parasta ja tehokkainta opiskelijan kouluttautumissuhdetta uhkaavien riskien ja ongelmien poistamiseksi. Se, missä diskursiivisessa kontekstissa opiskelijan ongelmien tulkinnan pääpaino sijaitsi, vaikutti ratkaisevimmin kuraattorin toimijaposition.

Diskursiiviset kontekstit kuvaavat eri tilanteissa esiintyviä rinnakkaisia ja sisäkkäisiä suhdeverkostoja, joiden keskiöissä on erilaisia asiantuntijuuksia määritteleviä näkökulmia. Diskursiivisten kontekstien muodostuminen perustuu kääntämiseen, jossa jonkin toimijan esittämästä problematisoinnista viriää tietynlaisia ammatillisten käytäntöjen ja yhteistyön muotoja. Diskursiivisten kontekstien välillä ja niiden sisällä toteutuva kääntäminen tarkoittaa eriasteisiin valtasuhteisiin ja vaikutussuhteisiin perustuvien kumppanuuksien ja verkostojen muodostumista yhteisiksi määriteltyjen tavoitteiden saavuttamiseksi. Ne palautuvat aina lopulta hallintarationaliteetin määrittämiin kouluttautumis-

suhdetta ja kouluttautumiskuria koskeviin kysymyksiin, jotka ovat normaaliuuden ja tuloksellisuuden arviointiperusteita.

Eläytymistarinoiden mukaan opettajilla ja luokanvalvojilla oli pääasiallisimmin suurin valta vaikuttaa siihen, missä vaiheessa ja miten opiskelijan asia tuli erilaisissa ongelmatilanteissa tietoisien problematisoinnin kohteeksi. Problematisointiin kytkeytyvä diskursiivinen konteksti ohjasi tapahtumien etene- mistä. Problematisoinnin esittänyt opettaja tai muu toimija, esimerkiksi opiske- lijän huoltaja tai viranomainen, kutsui yhteistyöhön mukaan kumppaneita, joita hänen arvionsa mukaan tilanteessa tarvittiin. Kuraattorin osallistuminen prosessiin riippui paljon häneen kohdistuneesta luottamuksesta ja siitä, minkälai- sena kuraattorin rooli ylipäättänsä nähtiin. Opiskelijan tilanteen problematisoin- ti saattoi käynnistyä myös kuraattorin aloitteesta, jos hän oli huolestunut opiske- lijasta eikä kukaan muu ollut vielä ottanut asiaa esille. Tällöin kuraattorilla oli mahdollisuus yrittää vaikuttaa diskursiiviseen kontekstiin ja keskusteluta- paan muiden toimijoiden suostuttelemiseksi yhteistyöhön omaksumansa näkö- kulman taakse. Tämä ei kuitenkaan välttämättä toteutunut ilman kamppailua, koska opettajat näkevät opiskelijan ongelmat aluksi usein kurinpidollisina asi- oina.

Diskursiivisia konteksteja erottavana tekijänä oli opiskelijan ongelmia koskevat tulkinnat ja niihin perustuvat auttamiskäytännöt. Oppimisdiskurssis- sa ongelmien syiden nähtiin painottuvan oppimisvaikeuksiin, joiden ratkaise- misessa opettajilla ja erityisopettajilla oli suurin vastuu kuraattorin jäädessä enemmän ohjaukselliseen sivurooliin. Moraalidiskurssissa opiskelijan ongelmia tulkittiin kurinpidollisina kysymyksinä ja tilanteeseen pyrittiin puuttumaan hallinnollisen sanktiojärjestelmän avulla. Kuraattorin piti toimia kontrollin to- teuttajana, eikä hänellä ollut välttämättä mahdollisuutta kohdata opiskelijaa omista ammatillisista lähtökohdistaan käsin. Kasvatusdiskurssissa opiskelijan ongelmat olivat yhteydessä hänen kotioloihinsa ja perhetilanteeseensa, jolloin kuraattorilla oli sekä tilanteen selvittelyssä että perheen ja viranomaisten kanssa tehtävässä yhteistyössä keskeinen asema. Patologiadiskurssissa opiskelijan aut- taminen jäsenyi medikaalisen asiantuntijuuden ympärille, jossa kuraattorilla oli aktiivinen ja monipuolinen rooli moniammatillisessa verkostossa.

Opiskelijan auttamisprosessin diskursiiviset kontekstit voivat esiintyä myös rinnakkain niin, että auttamisprosessin pääpaino on yhdessä kontekstissa, jota hallitsee tietynlainen ongelmanasettelu. Tämän vuoksi diskursiivisten käy- täntöjen välillä voi olla jännitteitä ja joissakin tilanteissa voi tapahtua siirtymiä opiskelijan auttamisprosessin painopisteen vaihtuessa kontekstista toiseen. Huomionarvoinen ja mielenkiintoinen kysymys on se, että jos jokin diskursiivi- nen konteksti on päässyt vallalla olevaksi, niin samaan aikaan se voi peittää muita mahdollisia konteksteja, jotka olisivat voineet olla yhtä perusteltuja ja jostakin näkökulmasta jopa perustellumpiakin. Tämän vuoksi niin asiantuntija- tahojen välisten kuin laajempienkin poliittisten valtasuhteiden vaikutukset ovat aina läsnä ammatillisisten käytäntöjen muotoutumisessa.

5.1.6 Kuraattorin toimijapositiot

Kuraattorin työn diskursiivisia konteksteja koskevat havainnot kuvaavat opiskelijahuollon sosiaalityön vahvaa yhteyttä toiminnallisiin konteksteihinsa, joissa ilmenneiden kääntämisprosessien roolien jaossa kuraattorille määrittyi erilaisia toimijapositioita. Eläytymistarinoissa erottui neljä keskeistä kuraattorin ammatillista asemaa kuvaavaa ulottuvuutta, jotka käsitteellistyivät koordinoijan, rinnalla kulkijan, sillanrakentajan sekä tulkitsijan ja tukijan positioiksi. Ne eroavat toisistaan asiakassuhteen luonnetta, ammatillisia menetelmiä ja yhteistyöverkostoa koskevien piirteiden suhteen. Positioissa on paljon päällekkäisyyksiä, eikä mikään niistä sinällään ole olemassa puhtaana tyyppinä, koska ne ovat aina jossakin muotoutumisensa vaiheessa tai päätöksessä.

Koordinoija

Koordinoijan positiossa sosiaalityön ammattieettiset koodit ja poliittiset rationaliteetit kohtasivat pintapuolisesti kuraattorin toimiessa auttamisverkoston aktivoijana ja asioiden organisoijana. Työskentelyssä ei ollut kysymys varsinaisesta psykososiaalisesta työstä, jossa toteutuisi dialogisuuteen perustuva yhteinen tavoitteenasettelu. Kuraattori toteutti ennemminkin häneen ulkoapäin asetettuja odotuksia opiskelijan tilanteeseen puuttumiseksi. Kysymys oli sellaisesta yksilöllisestä ohjauksesta, jossa painopisteenä oli nuoren kouluttautumissuhteesta huolehtiminen ja kouluttautumiskurin ylläpitäminen hallinnan rationaliteettien suuntaisesti.

Koordinoijan positio ilmeni jokaisessa neljässä diskursiivisessa kontekstissa, mutta se sai niissä erilaisia painotuksia. Oppimisdiskurssissa koordinoijan positio tarkoitti osallistumista yksilöllistettyjen opiskelusuunnitelmien laadintaan ja seurantaan, joissa toteutuva vaihtoehtonäkökulma ja erilaisuuden hyväksyntä ovat yhteydessä sosiaalityön ammattieettiseen arvopohjaan. Toisaalta tähän kätkeytyvä hallinnan ”kaksoissidos” ohjaa itsen muovaamisen käytäntöjä, joissa näennäisen asiakaslähtöisyyden taustalla vaikuttavat samanaikaisesti faktuaalistetuilla tosiasioilla perustellut hallinnan määrittämät subjektipositiot. Esimerkiksi ”kouluallergia”-termin käyttö asettaa nuoren subjektipositioon, jossa hän omaksuu sellaisen asenteen, joka tukee hänen ohjautumistaan ja ohjaamistaan yksilöllistäviin kouluttautumiskuria vahvistaviin käytäntöihin.

Kasvatusdiskurssissa koordinointi tarkoitti yhteistyöverkoston luomista ja yhdyshenkilönä toimimista oppilaitoksen suuntaan. Patologiadiskurssissa koordinointi tarkoitti sitä, että kuraattori ohjasi opiskelijan mielenterveyspalveluiden piiriin ja toimi oppilaitoksella yhdyshenkilönä nuoren kuntoutusprosessiin liittyvissä kysymyksissä. Moraalidiskurssissa koordinointi tarkoitti kuraattorin osallistumista kurinpitomenettelyn järjestelyyn.

Sillanrakentaja

Sillanrakentajan positio tarkoitti tilannetta, jossa kuraattori toimi välittäjänä eri toimijoiden ja diskursiivisten kontekstien välillä. Käytännössä hänen piti huo-

lehtia siitä, että tärkeät asiat tulivat huomioituiksi ja kuulluiksi opiskelijan suunnitelmista ja asioista päätettäessä. Sillanrakentajan positiossa oli paljon samoja piirteitä kuin Sipilä-Lähdekorven tutkimuksessaan kuvaamassa välittäjäasiantuntijuudessa, jossa kuraattori toimi eri sidosryhmien kesellä (Sipilä-Lähdekorpi 2004, 113). Sillanrakentajan positiossa oli koordinoijaan verrattuna enemmän psykososiaalisen työskentelyn piirteitä, koska kuraattori kohtasi opiskelijan laaja-alaisemmasta näkökulmasta kuunnellen, mitä nuorella itsellään oli sanottavana ja miten hän koki tilanteensa. Kuraattorin piti näin ollen sovittaa ja yhdistää opiskelijan sekä hänen asioissaan mukana olevien tahojen välisiä näkemyksiä, kun etsittiin ratkaisuja vastaan tulleisiin ongelmiin.

Sillanrakentajan positio ilmeni oppimisdiskurssissa siten, että kuraattori välitti opettajille tietoa, jota opiskelija oli kuraattorille kertonut ja joka koski hänen oppimisvaikeuksiaan tai muita opiskelua hankaloittavia asioitaan. Kuraattorin tavoitteena oli, että opiskelija tulisi ymmärretyksi ja hänen tarpeensa voitaisiin ottaa paremmin huomioon. Kasvatusdiskurssissa kuraattori toimi sillanrakentajan positiossa välittäjänä nuoren ja hänen perheensä tai koulun välillä epäselvissä konfliktoituneissa tilanteissa, joissa tärkeistä asioista oli ollut hankala päästä puhumaan. Kuraattori auttoi nuoren elämäntilanteen selvittämistä yhteistyössä perheen ja muiden verkostoon kuuluneiden toimijoiden kanssa. Moraalidiskurssissa kuraattori esiintyi sillanrakentajan positiossaan opiskelijan asianajajana kurinpitomenettelyssä, jota ennen hän oli epäonnistunut yrityksessään estää opiskelijan tilanteen etenemisen tähän pisteeseen. Epäonnistumistarinoina ilmeni, että tähän oli konkreettisimpana syynä se, että kuraattori ei ollut tavoittanut opiskelijaa eikä onnistunut luomaan tähän kunnollista keskusteluyhteyttä. Kommunikatiivisen keskusteluyhteyden puuttumisen takia moraalidiskurssin yhteydessä ei ole toisaalta välttämättä syytä puhua sillanrakentajasta, koska kuraattorin rooli muistutti ehkä ennemminkin koordinoijan positiota. Patologiadiskurssissa sillanrakentajan positio tarkoitti esimerkiksi tilannetta, jossa kuraattori arvioi nuoren ilmaiseman pahoinvoinnin niin vakavaksi mielenterveyttä koskevaksi kysymykseksi, että hän päätti nuoren suostumuksella ja yhteistyössä tämän kanssa tehdä lähetteen nuorisopsykiatrian palveluihin. Kuraattori auttoi opiskelijaa tietynlaisen kynnyksen ylittämisessä ja toimi linkkinä nuoren ja viranomaisverkoston kesellä. Opiskelijan kanssa työskennellessä kuraattorille oli voinut nousta myös epäily mahdollisista nuoren elämään jo pidempään vaikuttaneista isoista ja vakavista ongelmista, joita ei jostain syystä oltu koskaan aikaisemmin kunnolla tutkittu eikä selvitetty.

Rinnalla kulkija

Rinnalla kulkijan positiolle oli ominaista psykososiaalisen työskentelyotteen syveneminen ja tilannekohtaisen ongelmanasettelun väljentyminen. Siinä oli kysymys suunnitelmallisuuteen perustuvasta pidempiaikaisesta asiakastyöprosessista, jossa kuraattori oli nuorelle turvallinen aikuinen, joka auttoi pääsemään erilaisten karikoiden yli ja pysymään yhdessä sovittujen tavoitteiden suunnassa opintojen loppuunsaattamiseksi. Rinnalla kulkijan positiossa kuraat-

tori saattoi asettua nuoren asemaan ja tarkastella maailmaa ikään kuin hänen silmillään, koska siinä oli tilaa aidolle läsnäololle ja kuuntelulle. Ratkaisevan tärkeä kysymys rinnalla kulkijan position mahdollistumisen kannalta oli se, mihin diskursiiviseen kontekstiin opiskelijan ongelmien tulkinta painottui ja mitä oppilaitoksen muu henkilökunta ja mahdolliset yhteistyötahot kuraattorilta odottivat. Oppimisdiskurssissa rinnalla kulkijan positio tarkoitti säännöllisiä tapaamisia, joissa voitiin käsitellä opiskelusuunnitelman toteuttamisessa vastaan tulleita ongelmakohtia ja etsiä yhdessä niihin ratkaisuja. Kasvatusdiskurssissa rinnalla kulkijan positiossa korostui arjen hallinnan tukeminen, jossa tavoitteet koskivat opiskelun ohella nuoren laajempaa sosiaalista tilannetta. Patologiadiskurssin yhteydessä rinnalla kulkijan positiossa oli tärkeää kuraattorin asema toimia linkkinä hoidollisten käytäntöjen ja opiskelijan arjessa kohtaamisen asioiden välillä.

Tulkitsija ja tukija

Tulkitsijan ja tukijan positiossa kuraattorin työtä ohjaavat näkökulmat nousivat arjen kokemuksellisuudesta ja opiskelijan kohtaamisesta, josta seurasi tarve irtautua kouluttautumissuhteen ulkokohtaista kontrollia ja riskien eliminointia korostavasta ajattelusta. Tämän vuoksi kuraattorin oli tulkitsijan ja tukijan positiossaan toimittava määrätietoisesti ja periksiantamattomasti sellaisten keskusteluyhteyksien avaamiseksi, joissa toimenpide- ja välinekeskeisyyden sijaan opiskelijaa pystyttiin auttamaan kiireettömämmällä ja kestävämmällä tavalla. Kun kuraattori yritti nähdä nuoren koko elämäntilanteessaan asioiden ja ilmiöiden välisissä laajemmissa yhteyksissä, hän oli voinut joutua toteamaan, ettei koulu olisi kyseisellä hetkellä nuorelle lainkaan oikea paikka, eikä yritys jatkaa opiskelua olisi millään tavalla mielekästä. Tämän vuoksi kuraattorin oli perusteltava sellaisia ratkaisuja ja auttamisen käytäntöjä, jotka poikkesivat hallintarationaalisuuden määrittämistä tavoitteista ja totuuksista.

Tulkitsijan ja tukijan positio vaati kuraattorilta taitoa ja pitkäjänteisyyttä näkemystensä esiin tuomiseksi, ja tärkeimpänä edellytyksenä oli se, että vallitsevassa diskursiivisessa kontekstissa oli riittävästi tilaa ja mahdollisuuksia valtavirrasta poikkeavien näkökulmien esittämiselle. Tällainen oli kaikkein vähiten mahdollista moraalidiskurssissa ja oppimisdiskurssissa, joissa ongelmat ja niiden ratkaisumahdollisuudet nähtiin konkreettisina kurinpidollisina tai opiskelukäytäntöjä koskevinä kysymyksinä, mikä ilmentää hallintarationaalisuuden mukaista ajatusta kouluttautumissuhteen ensisijaisuudesta. Sen sijaan kasvatusdiskurssissa ja patologiadiskurssissa tulkitsijan ja tukijan positio sai erilaisia ilmenemismuotoja kuraattorin näkökulman perustuessa laajempaan sosiaalisen asiantuntijuuteen. Kasvatusdiskurssissa saattaisi olla kysymys esimerkiksi tilanteesta, jossa nuori on ajautunut konfliktiin perheensä ja lastensuojeluviranomaisten kanssa sen vuoksi, että hän ei ole halunnut lähteä kouluun ja on uhmannut muutenkin hänelle asetettuja sääntöjä. Tässä kuraattorin tehtävä tulkitsijan ja tukijan positiossa on vahvistaa nuoren ja aikuisten välillä sellaista keskusteluyhteyttä, jossa nuori voisi kokea tulevansa kuulluksi ja saisi oikeutuksen

rauhassa ilman kiirettä miettiä ammatillisia opintoja koskevia päätöksiään. Näin tulkitsijan ja tukijan positiossa korostuu se, että kuraattori ei pidä opiskelun jatkamista itsestään selvänä ratkaisuna ongelmiin. Vaikka kuraattori on lähtökohtaisesti mukana nuoren tilanteessa opiskelua koskevien asioiden takia, tulkitsijan ja tukijan positiossa kuraattorin työskentelyn painopiste on erilaisia ongelmia ja ristiriitoja sisältävän elämäntilanteen selvittelyssä. Tässä on sijaa sellaiselle kumppanuudelle ja horisontaaliselle asiantuntijuudelle, jonka Juhila on liittänyt postmodernia kriittistä sosiaalityötä luonnehtivaksi tavoitteeksi. Kumppanuuteen perustuvassa asiakassuhteessa kuraattorin ja opiskelijan voi nähdä jäsentävän ongelmatilanteita ja tavoitteita yhdessä. (Juhila 2006, 103.) Tällainen työskentelytapa luo edellytyksiä luottavaisuuden vahvistumiselle, jota voidaan pitää tärkeänä osana yksilön voimaantumista epävarmuuden ja uhkakuvien täyttämässä maailmassa.

Patologiadiskurssissa tulkitsijan ja tukijan positio näyttäytyy samantyyppisenä kuin kasvatusdiskurssissa, mutta se sisältää kuitenkin muutamia erityispiirteitä. Kasvatusdiskurssiin verrattuna ongelma kuva on patologiadiskurssissa rajatumpi ja siinä hoidetaan diagnostisoitua sairautta, jolloin päävastuu on terveydenhuollolla. Kuraattorin tehtävä tulkitsijan ja tukijan positiossa on yhdessä opiskelijan kanssa tai hänen suostumuksellaan välittää hoitoneuvotteluun tietoa sellaisista opiskelua tai laajempaa arjen sujumista koskevista havainnoista, joiden merkityksestä nuoren kuntoutumiseen ja hoitoprosessiin kuraattorilla voi olla syvällisempi ammatillinen näkemys. Tavoitteena on pitää esillä nuoren koko elämäntilannetta koskevaa näkökulmaa, mikä ehkäisee medikalisaatiota ja yksinkertaistavia normalisoivia ratkaisuja. Toisaalta kuraattorilta odotetaan useimmiten kuitenkin juuri sitä, että hän auttaa palauttamaan nuoren opintojen pariin niin pian kuin mahdollista, vaikka kyseisellä hetkellä nuoren auttaminen voisi ehkä kuraattorin arvion mukaan tarkoittaa jotain aivan muuta. Tämän vuoksi tulkitsijan ja tukijan positio kuvaa sekä ristiriitaa että mahdollisuutta, koska pitääkseen kiinni omista näkemyksistään kuraattori voi joutua eräänlaiseksi antiasiantuntijaksi suhteessa häneen kohdistettuihin odotuksiin.

Opiskelijahuollon sosiaalityön ammatillista erityisyyttä ja professionaalisia toimintamahdollisuuksia koskeva kysymys nousi toimijapositioiden analyysissä erilaisten käytäntöyhteyksien välisistä ristiriidoista ja jännitteistä kuraattorin työskennellessä diskursiivisten kontekstien keskellä. Tärkeä toimijapositioita erottava tekijä oli se, minkälaista harkintavaltaa kuraattorin oli mahdollista käyttää hallinnan asettamien vaatimusten ja oman ammattieettisen ajattelunsa välillä. Koulutuksen politiikan dispositiivin hallintavalta saa diskursiivisissa konteksteissa erilaisia ilmenemismuotoja, jotka konkretisoituvat nuoren koulutautumissuhteen normalisointia ja kouluttautumiskuria koskevinä kysymyksinä vaihtelevissa tilanteissa. Tämän vuoksi kuraattorin asemoituminen suhteessa työnsä institutionaaliseen sääntelyyn, asiakkaaseen sekä työn perustana olevaan tietoon nousivat keskeisiksi kysymyksiksi.

Kuraattorin toimijapositioihin ja diskursiivisiin konteksteihin liittyvät havainnot osoittavat, miten moninaisia ilmenemismuotoja työ voi konkreettisella tasolla saada. Tämä vahvistaa sosiaalityön käytäntösidonnaisuudesta esitettyjä

ajatuksia (Raunio 2004; Niemelä 2012), koska kuraattorin työ on myös lähtökohdaisesti sosiaalityötä, joka perustuu tietynlaisiin ammatillisiin arvoihin ja menetelmiin. Tämän vuoksi kuraattorin työtä on syytä analysoida myös sosiaalityön teoriakeskustelun valossa.

5.2 Sosiaalityön ammatillisuus kuraattorityössä

5.2.1 Sosiaalityö kuraattorityön opillisena perustana

Sosiaalityö edustaa ammattialaa, josta on eri aikoina esitetty vaihtelevia luonnehdintoja ja määritelmiä. Asia on parhaillaan hyvin ajankohtainen, koska sosiaalityön määritelmästä keskustellaan aktiivisesti sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla. Sosiaalityön määrittelyä koskevassa keskustelussa voidaan nähdä, että kysymys on myös valtakamppailusta, koska ammatin luonteesta johtuen sen sisällöstä ja tavoitteista ei ole kiistatonta yksimielisyyttä. Sosiaalityön uutta maailmanlaajuista määritelmää koskevan ehdotuksen on ammattijärjestö Talentia ehdottanut käännettäväksi seuraavasti:

"Sosiaalityö on käytännön työhön perustuva ammatti ja tieteenala, jolla edistetään yhteiskunnallista muutosta ja kehitystä, sosiaalista yhteenkuuluvuutta sekä ihmisten elämänhallintaa ja itsenäistymistä. Yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden, ihmisoikeuksien, kollektiivisen vastuun sekä erilaisuuden kunnioittamisen periaatteet ovat keskeisiä sosiaalityössä. Sosiaalityö nojautuu sosiaalityön, yhteiskuntatieteiden ja humanististen tieteiden teorioihin ja paikalliseen tietoon, ja sen tarkoituksena on saada ihmiset ja rakenteet ratkaisemaan elämän ongelmatilanteita ja lisäämään hyvinvointia." (Talentia, 2014.)

Vahvasti yhteiskunnallisena auttamisammattina sosiaalityötä kuvaavissa erilaisissa luonnehdinnoissa voi nähdä yhdistävänä ajatuksena muutostavoitteen, jossa pyrkimyksenä on vahvistaa yksilön subjektiivista ja voimaantumista sekä vähentää yhteiskunnassa ilmenevää eriarvoisuutta (Murto 2005, 320; Frost 2002, 50). Tämän vuoksi sosiaalityössä korostuu tarve nähdä yksilö koko elämänyhteydessään ja löytää niin yksilöllisiä kuin rakenteellisiakin tekijöitä, joihin vaikuttamalla yksilön elämäntilanteessa voidaan saada aikaan myönteisiä muutoksia. Sosiaalityön toimintatapojen analyysissä on viitattu usein Jorma Sipilän tekemään byrokraatia-, palvelu- ja psykososiaalinen työ -jaotteluun (Sipilä 1996, 237), joka kuvaa sosiaalityön erilaisten kontekstuaalisten yhteyksien vaikutuksia työorientaatioon. Tätä jaottelua on käyttänyt myös Raunio (2004, 131) ja hänen mukaansa byrokraatiatyö voidaan nähdä organisaation normien ja virallisten ohjeistusten määrittämänä hallintotyönä, jossa on haasteellista vuorovaikutuksen puute tai pinnallisuus (emt., 135).

Palvelutyö tarkoitti alkuperäisessä (Sipilä 1996, 237) jaottelussa erilaista neuvontaa ja ohjausta, mitä mukaillen Raunio on nostanut esiin palvelutyössä tärkeänä ulottuvuutena asiakkaiden yksilöllisten palvelutarpeiden huomioimisen ja niihin vastaavien palveluiden turvaamisen. Näin ollen palvelutyössä on kyse asiakaslähtöisestä toimintatavasta, jossa asiakkaan oikeuksien puolustami-

sella sekä tukemisella ja kannustamisella on myös tärkeä sijansa. Raunion mielestä sosiaalityön kontrolliulottuvuus ei saa palvelutyössä juurikaan painoarvoa (Raunio 2004, 139), mikä voidaan nähdä vähän kiistanalaisena. Mutta jos hän viittaa kontrolliulottuvuuden puuttumisella työntekijän suhtautumistapaan ja tietoiseen orientaatioon eikä koko toiminnalliseen ja rakenteelliseen tilanteeseen, asia on paremmin ymmärrettävissä. Sosiaalityön kolmantena toimintatapana mainitussa (Sipilä 1996, 237) psykososiaalisessa sosiaalityössä huomio ja painopiste ovat asiakkaan tilanteissa ja tarpeissa sekä asiakkaan ja työntekijän vuorovaikutuksessa. Raunio edustaa käsitystä, jonka mukaan psykososiaalinen työ on ennen kaikkea korjaavaa eikä ennaltaehkäisevää. Hän näkee siinä tärkeänä lähtökohtana yksilön ja sosiaalisen ympäristön vuorovaikutuksen, jossa tavoitteena on asiakkaan ymmärryksen lisääminen tilanteestaan ja toiminnastaan. (Raunio 2004, 142; 2009, 178.) Riitta Granfelt (1993) on puolestaan nähnyt psykososiaalisen työn yhdeksi sosiaalityön osa-alueeksi, johon kuuluu sekä ennalta ehkäisevä että korjaava työ. Psykososiaalinen työ kohdistuu yksilöiden ja ryhmien sisäiseen ja ulkoiseen todellisuuteen, ja sen tavoitteena on edistää elämäntilanteen myönteistä kehitystä (Granfelt 1993, 204.)

Tämän tutkimuksen kannalta Malcolm Paynen (2005) tulkinta sosiaalityöstä ja sen teorioista sosiaalisesti rakentuneina on kiinnostava, koska tutkimuksen kysymyksenasettelussa on yhtymäkohtia Paynen lähtökohtiin. Payne näkee sosiaalityön muodostuvan sosiaalityötä ammattina määrittävistä tekijöistä, asiakkuutta rajaavista tekijöistä ja sosiaalityön toiminnallisia konteksteja määrittävistä tekijöistä (Payne 2005; Karvinen 1999, 156–157). Voidaan tulkita, että vaatimus jatkuvaan kriittiseen reflektioon on seurausta näistä näkemyksistä. Näin ollen työntekijän pitäisi kyetä tiedostamaan erilaisten sosiaalisten voimatekijöiden vaikutuksen työhönsä ja suuntaamaan toimintaansa tavoitteidensa mukaisesti.

5.2.2 Sosiaalityön itseymmärrys ja ammatillinen tietoisuus

Sipilän (1989) ja Raunion (2004) käsitteelliset jäsenyykset sosiaalityön toimintavoista sisältävät kuraattorin toimijapositiona havaittavia piirteitä. Koordinoijan positiossa voi nähdä byrokraatiatyön vivahteita, koska siinä on hallitsevana elementtinä opiskelijaa objektiivoina kontrolloiva aspekti. Toisaalta koordinoijan positiossa on tunnistettavissa myös palvelutyön tunnuspiirteitä, mutta selkeämmin ne sopivat siltanrakentajan positioon, koska siinä kuraattori välittää tietoa opiskelijan tarpeista ja yrittää huolehtia, että niihin vastataan. Rinnalla kulkijan sekä tulkitsijan ja tukijan positioissa kuraattorin työ on selkeimmin psykososiaalista työtä. Toisen asteen ammatillisen koulutuksen kuraattorityötä tutkineet Pekka Kallio (2007) ja Seija Kärki (2009) ovat perustelleet ajatusta, että kuraattorityö on nimenomaan psykososiaalista työtä, jossa ydinajatuksena on löytää kuraattorin ja opiskelijan kesken yhteinen ongelmanasettelua ja tavoitteita koskeva käsitys. Kuraattorityön diskursiivisia konteksteja ja toimijapositiona koskevien havaintojen perusteella tämä ei ole kuitenkaan täysin kiistanaton ajatus, minkä vuoksi kysymys vaatii tarkempaa analyysiä. Siihen tarjoaa yhden lähes-

tymistavan Synnöve Karvisen (1993a) esittämät näkemykset reflektiivisestä ammatillisuudesta, johon suomalaisessa keskustelussa on sisältynyt vaikutteita kehittävästä työntutkimuksesta, työnohjauksesta, kriittisestä psykologiasta sekä sosiologiasta. Karvinen on nähnyt reflektiivisen ammatillisuuden sisältyvän oppimisprosessin vaiheeseen, jossa ihminen tutkii tietoisesti kokemuksiaan ja toimintaansa löytääkseen uuden toimintamallin tai asian ymmärtämisen tavan. Tällaisessa oppimisteoreettisessa näkemyksessä korostuvat henkilökohtainen ajattelu ja kokemus, joissa heijastuvat ammatillisten käytäntöjen sosiaalinen rakentuminen, vuorovaikutuksellisuus sekä käsitys kieleen sisältyvästä vallasta. (emt., 28.)

Karvisen (1993a) ajatukset sosiaalityön reflektiivisen ammatillisuuden kehitysvaiheista avaavat kuraattorin toimijaposition analyysiin mielenkiintoisia näkökulmia, koska kuraattorin suhde oman toimintansa perusteisiin ja niitä koskeva tietoisuus olivat olennaisia toimijapositiona erottavia piirteitä. Karvisen mukaan sosiaalityön reflektiivinen ammatillinen kehitys on mahdollista nähdä toimintaan sijoittuvasta ammatillisuudesta arvioivan ammatillisuuden kautta kriittiseen ammatillisuuteen etenevänä prosessina (emt., 30–31), joka on ymmärrettävissä siten, että työntekijän tietoisuus itsestään toimijana ja toimintaa ohjaavista periaatteista syvenee.

Toimintaan sijoittuva ammatillisuus tarkoittaa käytäntö ja ongelmakeskeistä työskentelyä, jossa tavoitellaan konkreettiseen tietoon perustuvia nopeita ja tehokkaita ratkaisuja ilman työn sisällön tai lähtökohtien perusteellisempaa pohdintaa. Voisi ajatella, että toimintaan liittyvä ammatillisuus on sellaista rutiininomaista auttamistyötä, jonka sujavuus ja tuloksellisuus eivät ole synnyttäneet tarvetta tai olosuhteet eivät ole antaneet mahdollisuutta työskentelykäytäntöjen tietoiselle tarkastelulle tai kyseenalaistamiselle. Kuraattorin toimijapositiona koordinoijan ja tietyin varauksin myös sillanrakentajan positiossa voi nähdä toimintaan liittyvän ammatillisuuden piirteitä. Toimintaan sijoittuvaa ammatillisuutta seuraavassa arvioivan ammatillisuuden vaiheessa työprosessi ja sitä ohjaavat periaatteet ovat tulleet tietoisien tarkastelun kohteiksi, mihin työkäytännöissä havaitut ongelmat voivat toimia alkusysäyksenä. Tällöin sosiaalityön asiakastyöprosessien ja tiedonmuodostuksen konkreettinen analyysi tutkimussuuntautuneiden käytäntöjen avulla voi tuottaa uusia oivalluksia toisiin toimimisen mahdollisuuksista (Karvinen 1993a, 28). Seuraavassa kriittisen ammatillisuuden vaiheessa oman toiminnan perusteet ja ajattelumallit kyseenalaistuvat suhteessa niiden institutionaaliseen sääntelyyn ja tavoitteena voi olla arvioiva tietoinen toiminnan kehittäminen (emt., 31). On tärkeä havaita tähän vaiheeseen etenemisen riippuvan työympäristön valtarakenteesta, salliiko se uusien näkemysten esittämisen vai tulevatko ne tukahdutetuiksi.

Sosiaalityön reflektiivistä kehitystä käsittelevä teoria vaikuttaa kuraattorityön ammatillista erityisyyttä ja professionaalista toimintamahdollisuuksia koskevien kysymysten kannalta lupaavalta, koska diskursiivisissa konteksteissa ja toimijapositiona voi nähdä erilaisia reflektiivisen ammatillisuuden potentiaaleja ja ylläkkaitä, joiden realisoituminen riippuu tilannekohtaisista tekijöistä. Tämän vuoksi reflektiivisyydestä käytyä keskustelua on syytä analysoida vähän

tarkemmin sen selvittämiseksi, mitä annettavaa sillä voisi olla sosiaalityön professionaalisille toimintamahdollisuuksille.

5.2.3 Sosiaalityön reflektiivisyys

Reflektiivistä käytäntöä koskeva ajatus juontuu Donald A. Schönin (1983) ammatillisen teorian ja käytännön toiminnan suhdetta käsittelevästä näkemyksestä, jossa hän on tehnyt erottelun reflektiivisen käytännön ja teknisen rationaliteetin ohjaaman toiminnan välillä. Juhani Tiuraniemi (2002) on havainnollistanut tätä kiinnittämällä huomion siihen, että vaikka kummassakin käytännössä on kyse ongelman ratkaisemisesta, ne poikkeavat toisistaan olennaisella tavalla. Teknisen rationaliteetin mukaisessa toiminnassa valinnan tai päätöksenteon ongelmat ratkaistaan valitsemalla tavoitteen saavuttamisen kannalta paras keino, kun puolestaan reflektiivisessä toiminnassa asiantuntijatyön ytimessä on ongelman asettamisen prosessi, jossa nimetään tavoitteet ja rajataan toiminnallisten käytäntöjen aluetta (emt.). Näin ollen ongelman määrittely näyttäytyy asiantuntijatyön lähtökohtana, jossa ennen menetelmien valintaa on löydettävä työn kohde. Sosiaalityössä tämä ei ole pelkkä tekninen kysymys monimutkaisten valtasuhteiden vaikuttaessa aina siihen, minkälaisia problematisointeja on mahdollista tuoda esiin tai saada näkyville. Esimerkiksi kuraattorityön diskursiivisten kontekstien määrittämisessä kääntämisellä on ratkaiseva merkitys, koska siinä jokin toimijataho hallitsee tilannetta ja suostuttelee muut toimijat yhteistyöhön. Tämä osoittaa, että hallitseva ongelmanasettelu on vain yksi mahdollinen ja sen rinnalla voi esiintyä samaan aikaan myös muunlaisia problematisointeja.

Refleksiivisyyden käsitteen määrittelyssä on ollut sosiaalitieteellisen tutkimuksen piirissä erilaisia painotuksia, mutta sen ydinsisältö on käsiteltävissä itseä kohti kääntymisenä ja oman toiminnan sosiaalisten yhteyksien tarkempaan ymmärtämisenä. Tero Meltti (2004) on todennut, että refleksiivisyyden käsitteiden eroavuuksien tarkentaminen on epäselvyyksien vähentämisen vuoksi tärkeää ja hänen mukaansa reflektiivisyys tarkoittaa totuttujen käsitysten kyseenalaistamista, kun refleksiivisyys puolestaan liittyy tutkijoiden itseviittävyyteen ja itsetietoisuuteen. Raunio on kuvannut reflektiivisyyttä itsekriittisenä tutkimuksellisenä suhtautumisena omaan työhön, jossa työntekijä on tietoinen omasta toiminnastaan ja sen perusteista (Raunio 2000, 81). Työntekijän pitäisi pystyä aktiivisesti kohdistamaan huomio oman toimintansa lähtökohtiin ja tiedostaa erilaisista valinnoista aiheutuvat seuraukset, jotta hän voisi löytää ehkä toimivampia ratkaisuja. Fook on nähnyt refleksiivisyyden tarkoittavan kykyä oivaltaa oman itsen ja toimintayhteyksien kaikkien puolien vaikutukset niihin tapoihin, joilla maailmasta tuotetaan tietoa (Fook, 2005). Näin ollen refleksiivisyyttä koskevissa näkökulmissa korostuu tiedonmuodostus ja subjektin pysähtynyt ihmettelevä suhde oman toimintansa edellytyksiä määrittävään tietoon. Käytännössä se saattaa ilmetä tutkivana asennoitumisena omaan työhön, minkä myötä tiedon rationaalisten ja emotionaalisten tekijöiden tiedostaminen voi avata tietä muutosta aikaansaavien toisin toimimisen horisonttien avautumiselle.

Reflektiivisen käytännön tavoitteena on toimintaa ohjaavien taustaolettamusten saaminen esiin ja tekeminen näkyväksi. Taustaolettamukset voidaan nähdä ihmisten toimintaa ja käytäntöjä ohjaavina itsestäänselvyyksiksi muodostuneina asenteina, arvoina ja normeina sekä kulttuurisina merkitysrakenteina ja diskursseina. Reflektiiviset käytännöt voivat olla yleispiirteiltään samantyyppisiä, mutta eri ammattialojen teoreettiset viitekehykset tuottavat erilaisia mahdollisuuksia taustaolettamusten hahmottamiselle ja käsitteelliselle kuvaamiselle. Taustaolettamusten ulottuvuudet ja tasot voivat vaihdella esimerkiksi erityisemmistä yleisemmällä tasolla oleviin. Tähän liittyvä ongelma koskee taustaolettamusten luonnetta ja rakenteellis-historiallisia kytkentöjä.

Reflektiivistä käytäntöä lähellä oleva kriittisen reflektion käsite eroaa ensin mainitusta siten, että siinä painottuvat toimintaa rajoittavien tekijöiden ja valtaulottuvuuksien paljastaminen. Näin ollen kriittisessä reflektiossa on kyse ennen kaikkea valtaan liittyvien taustaolettamusten tekemisestä näkyväksi ja kyseenalaistamisesta. Kaikki reflektiiviset käytännöt eivät ole välttämättä kriittisiä, minkä vuoksi reflektiivistä käytäntöä ja kriittistä reflektiota ei tule pitää synonyymeinä. Aila-Leena Matthies (2009) on nähnyt subjektivoitumisen kriittisen itsereflektion keskeisenä elementtinä. Hän on analysoinut kriittistä reflektiota reaalisen ja mahdollisen välisenä suhteena hyödyntämällä Theodor Adornton kriittistä teoriaa. Kriittinen reflektio edellyttää sitä, että työntekijä tulee tietoiseksi yhteiskunnallisen valtajärjestelmän objektivoitustrategioista ja kykenee kyseenalaistamaan vallitsevia itsestäänselvyksiä. Mahdollista vaihtoehtoa kohti eteneminen tarkoittaisi uusien toimintamallien etsimistä ja sitoutumista vallitsevista arvoista poikkeaviin käsityksiin rationaalisesti organisoitujen palvelujen luonteesta. Fook on kriittistä reflektiota koskevassa käsityksessään ottanut vaikutteita useammista ajatusperinteistä, kuten refleksiivisyydestä, postmodernista ajattelusta, kriittisestä sosiaalisesta teoriasta sekä reflektiivisestä käytännöstä (Fook 2005, 9–10). Fook on nähnyt kriittisen reflektion merkityksen sosiaalityölle siinä, että se voi edesauttaa uusien valtaistavampien ajatustapojen ja käytäntöjen kehittämistä, mikä mahdollistaa sosiaalisen muutoksen yksilötasolla (emt., 5).

Sosiaalityön reflektiivisyyttä käsittelevässä keskustelussa käsitteiden väliset erot ovat hyvin hienovaraisia, minkä vuoksi aina ei ole välttämättä selvää, olisiko syytä puhua reflektiivisestä käytännöstä vai kriittisestä reflektiosta. Taustalla oleva perusajatus on kuitenkin selkeä ja reflektiivisyyttä käsittelevä keskustelu on opiskelijahuollon sosiaalityön ammatillista erityisyyttä ja professionaalista toimintamahdollisuuksia koskevan kysymyksen analysoimisessa kiistatta tärkeä. Raunio on nostanut esiin ajatuksen reflektiivisyydestä sosiaalityön ammatillista toimintaa ohjaavana metodisena periaatteena, jossa korostuu työntekijän tietoinen suhde ympäröivään todellisuuteen ja vaatimus työntekijän ammatillisen identiteetin jatkuvasta työstämisestä (Raunio 2000, 81). Postmodernia aikalaisdiagnostista keskustelua vasten on mahdollista ajatella näin, mutta tästä voi lisäksi päätellä, että sosiaalityön on mukauduttava joustavasti vaihteleviin tilanteisiin ja hoidettava sille annetut tehtävät. Paul Stepney (2009) on nähnyt, että sosiaalityö on tienhaarassa, missä sen on tehtävä perustavaa

laatua olevia valintoja kilpailevien paradigmojen (EBP ja CP) välillä. Kysymys on siitä, pelkistyykö sosiaalityö kustannustehokkaaksi riskien hallinnaksi vai onko sen tavoitteena yhteiskunnallisten alistussuhteiden lieventäminen ja ennalta ehkäisevien kansalaisten vapautta edistävien mahdollisuuksien löytäminen. Stepneyn mukaan sosiaalityöntekijöiden on tärkeä nähdä ja huomioida kummankin paradigman hyödyt ja rajoitukset siitä huolimatta, että niiden välillä on monia teoreettisia esteitä ja ideologisia jännitteitä (Stepney 2009, 23–24). Tässä yhteydessä kriittinen reflektiivisyys voi tarkoittaa kykyä tunnistaa ja yhdistää eri näkökulmia ongelmien ja priorisointien uudelleen määrittelyssä.

Kriittisen reflektion toimintaa rajoittaviin tekijöihin ja valtaan kohdistuvilla huomioilla on yhteys Foucault'n genealogiseen perspektiiviin, joka asettaa kysymyksen, miten jokin toiminta on tullut mahdolliseksi tai mikä sitä ylläpitää. Kuraattorityön diskursiiviset kontekstit ja toimijapositionit kuvaavat eriasteisesti vakiintuneita toimintaympäristöjä, joissa kääntämisten seurauksena tapahtuu kuitenkin jatkuvia hienovaraisia siirtymiä ja muutoksia. Reflektiivistä ammatillisuutta käsittelevän analyysin jälkeen on syytä palata vielä sosiaalityön metodisuutta koskevaan kysymykseen ja tutkia muutamia tutkimuksen näkökulman ja kuraattorin työn kannalta tärkeitä näkökohtia. Tämän jälkeen on mahdollista palata kokoavaan näkökulmaan sosiaalityön ammatillisesta erityisyydestä ja professionaalista toimintamahdollisuuksista kuraattorityössä.

Sosiaalityön varsinaista metodisuutta koskevan keskustelun tärkeä lähtökohta ja kiintopiste on Mary Richmondin klassinen casework ja sosiaalinen diagnoosi, jotka sisälsivät ajatuksen yksilön persoonallisen kasvun tukemisesta ja hänen näkemisestään elämän yhteydessään sosiaalisten voimatekijöiden kokonaisuudessa (Karvinen 1993b, 143–144). Myöhemmin 1970-luvulla sosiaalisen diagnoosin sijaan on alettu puhua enemmän tilanearviosta, joka tarkoittaa kuitenkin vähän eri asioita kuin sosiaalinen diagnoosi. Tilanearvio kohdistuu asiakkaan elämänvaiheen kriittisiin kohtiin, joiden ymmärtäminen on asiakkaan tilanteen selvittämisen kannalta välttämätöntä. Kärjen mukaan diagnoosi edustaa jonkinlaista tilanearvion jatkumoa, ja se voi olla syvällisempää tietoa antava prosessi, joka auttaa sosiaalityön tarkempaa kohdentamista (Kärki 2009, 71). Pääpiirteissään tilanearvio voidaan käsittää asiakkaan ongelmien kartoitukseksi, joka perustuu työntekijän aikaisempiin kokemuksiin, teoreettiseen ja menetelmälliseen osaamiseen sekä käsillä olevasta tilanteesta nousevaan tietoon. Tilanearvion tekeminen edellyttää sellaista kasvokkaiseen vuorovaikutukseen ja metodiseen osaamiseen perustuvaa työskentelyorientaatiota, jota on luonnehdittu psykososiaalisena työnä (Raunio 2004, 140; Toikko 1997, 181).

Sosiaalista diagnoosia ja tilanearviota koskevat näkemykset sopivat periaatteessa kuraattorin työn metodisiksi lähtökohdiksi, ja Kärki on päättänyt jopa käsitykseen, että sosiaalista diagnoosia voidaan pitää perustellusti oppilaitoksen sosiaalityössä käytettävänä menetelmänä ja käsitteenä (Kärki 2009, 72). Tässä tutkimuksessa kuraattorin diskursiivisia konteksteja ja toimijapositioneja koskevat havainnot eivät kuitenkaan välttämättä tue sellaista ajatusta, että sosiaalista diagnoosia olisi perusteltua käyttää ainakaan sen perinteisimmässä merkityksessä kuraattorin työtä kuvaavana käsitteenä. Tilanearvio puolestaan sopii

tähän paremmin, jos sen ajatellaan kohdistuvan rajatumpiin ja pinnallisempiin asiakkaan elämäntilannetta koskevien asioiden arviointiin ja niiden pohjalta tehtyjen suunnitelmien tekemiseen. Tilannearvio on mahdollista mieltää jonkinlaisena yleisenä metodisena lähtökohtana, jonka sisällä voi ilmetä erilaisia tilanteesta toiseen vaihtelevia orientaatioita.

5.2.4 Kuraattorin toimijaposition ja diskursiiviset kontekstit sosiaalityön menetelmien valossa

Kuraattorin toimijapositiona ja diskursiivisia konteksteja koskevien havaintojen mukaan kuraattorin mahdollisuudet hyödyntää sosiaalityön ammatillisia menetelmiä riippuivat hänen saamastaan asemasta toimijaverkostossa. Compton ja Galaway (1999) ovat kuvanneet sosiaalityötä nelivaiheisen prosessimallin avulla, joka muodostuu yhteistyön rakentumisesta, tilannearviosta, interventtiosta ja arvioinnista. Yhteistyön rakentumisen voi nähdä toimijaverkoston muodostumisena, jonka lähtökohtaa yhdistää koulutuksen politiikan hallinnan regiimi. Tämän vuoksi ongelmanasettelu on ikään kuin jo sisään rakentuneena vaihtelevissa tilanteissa, joiden alkusysäyksenä on jonkin yksittäisen toimijan tai toimijoiden esittämä problematisointi. Siitä käynnistyvässä kääntämisessä verkoston mobilisoituu mukaan tarvittavia toimijoita ja heihin kohdistuu tietynlaisia identiteettivaatimuksia ja odotuksia toiminnan tavoista ja menetelmistä. Tässä on huomattava, että mobilisaatiota ja identiteettien määräytymistä ohjaavat valta- ja vaikutussuhteet voivat olla myös ikään kuin tiedostamattomia, jotka ilmentävät vakiintuneita totuuksia ja itsestäänselvyksiä.

Kuraattori edustaa opiskelijahuollon toimijana tietynlaista institutionaalista asiantuntijuutta ja ammatillista positiota, mutta eläytymistarinoiden perusteella opiskelijan asian problematisoinnilla ja kääntämisellä oli ratkaiseva vaikutus kuraattorin toimijapositioniin. Ne ilmensivät vaihtelevia identiteettejä, jotka määrittivät sitä, missä määrin kuraattori saattoi käyttää työssään ammatillista asiantuntijuuttaan. Yhteistyön muodostamisen vaiheessa ei ollut niinkään pelkästään kyse faktapohjaisiin tosiasioihin tarttumisesta, koska valtasuhteet ja tilannekohtaiset tulkinnat määrittivät vahvasti käytäntöjen muodostumista. Näin ollen kuraattorin mahdollisuudet tilannearvion tai sosiaalisen diagnoosin tekemiseen riippuivat siitä, miten opiskelijan asia oli problematisoitunut ja miten asia oli kuraattorille välittynyt.

Tilannearvion tekemisen lähtökohtaa ohjasi kuraattorin velvoite nähdä opiskelija ennen kaikkea kouluttautumissuhteessaan siihen liittyvine mahdollisine riskeineen, ja tilannearvion piti kohdistua niihin kysymyksiin, jotka olivat opiskelijan problematisoituneen tilanteen taustalla. Kuraattorilta odotettiin toimenpide- ja käytäntökeskeisiä ratkaisuja, joilla opiskelijan ongelmat olisi saatu nopeasti selvitettyä ja tilanne normalisoitua. Kuraattorilla saattoi olla aluksi käytössään verkoston muilta toimijoilta saamaansa hajanaista ja tulkinnallista tietoa opiskelijasta, minkä vuoksi hänen oli tärkeä saada opiskelijaan hyvä kontakti riittävien tietojen hankkimiseksi tilannearviota varten. Onnistunut kasvokkainen kohtaaminen opiskelijan kanssa oli tärkeää myös sen vuoksi, että

vuorovaikutuksen laatu määritti osaltaan kuraattorin toimijaposition muodostumista suhteessa opiskelijaan ja diskursiiviseen kontekstiin tai konteksteihin.

Tilannearviota on luonnehdittu sosiaalityön metodikeskustelussa suhteellisen väljästi, ja siihen on katsottu sisältyvän taidot koota, analysoida ja ymmärtää asioita (Karvinen 1993b, 157–158). Tämä voidaan tiivistää ajatukseen, että tilannearviossa asiat ja ilmiöt yritetään nähdä laajemmasta näkökulmasta keskinäisissä yhteyksissään, mutta ennen tuota näkemistä on kuitenkin paikallistettava oikeat ja relevantit kysymykset. Niiden näkemiseen ja tunnistamiseen vaikuttaa meneillään oleva kääntämisen vaihe, jossa kuraattorin toimijaposition ja diskursiivinen konteksti ovat määrittymässä. Kuraattorin tehdessä tilannearviota psykososiaalisen työskentelyotteen syveneminen opiskelijan kanssa saattaa synnyttää uudenlaisia yhteistyön tematisointeja ja painetta toimijaposition tai diskursiivisten kontekstien siirtymiin. Kuraattorin tavoite ei olekaan välttämättä enää yksinomaan sellaisen subjektiivisuuden vahvistaminen, että opiskelija sitoutuisi kouluttautumiskuriin. Sen sijaan tehtävänä voi olla opiskelijan kuuleminen ja näkeminen laajempaa elämäkokonaisuutta vasten. Tilannearviosta voi seurata yllyke kriittiselle reflektiivisyydelle, jossa huomio on kohdistettava kuraattorin ja opiskelijan yhteistyötä rajaaviin ja määrittäviin odotuksiin.

5.2.5 Kriittinen reflektiivisyys kuraattorin työssä

Kriittisen reflektiivisyyden juuret itävät kuraattorin toimijaposition ja tilannetta määrittävän diskursiivisen kontekstin ristiriidasta niihin tavoitteisiin nähden, joita kuraattorin pitäisi tilannearvionsa mukaan opiskelijan auttamiseksi toteuttaa. Käytännön esimerkkinä voisi olla tilanne, jossa opiskelijalle yritetään väkiväisesti löytää keino tutkinnon läpäisemiseen, vaikka hän itse ei ole motivoitunut ja hänellä on toimintakykyään merkittävästi haittaavia ongelmia, joita ei ole koskaan tutkittu kunnolla. Tämäntyyppisessä tilanteessa kuraattorille on voinut langeta ensin koordinoijan positio ja keskustelua on käyty lähinnä oppimiskurssin puitteissa. Vähitellen tilannearvion etenemisen ja psykososiaalisen työskentelyotteen syvenemisen myötä kuraattori on voinut huomata toimijapositionsa ja diskursiivisen kontekstin käyneen ahtaaksi. Näin ollen hänen on tehtävä uudenlaisia keskusteluavauksia, jotta hän voi irroittautua hallinnan regimin mukaisesta toimenpide- ja välinekeskeisestä ajattelusta ja mahdollistaa kriittisen reflektion.

Kriittinen reflektiivisyys voi tarkoittaa kuraattorin työssä pyrkimystä systeemiteorian mahdollistamaan kokonaisvaltaiseen näkökulmaan, jossa opiskelijan elämää tulkitaan ja ymmärretään verkostojen välisissä suhteissa muodostuvana kokonaisuutena, johon erilaisilla valtakäytännöillä, tiedon muodoilla ja totuuksilla on ollut omat vaikutuksensa. Toimijaverkoston suuntaan kriittisesti reflektiivisestä työskentelyotteesta seuraa aina jonkinlaista muutospainetta ja toimijapositionsa ja diskursiivisissa konteksteissa tapahtuu vääjäämättömiä siirtymiä, jotka voivat olla hyvin hienovaraisiakin. Opiskelijaa auttaakseen kuraattori tarvitsee toimijaverkostossa uudenlaisia keskusteluyhteyksiä ja kumppanuuksia, minkä vuoksi hänen on onnistuttava kääntämisessä, jotta hän saa

tärkeimmät toimijat näkökantansa taakse. Se edellyttää, että kuraattori pystyy paikantamaan oman sijaintinsa diskursiivisten kontekstien sisällä ja keskellä, mikä ilmentää samalla myös kuraattorin sosiaalisen asiantuntijuuden ja kriittisen reflektiivisyyden mahdollisuuden peruslähtökohtaa.

Sosiaaliseen asiantuntijuuteen sisältyy tärkeällä tavalla ajatus hiljaisesta tiedosta, jota Raunio on kuvannut kontekstisidonnaisena vaikeasti formalisoidavissa olevana tietona (Raunio 2008). Hiljainen tieto on nähtävissä työprosesseissa teorian ja käytännön vuorovaikutuksessa muodostuvana tietona, jota sävyttää myyttinen vaikutelma ammatillisissa käytännöissä ilmenevistä, vailla käsitteellistä muotoa olevista havainnoista ja ajattelutavoista, jotka ovat käyneet niin huomaamattoman itsestään selviksi, ettei niistä ole syntynyt yhteistä keskustelua. Hiljainen tieto on reflektiiviselle ammatillisuudelle tärkeä, koska se avaa teoreettista perspektiiviä epäilylle ja kysymyksen asettamiselle, onko olemassa sellaista ilmiökentän kannalta olennaista tietoa, joka on jäänyt hallitsevien diskurssien tukahduttamaksi. Tämä liittyy Foucault'n alistetun tiedon käsitteeseen (Foucault 1980, 81). Se tarkoittaa sellaista tietoa, joka on määritetty systematisoivan teoreettisen tiedon ulkopuolelle tietyillä ulossulkevilla käytännöillä (Arnkil 2005, 187).

Kuraattorin reflektiivinen ammatillisuus tarkoittaa pyrkimystä irtautua objektivoivan tiedon ja tietämisen tavoittelusta ja sen korvaamista epävarmuuden sietämisellä ja jopa ei-tietämisen nostamisella eräänlaisen tiedon asemaan. Epätieto on kokemuksellista arjen, toiminnallisista käytännöistä käsitteellistettyä tietoa, joka tekee nuoren verkostoissa vaikuttavien tekijöiden yhteyksien havaitsemisen mahdolliseksi. Myös aiemmin mahdollisesti ilman huomiota jääneiden asioiden merkitys nykytilanteeseen havaitaan.

Epätieto perustuu arjen epävarmuuden tunnistamiseen ja sen merkityksen tunnustamiseen. Näin ollen epätieto, eli tieto siitä, ettei tiedä, voitaisiinkin paradoksaalisesti nähdä yhtenä tietämisen muotona. Vaikka epätieto tietämiseen viittaavana ammatillisena käytäntönä onkin käsitteellinen paradoksi, se kuvaa kuitenkin sellaista tietoa ja tietämistä, joka on vasta syntymässä ja samalla ehkä katoamassa tai muuttamassa muotoaan, kun se yhdistyy joihinkin toisiin ajatuksellisiin rakennelmiin. Tämä ilmentää toimijaverkostoteorian käsitystä ei-aineellisten ja aineellisten verkostojen interaktioprosesseissa syntyvästä tiedosta (esimerkiksi Callon 1986).

Epätiedon informaatioarvo voidaan nähdä sen kausaalisessa merkityksessä argumentoivana tekijänä, kun tietyissä ammatillisissa käytännöissä ilmenevä tiedon puute tai epävarmuus tunnustetaan ja otetaan jollain tavoin huomioon ratkaisuja ohjaavana tekijänä. Epätieto voi kyteä vakiintuneiden ammatillisten käytäntöjen katvealueilla ja diskursiivisten kontekstien rajapinnoilla, joihin vakiintuneissa toiminnallisissa käytännöissä ei ole välttämättä kiinnitetty lainkaan huomiota. Tämän vuoksi kuraattori voi olla epätiedon kantajana keskeisessä roolissa vaihtuvien toimijapositionien ja diskursiivisten kontekstien välillä esiintyvien kysymysten ja ongelmien tunnistamisessa.

Esimerkkinä voisi olla tilanne, jossa kuraattori ei tiedä, kuinka hän voisi auttaa asuntoonsa jäänyttä opiskelijaa, joka moniongelmaisuuksiensa ja yhteis-

työhaluttomuutensa takia on joutunut käytännössä myös kaikkien muiden palvelujen ulkopuolelle. Kuraattorin näkökulmasta vastuuta nuoresta ei pitäisi säilyttää yksinomaan oppilaitokselle eikä nuorta pitäisi syyllistää siitä, että tämän on vaikea sitoutua yhteistyöhön auttajiensa kanssa. Epätieto tarkoittaa tässä sen tunnistamista, että ongelmaa ei pidä nähdä niinkään nuoressa, vaan ennemminkin auttavan verkoston toimintatavoissa ja mahdollisuuksissa. Vastuun näkökulmasta tästä kehkeytyy kysymys, kenen ongelma on se, joka kuuluu kaikille, mutta samalla ei kenellekään. Tällaisen kysymyksen ei pitäisi periaatteessa olla mahdollinen, mutta se osoittaa kuitenkin, miten pahoinvoivat nuoret voivat tippua huipputehokkaiksi viritettyjen ja laadukkaina pidettyjen palvelurakenteiden väliin. Epätiedon julkituominen voisi edistää kriittisen reflektion mukaista ajatusta hallitsevan poliittisen vallankäytön yhteyksien paljastamisesta ongelmien taustalla, jolloin kuraattori toteuttaisi radikaalin sosiaalityön historiasta juontuvaa ajatusta yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta ja rakenteellisiin epäkohtiin puuttumisesta. Vaikka fiktiivistä esimerkkiä kuvaavan nuoren ongelmissa ei ole lähtökohtaisesti kyse opiskelusta, siitä huolimatta ne nähdään pääasiallisimmin nimenomaan opiskelua koskevana ongelmana. Ainoa kiinnostava ja tärkeä kysymys on se, miten nuori on käynyt koulussa. Tämä kuvaa nuoren kouluttautumissuhdetta normaaliuden ja hyvinvoinnin arvioinnin tärkeimpänä perustana.

Epätiedon tunnistaminen vaatii kuraattorilta aluksi heittäytymistä eräänlaiseksi antiasiantuntijaksi toimijaverkon odotusten suhteen ennen kääntämisen tuottamien uudenlaisten problematisointien ja niiden käsitteellisten muotojen hahmottumista. Kääntämisen onnistuminen riippuu siitä, onko verkostossa muita toimijoita, jotka voivat asettua samalle kannalle. Kun epätieto on noussut eräänlaisen tiedon asemaan, voidaan kysyvä katse kohdistaa siihen, kuka tai mikä taho asettaa kysymykset ja ongelmat, joihin työssä etsitään vastauksia niitä välttämättä koskaan löytämättä. Epätieto on lähtökohtaisesti epärelevantti vastaus työtä määrittäviin kysymyksenasetteluihin, mutta kriittisessä reflektiossa sen informaatioarvo voi muuntua, kun katse suunnataan takaisin kohti lähtökohtaan, jossa on olennaista ongelmanasettelun kytkeytyminen valtaan. Tästä voi kehkeytyä kääntämistä uudenlaiseen probematisointiin tai keskusteluyhteyteen.

Kuraattorin toimijaposition ja ammatillisten käytäntöjen analyysin perusteella kriittinen reflektio voidaan nähdä tärkeänä ja perusteltuna metodisena lähestymistapana, koska se kohdistaa huomion toimintaa rajaaviin ja rajoittaviin tekijöihin erilaisten toiminnallisten käytäntöjen ja diskursiivisten kontekstien rajapinnoilla. Kriittinen reflektio voi tarkoittaa kuraattorin työssä myös diskursiivisten kontekstien välisten vaikutussuhteiden systeemiteoreettista tulkintaa ja ymmärrystä.

5.3 Opiskelijahuollon sosiaalityön professionaaliset toimintamahdollisuudet

5.3.1 Tieto ja harkintavalta

Eläytymistarinoihin pohjautuneessa kuraattorin toimijaposition ja diskursiivisten kontekstien analyysissä tiedon luonne ja harkintavalta erottuivat keskeisimpinä sosiaalityön ammatilliseen erityisyyteen vaikuttavina kysymyksinä. Foucault'laisessa ajattelussa tiedon ja vallan välillä nähdään olevan kiinteä ja vastavuoroinen yhteys, minkä vuoksi tiedon mahdollisuus on aina riippuvainen sitä konstituovasta tai rajoittavasta vallasta. Diskursiivisissa konteksteissa, jotka analyysissä käsitteellistyivät oppimis-, kasvatus-, morali- ja patologiadiskursseiksi, erottui jokaisessa tietynlainen vallalla oleva toiminnallisia käytäntöjä ohjaava tiedon ja totuuksien järjestelmä. Niiden sisällä ja välillä tapahtuvassa kääntämisessä kuraattorin harkintavallalla oli eriasteisesti liikkumatilaa. Harkintavallan toteutumisen kannalta tärkeintä oli se, mihin tieto ja siihen liittyvä problematisointi lähtökohtaisesti kiinnittyivät sekä kuka keskustelua hallitsi.

Rajavaara (2013) on kuvannut harkintavaltaa perusteellisen ja yksityiskohdallisen ajattelun nojalla tapahtuvana päättelynä, jota tehdään oikeuslaitoksessa ja viranomaistoiminnassa. Harkintavallan yksi muoto on asiantuntijaharkinta, joka on perinteisesti liitetty tunnustettuihin vahvoihin professioihin, kuten lääkäreihin ja lakimiehiin. Asiantuntijaharkintaan sisältyy ajatus autonomiasta ja riippumattomuudesta, mikä tarkoittaa sitä, että työntekijän päätökset ja ratkaisut perustuvat hänen professionaaliin erityistietoihinsa ja osaamiseensa ulkopuolelta tulleiden vaatimusten sijaan.

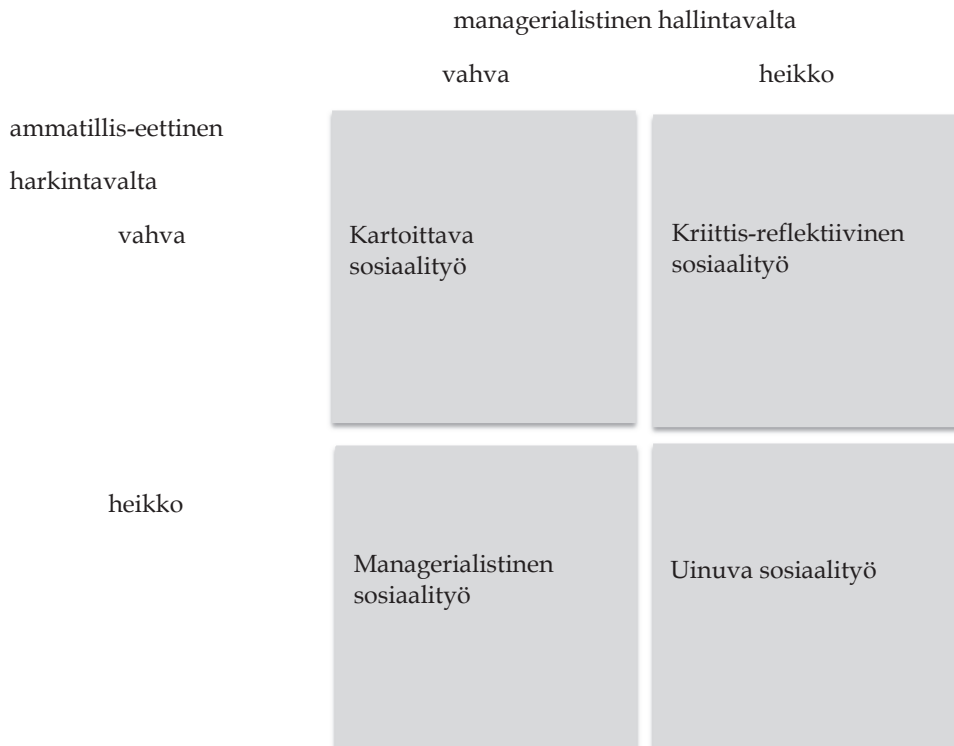
Kysymys sosiaalityön professionaalisen asiantuntijavallan edellytyksistä on ollut kiistelty. Sosiaalityötä on luonnehdittu eräänlaiseksi semiprofessioksi, koska sen ei ole katsottu vastaavan kaikilta osin professioita koskevien piirreteorioiden kriteerejä (Banks 2001, 84–85). Harkintavalta on mahdollista jakaa kolmeen ulottuvuuteen: sääntöihin (rule discretion), arvoihin (value discretion) sekä työtehtäviin liittyvään harkintavaltaan (task discretion) (Taylor & Kelly 2006). Sääntöihin liittyvässä harkintavallassa on kysymys lainsäädännön ja organisaation asettamista rajoitteista. Arvoihin liittyvä harkintavalta viittaa työntekijän mahdollisuuksiin toteuttaa työssään ammatillis-eettisen koodiston arvoja, ja tähän kytkeytyy myös ajatus, että työntekijällä pitäisi olla vapaus toimia professionaalisen tiedon sekä ammatillis-eettisten tavoitteiden mukaisesti. (Evans & Harris 2004; Evans 2011.) Työtehtäviin liittyvä harkintavalta viittaa todellisiin mahdollisuuksiin työn toteuttamiseksi annettujen ohjeiden ja tavoitteiden mukaan.

Kuraattorin toimijaposition ja diskursiivisten kontekstien analyysin perusteella kuraattorilla oli tietyissä tilanteissa näennäinen mahdollisuus ammatillis-eettisen harkintavallan toteuttamiseen, joka oli kuitenkin aina alisteista koulutuksen politiikan managerialistiselle vallalle. Managerialismi viittaa uusista julkisjohtamisen (New Public Management) periaatteista juontuvaan ajattelutapaan, josta tuli myös osa sosiaalityön todellisuutta Suomessa 1980-luvulla

käynnistyneen julkisen sektorin hallinnonuudistuksen myötä (Juhila 2006, 71–72; Eräsaari 2006, 87–92). Tiivistettynä managerialismi tarkoittaa ajattelutapaa, jossa korostetaan kilpailua, tuloksellisuutta ja tehokkuutta kaiken toiminnan arvioinnin peruslähtökohtina.

Kuraattorin työssä managerialismi ilmenee paineena pelkistää kaikki ongelmat ja kysymykset nuoren kouluttautumissuhteen normalisointia koskevaksi tavoitteeksi, olipa lähtökohtaisesti sitten kysymys ollut lähes minkälaisesta ongelmasta tai tilanteesta tahansa. Taustalla ovat organisaation tulostavoitteet ja toiminnan tehokkuutta ja arviointia koskevat normit sekä niihin liittyvät säännöt ja ohjeistukset. Managerialistinen valta voidaan nähdä diskursiivisia konteksteja läpäisevänä ja yhteen punovana, nuoren kouluttautumissuhteen normalisointia ja kouluttautumiskurin ylläpitoa vaalivana valtana, joka saa eriasteisissa käänntämisprosesseissa koko ajan uusia tarttumapintoja koulutuksen politiikan dispositiivissa generoituvan syrjäytymispuheen ansiosta.

Koulutuksen politiikan managerialistinen hallintavalta ja kuraattorin ammatillis-eettinen harkintavalta näyttäytyivät analyysien tulosten ja tutkijan havaintojen mukaan jännitteisinä voimina, jotka voivat saada käytännön tilanteissa erilaisia purkautumismuotoja. Niiden ristiintaulukoinnilla saadaan esiin erilaisia opiskelijahuollon sosiaalityön lähtökohtia kuvaavia ideaalityyppejä tilanteita. On huomioitava, että käytännössä vallan tyytit eivät ilmene näin selkeärajaisina.

KUVIO 9 Opiskelijahuollon sosiaalityön typologia

Ensimmäisessä lohkossa suuren managerialistisen hallintavallan ja ammatillis-eettisen harkintavallan samanaikainen toteutuminen on käytännössä epärealistista, mutta se voisi tarkoittaa äärimmäisen yksilöllisiin lähtökohtiin perustuvaa uraohjausta ja hyvin intensiivistä puuttumista epäkohtiin ja havaittuihin ongelmiin. Sosiaalityöntekijän roolia voi luonnehtia interventionistiksi. Työ on luonteeltaan kartoittavaa, ja sen tehtävänä on olla potentiaalisena toimijana tarpeen vaatiessa. Toisessa suuren managerialistisen hallintavallan ja heikon ammatillis-eettisen harkintavallan lohkossa on kyse managerialistisesta sosiaalityöstä, jossa sosiaalityö on mukana yhdensuuntaisissa hallinnan käytännöissä siten, että se jää eriytymättömäksi ja alttiiksi sulautumiselle opiskelijahuollon ohjauksellisiin käytäntöihin. Tässä sosiaalityöllä ei ole omaa ääntä, näkökulmaa ja identiteettiä, ja sosiaalityöntekijä toimii hallinnan käsikassarana. Kolmas lohko, jota määrittää vähäinen managerialismi ja suuri asiakaslähtöisyys, tarkoittaa nuoren omaehtoisempaa kohtaamista ja kuulemista, jossa vältetään pyrkimystä nopeisiin ratkaisuihin. Tällaisen tilanteen syntymisessä ja edistämisessä on kyse kriittis-reflektiivisestä sosiaalityöstä, jossa sosiaalityöntekijän roolina on olla asioiden huolellinen fundeeraaja. Lähtökohtaisesti alhaista managerialismia ja vähäistä asiakaslähtöisyyttä kuvaavassa neljännessä lohkossa tehtävänanto on vielä ikään kuin piilevä, mikä liittyy siihen, millä tavalla opiskelijahuollon sosiaalityö itsessään on kääntämisen ja intressikamppailujen kohteena. Tämän vuoksi uinuva sosiaalityö on sellaisessa vaiheessa, että se etsii vielä muotojaan ja mahdollisuuksiaan.

5.3.2 Kartoittava sosiaalityö

Kartoittava sosiaalityö tarkoittaa tilannetta, jossa kuraattorin tehtävänä on löytää ja tunnistaa mahdollisen tuen tarpeessa olevia nuoria. Työtä ohjaavilla lähtökohdilla on yhtymäkohtia nuorisolain 7 b §:n (20.8.2010/693) kuvaukseen etsivästä nuorisotyöstä, jonka mukaan

”etsivän nuorisotyön tehtävänä on tavoittaa tuen tarpeessa oleva nuori ja auttaa hänet sellaisten palvelujen ja muun tuen piiriin, joilla edistetään hänen kasvuun ja itsenäistymistään sekä pääsyään koulutukseen ja työmarkkinoille. Etsivää nuorisotyötä tehdään ensisijaisesti perustuen nuoren itsensä antamiin tietoihin ja hänen omaan arvioonsa tuen tarpeesta.”(Vilkkumaa 2012.)

Tuen tarpeessa olevan nuoren tavoittamiseen liittyvässä tehtävässä nuori nähdään toiminnan objektina, johon on kohdistettava oikeantyyppinen interventio kouluttautumissuhteen normalisoimiseksi ja siihen liittyvien riskien vähentämiseksi. Siitä huolimatta, että nuori voi periaatteessa kieltäytyä tarjotusta tuesta, toimeentuloa koskevien realiteettien kannalta se voi olla kuitenkin käytännössä hankalaa.

Konkreettisella tasolla kartoittava sosiaalityö tarkoittaa kuraattorin osallistumista ohjauksellisiin keskusteluihin, joissa käsitellään opiskelijan tilanteesta noussutta huolta. Tällaiseen huolipuheeseen reagoimisessa sosiaalityöltä odotetaan usein selkeitä vastauksia ja ratkaisuja, mutta niiden antamisen mahdottomuuden takia sosiaalityön on reflektiivisen arvioivan ammatillisuutensa kautta

tulkittava tilannetta laajemmasta perspektiivistä. Kuraattori voi nähdä tehtävänsä esimerkiksi eräänlaisena epävarmuuden suodatuspintana suhteessa yksittäisiin työntekijöihin ja koko työyhteisöön. Hän edustaa muille organisaation jäsenille jonkinlaista takuuta siitä, että asioihin voidaan tarvittaessa puuttua, mihin löytyy myös tarpeellista osaamista ja ammattitaitoa. Näin ollen kuraattorin asiakkaita ovat myös opettajat ja mahdolliset muut henkilökunnan jäsenet, joiden kanssa kuraattori käy keskusteluja erilaisissa ongelmatilanteissa tapaamatta välttämättä itse vielä lainkaan kyseistä opiskelijaa. Kuraattorin kannalta tärkeä kysymys on se, missä vaiheessa hän alkaa itse työskennellä nuoren kanssa ja miten työskentelysuhde käynnistyy.

5.3.3 Managerialistinen sosiaalityö

Managerialistisesti painottuneessa työskentelyorientaatiossa hallitsevana elementtinä on kouluttautumiskurin kontrolli, joka tarkoittaa opiskelijan ulkokohaltaista motivoitua ja sitouttamista opiskeluun siten, että asiat saadaan hoidettua tehokkaasti ikään kuin teknisinä kysymyksinä. Kouluttautumiskuri tulee hyvin esiin Närhen, Kokkosen ja Matthiesin (2014) artikkelissa, jossa he kuvaavat tutkimustuloksia katutasen työntekijöiden kokemuksista harkintavallan käytöstä nuorten osallisuuden edistämiseksi. Haastattelussa työntekijät toivat esille hämmästyksensä ja narkästyksensä siitä, että nuori oli pakotettu hakemaan yhteishaussa, vaikka hän työskenteli kyseisellä hetkellä työpajalla eikä ollut edes kiinnostunut opiskelusta (Emt., 14).

Managerialistisesti painottuneessa orientaatiossa kuraattorin työ on vahvasti ulkoapäin ohjautuvaa tavoiterationaalista työtä, jonka toimintaan sijoituvassa ammatillisuudessa asiakastyö on pääosin pinnallista ja työprosessit ovat muihin ohjauksen ja auttamisen asiantuntijatahoihin verrattuna suhteellisen eriytymättömiä. Tässä kytee ristiriitoja ja jännitteitä, koska vakiintuneiden ja itsestään selviksi muodostuneiden toimintamallien noudattaminen ei ole sosiaalityön omien ammatillisten lähtökohtien suunnasta välttämättä aina perusteltua. Esimerkiksi opiskelunsa alkuvaiheessa nuori voi olla täysin ”hukassa” ammatillisen suuntautumisensa kanssa ja lisäksi hänellä saattaa olla sellaisia oppimista tai keskittymistä haittaavia isoja ongelmia, joita ei ole koskaan aikaisemmin tutkittu, vaikka ne olisivat vaivanneet jo alakouluikäisestä saakka. Näihin kysymyksiin tarttuminen voisi edellyttää irtautumista toimenpide- ja välinekeskeisestä ajattelusta sekä resurssien kohdentamista asioiden kunnolliseen selvittelyyn.

Nuoren aikaisempi koulunkäyntihistoria on saattanut olla myös epäonnistumisen historiaa, jonka seurauksena itsetunto ja luottamus omiin mahdollisuuksiin ovat jääneet heikoiksi. Jos tähän liittyy vielä perheolosuhteiden epävakautta ja sosiaalisen tuen puutetta, tilanne voi olla haastava. Tällaisessa tilanteessa managerialistinen sosiaalityö ei välttämättä kuule kunnolla nuorta ja hänen tarinaansa, kun kiirehditään kohti ehdotonta opiskelun keskeyttämisen estämistä, jonka uskotaan ratkaisevan myös aikaisemmat henkilökohtaisen elämän vaikeudet. Tämä osoittaa, kuinka isoja, elämää eheyttäviä vaikutuksia oletetulla koulutuksessa mukana pysymisellä uskotaan olevan. Sosiaalityön

tehtävänä on osaltaan edistää riskialtteiksi luonnehdittujen koulutuksen nivelvaiheiden virtojen vuolautta, kun jokainen nuori pitäisi mahdollisimman juosteasti ja katkoksitta saattaa työelämään vastuulliseksi kansalaiseksi.

5.3.4 Kriittinen reflektiivinen sosiaalityö

Ammatillis-eettisen harkintavallan liikkumavara luo edellytyksiä kriittis-reflektiiviselle asiakaslähtöiselle sosiaalityölle (Karvinen 1993a), jossa pyritään ottamaan etäisyyttä koulutuksen politiikan rationaliteettien itsestäänselvyksiin. Kuraattorin toimijaposition ja diskursiivisten kontekstien analyysissä tuli esiin kuraattorin ammatillisissa käytännöissä tapahtuvan kääntämisen ja vallan tilannekohtaisten mikroprosessien merkitys, minkä vuoksi kriittis-reflektiivisen sosiaalityön voidaan nähdä tekevän mahdolliseksi tulla enemmän tietoiseksi meneillään oleviin prosesseihin kätkeytyvistä työtä ohjaavista vaikutteista ja tekijöistä. Kriittis-reflektiivisen sosiaalityön yllykkeinä ja käynnistäjinä voivat olla yhteentörmäykset ja ristiriitatilanteet, joissa sosiaalityön omista lähtökohdistaan tulkitsemat auttamisen mahdollisuudet ovat vahvasti ristiriidassa koulutuksen politiikan hallinnan regiimin kanssa. Kärkevimmillään yhteentörmäykset saattavat olla jopa niin voimakkaita, että voidaan puhua jopa kohtuuttomista tilanteista, joita Anna Metteri (2012) tutki väitöskirjassaan analysoidessaan hyvinvointivaltion lupauksen ja kansalaisten saamien palvelujen välistä kuilua. Kriittis-reflektiivisen sosiaalityön tehtävänä on epäkohtien esiin nostaminen ja sellaisten ratkaisujen puolesta puhuminen, jotka vastaisivat paremmin nuorten todellisia tarpeita. Kritiikki voi toisaalta vaikuttaa oudolta, kun ajatellaan lukuisia koulutuksen ja huolenpidon käytäntöjä, joissa nimenomaan korostetaan nuorten omien voimavarojen merkitystä ja yksilöllisten tarpeiden huomioon ottamista. Paradoksin taustalla on hallinnan kaksoissidos, josta seuraavan yksilotteistavan moninaisuuden takia nuorten todelliset tarpeet uhkaavat kuitenkin kaiken puuttumisen ja auttamisen keskellä jäädä huomioimatta. Yksilotteistavassa moninaisuudessa näennäinen vapaus voi tuottaa harhan vahvasta ammattieettisestä harkintavallasta, vaikka taustalla vaikuttavat hallinnon totalisoivat pyrkimykset.

5.3.5 Uinuva sosiaalityö

Neljännessä lohkossa esitetty uinuva sosiaalityö on mahdollista ymmärtää kahdella tavalla. Se voi tarkoittaa sosiaalityön hallinnoinnissa tapahtuvaa keskustelua ja päätöksiä sosiaalityön sisällöstä, jossa on kyse diskursiivisesta valtakamppailusta ja määrittelyoikeudesta. Tämä näkökulma on ajankohtainen, ja se liittyy uuden opiskeluhoitolain valmistelun ja voimaantulon yhteydessä kuraattorin kelpoisuusvaatimuksista käytyyn keskusteluun. Toisella tavalla ymmärrettynä uinuva sosiaalityö voidaan nähdä välinpitämättömyytenä ja takerutumisenä rutiininomaisiin byrokratiaa palveleviin tehtäviin ilman aitoa kiinnostusta asiakkaan auttamiseen omista ammatillisista lähtökohdista. Tilanteeseen vaikuttaa se, miten sosiaalityöntekijä on rekrytoitu organisaatioon ja minkälaisia mahdollisuuksia hänelle on annettu ammatillisuutensa toteuttamiseen. Vä-

linpitämättömyyden ja rutiineihin takertumisen taustalla voi olla myös turhautuminen. Uinuvaan sosiaalityöhön kätkeytyy kuitenkin potentiaalisia mahdollisuuksia sosiaalityön omista lähtökohdista nousevien ammatillisuuden rajojen määrittämiseen ja oman tehtävänsä toteuttamiseen.

5.3.6 Opiskelijahuollon sosiaalityön kohtuuttomat tilanteet professionaalisia toimintamahdollisuuksia määrittämässä

Ongelmien ratkaisut ja problematisoinnit palautuvat kaikissa sosiaalityön tyypeissä nuoren kouluttautumissuhteen normalisointiin, ja sosiaalityön tehtävänä on osaltaan edistää nuorten siirtymistä vastuulliseen aikuisuuteen ja työelämään kitkattomasti ja nopeasti. Yhteiskunnan tarjoamat mahdollisuudet ja nuorille antamat lupaukset eivät kuitenkaan välttämättä aina kohtaa nuorten tarpeita eivätkä vastaa heidän tilanteitaan. Tässä ristiriidassa piilee opiskelijahuollon sosiaalityön ammatillisen erityisyyden uhat ja mahdollisuudet, minkä vuoksi on syytä tutkia tarkemmin, mitä Metterin (2012) tutkimuksessaan kuvaamat kohtuuttomat tilanteet voisivat tarkoittaa opiskelijahuollon sosiaalityössä ja minkälaisiin rakenteellisiin ja toiminnallisiin tekijöihin ne liittyvät.

Kohtuuttomuudessa voi olla kysymys epäoikeudenmukaisuudesta tai jopa suoranaisesta vääryydestä, mikä viestii siitä, että asioita ei ole tehty tai hoidettu niin kuin olisi pitänyt. Tulkinta on kuitenkin aina riippuvainen näkökulmasta tai asioiden tarkastelupositioista. Asiointilat ja toiminnalliset ratkaisut, jotka joidenkin näkökulmasta vaikuttavat kohtuuttomilta, voivat toisten mielestä edustaa juuri sitä, mikä on normaalia ja tavoiteltavaa. Ratkaisevinta on se, miten ja minkälaisen prosessin välityksellä asiat ja ilmiöt käsitteellistyvät tiettoisten toimenpiteiden ja interventioiden kohteiksi. Opiskelijahuollon sosiaalityössä tämä liittyy työn diskursiiviseen erityisluonteeseen, mikä nousi esiin eläytymistarinoiden analyysissä.

Opiskelijahuollon sosiaalityössä kohdattavissa kohtuuttomiksi luonnehdittavissa tilanteissa voidaan nähdä, että tyypillisimmin kysymys on siitä, että avun ja tuen tarpeessa oleva nuori ei saa sellaista apua ja tukea, jota hän tarvitsisi. Sen sijaan nuori saattaa joutua olemaan erilaisten hallinnallisten aktivointitoimenpiteiden piirissä ilman, että hänen toimintakykynsä ja hyvinvointiinsa vaikuttavia aivan olennaisia asioita olisi koskaan kunnolla selvitetty ja tutkittu. Erityisesti vajaakuntoisten ja useammilla tavoilla huono-osaisten nuorten kohdalla kohtuuttomuus näyttäytyy heidän syrjäyttämisenään eri palvelusektoreiden väleihin ja ulkopuolelle. Tämä johtuu asioiden ja ongelmien pirstoutumisesta erillisiksi kysymyksiksi toimijasektoreiden tuloksellisuus ja tehokkuusnormien puristuksessa pääongelman palautuessa aina kouluttautumiskuria koskevaksi hallinnalliseksi asiaksi.

Kuraattorin ammatillisten mahdollisuuksien kohdalla kohtuuton tilanne voi tarkoittaa sitä, että kuraattori joutuu toimimaan ikään kuin väärässä toimijapositiona tai diskursiivisessa kontekstissa suhteessa ammatillis-eettiseen harjantavaltansa. Eläytymistarinoissa tuli esimerkiksi esiin, miten tapahtumat etenivät niin, että kuraattori jäi ulkopuoliseksi prosessin sivusta seuraajaksi opintojaan laiminlyövä opiskelejan tilanteen selvittelyssä. Kuraattorilta voitiin

odottaa myös hänen omasta ammatillis-eettisestä harkintavallastaan poikkeavia menettelytapoja tai työn kohdentamista. Tämä kuvaa tilannekohtaisten tulkin-tojen, rajanvetojen ja pois sulkemisten merkitystä ammatillisissa käytännöissä.

Kohtuuttomiksi havaitut ja koetut tilanteet nostattavat tarpeen asiaintilo-
jen muuttamiseen, mikä edellyttää riittävää valtaa. Kuraattorin työhön vaikut-
tavien vallan mikroprosessien hajanaisuus ja toisaalta samanaikainen totaali-
suus mutkistavat kysymystä kuraattorin mahdollisuuksista vaikuttaa kohtuut-
tomiin tilanteisiin. Paljon riippuu lähtöasetelmista ja kuraattorin vallitsevasta
toimijapositionista, miten hän voi toimia. Kuraattorin kohtaamille kohtuuttomille
tilanteille on tyypillistä epätietoisuus ja hämmennys nuoren asian ollessa ikään
kuin avoimen diskursiivisen määrittymisen tilassa, jossa asioiden keskeneräi-
syyttä ja monimuotoisuutta opiskelijahuollossa ei kuitenkaan tunnusteta hallin-
tarationaalisuuden määrittäessä toiminnallisia rakenteita ja asiaan kuuluvien
huomioitavien kysymysten alaa. Opiskelijahuollon sosiaalityön ammatillinen
erityisyys nousee tarpeesta nähdä näiden rajojen taakse kriittis-reflektiivisellä
työskentelyotteella, joka tarkoittaa vaihtoehtoisten käsitteellistysten ja argu-
mentaatioiden käyttöönottoa toiminnallisissa rakenteissa havaittuihin epäkoh-
tiin vaikuttamiseksi.

5.3.7 Sosiaalisen asiantuntijuus ja kriittinen reflektio professionaalisten toimintamahdollisuuksien perustana

Tehtyjen analyysien ja tutkijan havaintojen mukaan kuraattorin työn sosiaalisen
asiantuntijuuden lähtökohdat ja professionaaliset toimintamahdollisuudet si-
jaitsevat hallinnan rationaliteettien ja nuoren psykososiaalisten auttamistarpei-
den välisten jännitteiden toimintadynamiikan ymmärtämisessä, jossa nuori ja
hänen ympärillään oleva verkosto nähdään vuorovaikutteisena kokonaisuutena.
Tämä edellyttää sellaista kuraattorin teoreettiseen ja menetelmälliseen osaami-
seen perustuvaa kriittis-reflektiivistä työskentelytapaa, jonka avulla epätieto
voidaan kääntää argumentaatiovoimaa sisältäväksi sosiaalisen asiantuntijuu-
deksi. Epätieto juontuu kuraattorin ammatillis-eettiseen harkintavalltaan liitty-
vistä havainnoista ja huomioista, jotka ovat hallitsevalle managerialistiselle val-
lalle vieraita ja merkityksettömiä. Kuraattorin ammatillisen erityisyyden ja sosi-
aalisen asiantuntijuuden mahdollisuudet vaikuttavat kiteytyvän keskeisesti
kysymykseen epätiedon argumentaatiovoiman ja legitimitietin vahvistumisen
mahdollisuuksista.

Kuraattorin työskentely useissa verkoissa ja niiden silmukohdissa saman-
aikaisesti antaa mahdollisuuden tuoda esiin vaihtoehtoisia käsitteellistämisiä
erilaisissa kääntämisprosesseissa. Vaihtoehtoisen näkökulman argumentaatio-
voiman tai legitimitietin vahvistuminen vaatii oikeaa lähestymistapaa ja tietty-
jen kriteerien täyttymistä. Niiden suhteen erottui kaksi tärkeää ulottuvuutta,
joista toinen koski suunnitelmallisuutta ja toinen luottavaisuutta. Suunnitelmal-
lisuus on yhteydessä managerialistiseen hallintavalltaan ja luottavaisuus asiak-
kaan toimintakykyyn. Suunnitelmallisuus viittaa ajatukseen tiukasta etukäteen
määritetystä rationaalisesta toiminnasta, mutta kuraattorin sosiaalisessa asian-
tuntijuudessa se tarkoittaa kuitenkin ennemminkin työtä strukturoivaa ajattelua

ja käytäntöjä, joissa tilanteiden muutoksilla ja uusilla tulkinnoilla on mahdollisuus toteutua ilman, että työtä ohjaava tavoitteellisuus uhkaisi kadota. Juuri tässä on kuraattorin sosiaalisen asiantuntijuuden ”punainen lanka”. Se tarkoittaa kykyä työskennellä pitkäjänteisesti kompleksisissa tilanteissa ja taitoa nähdä asiakkaan ja hänen ympäristönsä vuorovaikutteinen suhde. Toinen sosiaalisen asiantuntijuutta konstituiva ulottuvuus oli luottavaisuuden edistäminen niin asiakkaan kuin laajemmankin yhteisön suhteen. Luottavaisuus eroaa varsinaisesta luottamuksesta siinä, että siihen sisältyy enemmän epävarmuuden sietämistä ja hyväksyntää ilman periksi antamista tai toimintakyvyn lamaanumista. Kuraattorin tehtävänä oli luottavaisuuden vahvistaminen. Eläytymistarinoissa tuli esiin asiakassuhteen käynnistymisvaiheessa diskursiivisen kontekstin ja toimijaposition vaikutus siihen, minkälaisena auttajana tai kurinpitäjänä opiskelija alkoi kuraattoria pitää ja miten luottamukselliseksi yhteistyö saattoi muodostua. Huomion arvoista tässä oli se, että työskentelyn alkuvaiheessa kuraattori ei ollut voinut välttämättä vaikuttaa paljoakaan siihen, miten hänet oli asemoitu suhteessa opiskelijaan.

Nuorisoasteen koulutuksessa kuraattorin ammatilliselle erityisyydelle ja sosiaalisen asiantuntijuudelle on perusteltu paikkansa, joka on kuitenkin kiistanalainen. Kuraattorin ammatillisessa erityisyydessä ei ole kysymys taidoista, tekniikoista eikä hyvistä käytännöistä, vaan ennemminkin asioiden ja ilmiöiden välisten suhteiden syvemmästä ymmärryksestä ja kyvystä yhdistää tärkeitä asioita nuorten auttamiseksi parhaalla mahdollisella tavalla. Tämän vuoksi Karvinen-Niinikosken esittämillä ajatuksilla tutkivasta sosiaalityöntekijästä, käytäntötutkimus-orientaatiosta sekä refleksiivisestä ja tutkivasta sosiaalityöntekijä-asiantuntijasta on kuraattorin työssä enemmän kosketuspintaa kuin sellaisella tutkimussuuntautuneella lähestymistavalla, jolla tavoiteltaisiin niin sanottuun tieteelliseen näyttöön perustuvaa asiantuntijuutta ja käytäntöjä (Karvinen-Niinikoski 2005, 260). On tärkeää huomata, että joka tapauksessa kaikella tiedolla tai tiedoksi kutsutuilla väittämillä, jotka voivat vahvistaa ja edistää ammatillis-eettisesti kestäväää työtä nuoren parhaaksi, on arvoa ja merkitystä. Kuraattorin toimijapositiona ja diskursiivisia konteksteja koskevat havainnot osoittavat kuitenkin, miten paljon valtasuhteilla ja erilaisilla tilannekohtaisillakin intresseillä on vaikutusta ammatillisten käytäntöjen muotoutumiseen.

6 TUTKIMUKSEN ARVIOINTIA JA PÄÄTELMIÄ

6.1 Syrjäytymisen ehkäisy nuorisoikäluokan hallinnointina

Nuorten hyvinvointia käsittelevässä poliittisessa keskustelussa syrjäytymisen ehkäisyyn ja siihen liittyvien hankkeiden voidaan nähdä edustaneen vallalla olevaa ajattelutapaa ja tavoitteita 1990-luvun alkupuolen taloudellisen laman jälkeisistä ajoista saakka. Syrjäytymisen käsite on ollut niin tieteellisessä kuin poliittisessäkin keskustelussa kiistelty. Pääasiallisimmin sillä on viitattu nuorten koulutuksen tai työelämän ulkopuolelle jäämisestä aiheutuviin riskeihin niin yksilön elämän kuin koko yhteiskunnankin kannalta ja ennen kaikkea taloudellisessa mielessä.

Tutkimuksessa syrjäytymisen ehkäisyä ja siihen liittyviä toimenpideohjelmia on lähestytty nuorisoasteen koulutuksen kuraattorin työssä esiin nousseiden kysymysten ja näkökulmien valossa. Tutkimusongelma ja tutkimustehtävät liittyivät kysymykseen, minkä vuoksi nuoret eivät välttämättä tule autetuiksi eikä heidän tilanteisiinsa paneuduta riittävästi, vaikka nuorten auttamiseen ja syrjäytymisen ehkäisemiseen on panostettu runsaasti resursseja. Yhtenä perusolettamuksena oli epäily, että syrjäytymiskeskustelu on vinouttanut ajattelua ja kohdistanut huomion väärin asioihin, jolloin nuorten hyvinvoinnin kannalta tärkeitä kysymyksiä ei ole mahdollista huomioida riittävästi. Tutkimuksen lähtökohtaa ohjasi kiinnostus kyseenalaistaa vallalla olevan syrjäytymiskeskustelun tapa nähdä nuorten hyvinvoinnin ongelmat lähes pelkistetyksi yksilöllisinä koulutusta tai aktivointia koskevinä kysymyksinä. Tämä johdatti pohtimaan poliittista syrjäytymiskeskustelua ja opiskelijahuollon ammatillisessa toimintaympäristössä vastaan tulvivaa syrjäytymispuhetta hallintana ja vallan käyttönä, jolloin nuorten parissa tehtävää auttamistyötä analysoitiin sen yhteiskunnallisista lähtökohdista. Tutkimuksen ongelmanasettelulla on yhtymäkohtia saksalaisen Mark Hummen (2010) tutkimukseen, jossa hän analysoi sosiaalityöntekijöiden asemaa ja roolia nuorten työelämään siirtymisestä vastaavassa toimintajärjestelmässä. Hummen havaintojen mukaan järjestelmällä oli taipumus problematisoida nuorten käyttäytymistä yksilöllisinä ongelmina sen

sijaan, että nuorisotyöttömyys olisi nähty laajempänä rakenteellisena ongelmana. Tämän vuoksi sosiaalityöntekijöiden odotettiin käsittelevän nuoria tapauskohtaisesti. Humme oli kiinnostunut professionaalisten sosiaalityöntekijöiden ajattelutavoista, miten he menettelivät ja tulkitsivat uudelleen työtään määrittäviä poliittisia ohjelmia auttaessaan asiakkaitaan.

6.1.1 Tutkimustulosten yhteenveto

Tutkimusprosessi eteni teoreettista polkua laajemmista poliittisista kysymyksistä kuraattorin ammatillisuuden rajojen ja mahdollisuuksien analyysiin moniammatillisessa opiskelijahuollossa ja oppilaitosyhteisössä.

Tutkimuksen tuloksena konstruoidussa koulutuksen politiikan dispositiivissa nuorten kouluttautumissuhde ja kouluttautumiskuri sijaitsevat managerialistisen vallankäytön ja hallinnan keskiössä. Kouluttautumissuhteen ja kouluttautumiskurin ympärille syntyneitä laajaa heterogeenisista ammatillisista muodostuvaa toimijaverkostoa yhdistävät poliittiset rationaliteetit ja hallinnan teknologiat. Kouluttautumiskurin hallinnassa käytetään erilaisia tilastollisia poikkileikkaustietoja ja tunnuslukuja. Kouluttautumissuhde viittaa yksilöä koskevaan normalisoivaan valtaan, jossa arvioinnin kohteena on nuoren suhde koulutukseen ja opiskeluun. Niissä havaittujen ongelmien tai epäselvyyksien aiheuttamista riskeistä puhutaan syrjäytymisuhanlaisuutena tai koulupudokkuutena. Kouluttautumissuhteen normalisoimiseksi on kehitetty erilaisia yksilöllistettyjä käytäntöjä, joilla nuoren kouluttautumisura ja ammatillinen tutkinto pyritään varmistamaan koulutukselle asetettujen tulostavoitteiden saavuttamiseksi.

Koulutuksen politiikan dispositiivissa kouluttautumiskurin ja kouluttautumissuhteen hallinnan managerialistinen valta on kaventanut nuorten parissa toimivien ammattilaisten harkintavaltaa ja mahdollisuuksia toimia enemmän nuorten omista lähtökohdista käsin heidän ikänsä ja kehitystasonsa huomioon. Tähän liittyvät myös ammatillisen koulutuksen keskeyttäneiden nuorten kokemuksia tutkineen Ilpo Kurosen esiin nostamat havainnot siitä, kuinka elämän suunnittelu ja koulutuksen suorittaminen tuloksellisesti ja tehokkaasti ovat normeja, joiden täyttämiseksi pitäisi pystyä nopeisiin ja suoriin siirtymiin sekä lyhyisiin opiskeluaikoihin (Kuronen 2011, 85) Tämä on jo lähtökohtaisesti epärealistista, eivätkä kaikki nuoret pysty täyttämään näitä odotuksia. Kurosen esittämät huomiot vahvistavat tässä tutkimuksessa konstruoidusta koulutuksen politiikan dispositiivista tehtyjä tulkintoja, jotka osaltaan vastaavat tutkimuksen pääongelmaan nuorten auttamista koskevien haasteiden syistä ja taustoista.

Koulutuksen politiikan dispositiivissa vastuu nuorista tarkoittaa vastuuta nuorten itsensä vastuuttamisesta ottamaan vastuuta opinnoistaan ja työuristaan. Vastuun opettamiselle ja oppimiselle ei ole paljon aikaa, ja niiden pitäisi tapahtua mahdollisimman nopeasti ja tehokkaasti. Kuraattorilta odotetaan toimenpiteitä ja tuloksia, jotka ovat selkeitä ja ymmärrettäviä. Käytännön tilanteet ovat kuitenkin usein monimutkaisia ja epämääräisiä, koska diskursiivisten kontekstien väleissä ja rajapinnoilla kuraattorin työhön kohdistuu eri tasoille sijoitettavaa kääntämistä. Se on ymmärrettävissä eriasteisesti tiedostettuina tiedon ja näkökulmien hallinnasta käytävinä kamppailuina, joissa kuraattorille lankeaa erilai-

sia toimijapositioneita. Ne käsitteellistyivät koordinoijan, sillanrakentajan, rinnalla kulkijan sekä tulkitsijan ja tukijan positioiksi, jotka eroavat toisistaan asiakassuhteen luonteesta ja tiedon laadusta.

Tutkimuksen tulosten mukaan kuraattorin työn vaihtelevat kontekstit ja toimijapositioneet, jotka kytkeytyivät eläytymistarinoissa eriasteisiin managerialistisen vallan ja ammatillis-eettisen harkintavallan jännitteistä kehkeytyneisiin kääntämissä ja prosesseihin, altistavat kuraattorin työn sulautumiselle ja hukkumiselle muiden auttamis ja ohjauspositioiden sekaan. Diskursiivisia konteksteja ja toimijapositioneita koskevissa havainnoissa valta ilmeni aina erilaisia tilanteita konstituivissa diskursiivisissa voimatekijöissä ja vaikutusyhteyksissä, joiden väliset suhteet olivat koko ajan muuntuvia.

Opiskelijahuollon sosiaalityön ammatillista erityisyyttä ja professionaalisia toimintamahdollisuuksia määrittävät tiedon ja tietämisen pirstalemaisuus sekä kiistelty ja jatkuvasti neuvoteltavissa oleva asema. Ne eivät vastaa perinteistä käsitystä asiantuntijuudesta, mutta kriittisen reflektiivisen sosiaalityön suunnasta ne ovat luontevia postmodernia tilannetta kuvaavia lähtökohtia, jotka sisältävät erilaisia potentiaaleja sosiaalityön kehittämiseksi. Tutkimuksessa hahmottuneet opiskelijahuollon sosiaalityön professionaaliset toimintamahdollisuudet viittaavat sellaiseen sosiaalitieteelliseen tiedonmuodostukseen perustuvaan kriittisesti reflektiiviseen työskentelytapaan, jossa sosiaalityön on mahdollista toimia hallitusti epävarmuuden suodatuspintana ja saavuttaa argumentaatiovoimaa ammatillis-eettisten tavoitteidensa suuntaisesti. Sosiaalityön tehtävänä on puolustaa sellaisia lasten ja nuorten auttamiskäytäntöjä ja hyvinvointipalveluja, joiden lähtökohtana ovat lasten ja nuorten todelliset tarpeet eivätkä niinkään hallinnalliset intressit.

6.1.2 Tutkimuksen metodologian ja toteutuksen arviointia

Syrjäytymispuheen tutkimisessa vallankäyttönä ja hallintana käytettiin Michel Foucault'n teorioita ja hallinnan analytiikan käsitteistöä. Syrjäytymispuhetta koskevien analyysien kokoavassa tulkinnassa tukeuduttiin käsitteen haasteellisuus tiedostaen Foucault'n valta-analytiikasta juontuvaan dispositiiviin, koska se soveltui hyvin syrjäytymispuheeseen kiinnittyvän vallan ja hallinnan strategisen kentän kuvaamiseen. Syrjäytymispuhetta koskeva aineisto muodostui nuorisoasteen koulutukseen liittyvistä hallinnollisista teksteistä ja sanomalehtiartikkeleista, joiden analyysissä käytettiin kriittisen diskurssianalyysin, retoriikan ja argumentaatioteorian käsitteellisiä työkaluja. Tehtävänä oli nuorten koulutusta koskevan syrjäytymispuheen retoristen toimintamekanismien ja niihin kytkeytyvien diskurssien käsitteellistäminen. Tutkimusaineisto arvioitiin riittäväksi analyysin kohteena olleen ilmiön esiin saamiseksi, koska syrjäytymispuheen retoriset ja argumentatiiviset toimintamekanismit ilmenivät hyvin samankaltaisina kontekstuaalisista eroista riippumatta. Aineiston lisääminen ei olisi näin ollen tuottanut välttämättä uusia merkittäviä analyysin tuloksiin vaikuttavia havaintoja.

Syrjäytymispuheen analyysissä konstruointiin politiikka-, hallinta- sekä pedagogiikka- ja aktivointidiskurssi. Poliittikadiskurssi tuotti tosiasioiden perus-

tan, jossa nuorten yhteiskunnallista asemaa ja tulevaisuutta määrittävät taloudellista epävarmuutta, kilpailukykyä sekä henkilökohtaista vastuuta korostavat uhkakuvat. Poliittikkadiskurssin taustalla oli vahvimmin poliitikkojen ja virkamiesten äänenpainot. Hallintadiskurssi ilmentyi puheessa, joka tarkoitti erilaisia abstrakteja, hyvää tarkoittavia uhkien torjuntajoja, kuten toimenpiteitä, puutumista ja hyviä käytäntöjä. Hallintadiskurssi kuvaa laajan viranomaisverkon ja eri organisaatioiden edustajien yhteistä riskien torjunnan kieltä, jossa syrjäytymisen ehkäisy on kaikkia yhdistävä tekijä. Pedagogiikka- ja aktivointidiskurssi tarkoittaa oppilaitosmaailmaan levinnyttä asiantuntijapuhetta, jossa opetukselliset tavoitteet ja perustelut kääntyvät syrjäytymisen ehkäisyn kielelle.

Syrjäytymispuheesta käsitteellistetyt diskurssit kuvaavat poliittisen vallan vaikutusten mekanismeja, joiden teoreettinen analyysi syventyi kääntämisen sosiologiaa ja toimijaverkostoteoriaa hyödyntämällä. Syrjäytymispuhetta tulkittiin tunnistettuihin diskursseihin kytkeytyneenä kääntämisenä, joka on vaikuttanut yhteisiin rationaliteetteihin ja teknologioihin perustuvan eri politiikan sektoreita yhdistävän toimijaverkon syntymiseen. Siihen kuuluvat eri hallinnonaloja ja erilaista työtä tekevät toimijat puhuvat työnsä tavoitteista ja tuloksista samanlaisin argumentein. toimijaverkosta yhteen punova vallan ja hallinnan strategia käsitteellistyi koulutuksen politiikan dispositiiviksi, jonka rationaliteetteja määrittävät poliittikkadiskurssin vahva ekonomismi ja kansalaisvastuullisuuden eetos.

Toiselle teoreettiselle tasolle sijoittuvaa kysymystä kuraattorin ammatillisista käytännöistä ja asiantuntijuudesta tutkittiin eläytymismenettelmällä hankittulla aineistolla, jota analysoitiin käyttäen Goffmanin kehysanalyysiä. Tällä tavalla syntyivät kuraattorin työn diskursiivisia konteksteja ja toimijapositioneja koskevat käsitteellistykset, joiden tulkintaan vaikuttivat myös tutkijan omat kokemukset kuraattorin työssä. Kuraattorin toimijapositioneiden ja diskursiivisten kontekstien analyysissä koulutuksen politiikan dispositiivien tulkintakontekstissa kuraattorin työn asiantuntijuuteen liittyvät pohdinnat tarkentuivat opiskelijahuollon sosiaalityön ammatillista erityisyyttä ja professionaalaisia toimintamahdollisuuksia koskevaksi kysymykseksi.

6.2 Pohdintaa tutkimuksen tuloksista ja niiden merkityksestä

Tutkimuksessa esitetyt päätelmät syrjäytymispuheeseen kiinnittyvän poliittisen vallan ja hallinnan mekanismien vinouttavista vaikutuksista lasten ja nuorten auttamisen käytäntöihin kuvaavat nuorten tarpeiden ja oikeuksien laiminlyönnin peittymistä sinänsä hyvää tarkoittavien tavoitteiden ja pyrkimysten alle. Järvisen ja Jahnukaisen (2008) mukaan puhuminen syrjäytyneistä, syrjäytymisuhanlaisista ja riskinuurista on ollut liian yksioikoista ja yleinen huoli nuorten jäämisestä koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle on ollut ainakin jonkin verran liioiteltua. Heidän mukaansa tämä on johtunut poikkileikkaustietojen käytöstä, koska koulupudokkaita koskeneiden seurantatutkimusten mukaan

kohdejoukossa oli paljon myös sellaisia nuoria, jotka olivat myöhemmin jatkaneet opintojaan ja sijoittuneet hyvin työelämään.

6.2.1 Syrjäytymisdiskurssin jännitteet ja syrjäytymisparadoksi

Sakari Ahola ja Loretta Galli (2010) ovat tutkineet nuorten koulupudokkaiden ja heidän ohjaajiensa syrjäytymispuhetta. He ovat havainneet, että ohjaajat ja nuoret puhuivat toistensa ohi. Syrjäytymiskriittistä näkökulmaa edustavassa tutkimuksessa tunnistetaan syrjäytymisdiskurssin marginalisoivat ja stigmatisoivat vaikutukset, mutta samalla tiedostetaan syrjäytymiskriittiseen keskusteluun liittyvä todellisten sosiaalisten ongelmien ja epäkohtien peittelyä koskeva uhka. Tätä kaksijakoisuutta on kuvattu syrjäytymisparadoksina. (Ahola & Galli 2010, 142.) Ohjaajilla, joihin tutkimuksessa kuului yläkoulujen ja ammattioppilaitosten rehtoreita, opinto-ohjaajia, psykologeja ja kuraattoreita, oli taipumus nähdä nuorten ongelmat yksilöön itseensä tai hänen perheeseensä liittyvinä, kun nuoret itse puolestaan näkivät tilanteensa enemmän yhteiskunnallisista tekijöistä johtuvana. Tutkijoiden tulkinnan mukaan sukupolvien ja positioiden erot mahdollistivat ohjaajien asettumisen nuorten yläpuolelle ongelmien määrittelyssä. Syrjäytymispuhetta kriittisesti tarkastelevissa keskusteluissa on peräänkuulutettu nuorten oman näkökulman huomioimisen merkitystä, koska koulupudokkuus voidaan nähdä lähinnä asiantuntija aikuisten käyttämänä käsitteenä.

Aholan ja Gallin tutkimuksessa ohjaajien keskeinen nuoria määrittävä luokitus oli jako aktiivisiin ja passiivisiin, mikä tiivistyi kysymykseen oma-aloitteisuudesta tai sen puuttumisesta. Tutkijat kuvasivat nuorten passivoitumiseen johtavaa kehityskulkua epäonnistumiskehänä, jonka voimistumisesta seuraa päätyminen ”epäonnistumisansaana”. (Ahola & Galli 2010, 135.) Tutkimuksen tulosten mukaan ohjaajat kokivat aktiivisten nuorten kanssa toimimisen helpoksi ja myös nuoret itse tunsivat hyötyneensä palveluista. Passiivisiksi nähtyjen nuorten kohdalla ohjaajat pohtivat, kuinka paljon heidän on yritettävä ottaa vastuuta nuorten puolesta silloin, kun he eivät itse ole riittävän oma-aloitteisia. Tutkimuksen johtopäätöksenomainen kysymys nuorten todellisten tarpeiden sivuuttamisesta ja ongelmien sekä ratkaisujen määrittymisestä kustannustehokkuusnäkökulmasta (emt., 142), tukee tämän tutkimuksen päätelmiä koulutuksen politiikan valtamekanismien vaikutuksista.

6.2.2 Koulutuksen politiikka koulutuspolitiikassa

Tero Järvinen ja Markku Jahnukainen (2008) ovat todenneet, että Suomessa harjoitetaan kahdenlaista koulutuspolitiikkaa, joka oppivelvollisuus ja lukio-koulutuksen kohdalla on tarkoittanut mahdollisuuksien tasa-arvoa, kun sen sijaan keskiasteen ammatillisessa koulutuksessa painopiste on ollut koulutusjärjestelyjen tasa-arvossa (Järvinen & Jahnukainen 2008, 147). Tutkijoiden mukaan perinteisestä pohjoismaisesta hyvinvointiajattelusta juontuva tavoite koulutusjärjestelyjen tasa-arvosta on tarkoittanut oppimisvaikeuksista kärsivien ja syrjäytymisuhanalaiseksi määriteltyjen nuorten auttamista räätälöityjen vaihtoehtoisten koulutuspolkujen ja pedagogisten käytäntöjen avulla. Koulutuksen

politiikassa alkujaan hyvät ja eettisesti perustellut pyrkimykset ovat kuitenkin kääntyneet uusiksi yksilön vastuuttamisen rationaalisiksi käytännöiksi, joiden tavoitteet ovat muuttaneet muotoaan ja linkittyneet myös toisten politiikan lohkojen tuloksellisuus ja tehokkuusajatteluihin.

Koulutuksen politiikassa syrjäytymisdiskurssi keskeisimpänä vallan instrumenttina suuntaa huomion yksilön kohtaloon, jossa on ennen kaikkea kyse henkilökohtaisesta vastuusta. Syrjäytymisestä voi tulla jopa osa identiteettiä. Esimerkiksi Turun Sanomissa 12.12.2012 esitettyjen näkemysten mukaan nuoret aikuiset, joiden on nähty olevan syrjäytymisvaarassa, ovat alkaneet käyttää yhä enemmän ammattilaiskieltä puhuessaan itsestään. Näin yhteiskunnallisista ongelmista tulee helposti yksilön ongelmia ja työttömyys sekä koulutuksen puute koetaan omiksi heikkouksiksi. Syrjäytymisen ehkäisy voi olla samalla syrjäyttämistä ja huomio onkin kiinnitettävä siihen, minkälaisia syrjäytymisen paikkoja tai ”epäonnistumisansoja” (Ahola & Galli 2010) yhteiskunnan toimenpiteistä seuraa. Tällainen tilanne voi syntyä esimerkiksi silloin, kun nuori on tehnyt epärealistisia opiskelusuunnitelmia tai sitoutunut näennäisesti yhteistyöhön saavuttaakseen tilapäisiä etuisuuksia tai välttyäkseen viranomaisten enemmältä puuttumiselta. Kouluttautumiskuri saattaa ohjata nuoren pakkohakemiseen ja tilanteisiin, joissa olennaiset ja tärkeät asiat jäävät vaille huomiota, koska niiden selvittelyyn ei ole tarpeeksi aikaa eikä resursseja.

6.2.3 Koulutus osallisuutena

Nuorten osallisuus on koulutuksen politiikassa keskeinen teema, johon liittyvän valtakunnallisen Nuorten osallisuushankkeen (2003–2007) tavoitteena oli turvata kaikille nuorille peruskoulun jälkeinen jatko-opiskelupaikka tai muu mielekäs vaihtoehto. Laajemmin osallisuuskysymys liittyy asiakkaan aseman muutoksiin sosiaali- ja terveystaloudissa, joissa on alettu korostaa asiakkaan aktiivista roolia ja oikeutta henkilökohtaisiin valintoihin. Muutosten myötä on virinnyt keskustelua osallisuusyhteiskunnasta. (Matthies & Uggerhoej 2014.) Vaikka osallisuuskeskustelussa voi nähdä demokraattisia, ihmisten sosiaalisia oikeuksia edistäviä piirteitä, toisaalta osallisuuspolitiikan retoriikka kuitenkin ennemminkin vastuullistaa ja velvoittaa palvelun käyttäjiä tekemään sellaisia ratkaisuja ja päätöksiä, jotka saattavat olla ristiriitaisia heidän omiin tarpeisiinsa ja sosiaalisiin oikeuksiinsa nähden. Koulutuksen politiikassa osallisuus tarkoittaa nuoren kouluttautumissuhteen normalisuutta. Siitä huolimatta, että nuori tarvitsisi aikaa, ratkaisuja haetaan koulutukseen aktivoitumisesta. Tässä ilmenee eräänlainen mahdoton yhtälö. Samaan aikaan, kun nuorten sosialisatioympäristön muutokset esimerkiksi perherakenteissa ja mediakulttuurissa ovat tuoneet osaltaan omat haasteensa nuoruusiän kehitykseen, nuorten pitäisi olla aikaisempaa varhemmin entistä valmiimpia ja kypsempinä tekemään elämänsä kannalta ratkaisevia päätöksiä ja ennen kaikkea kantamaan niistä vastuuta.

6.3 Koulutuksen politiikka ja tulevaisuus

Tulevaisuuden kannalta tärkeä kysymys on se, tuleeko koulutuksen politiikkaan halkeamia. Syntykö jossain vaiheessa vaihtoehtoisia diskursseja ja asioiden problematisoinnin tapoja? Vastaukset riippuvat siitä, minkälaisia yhteiskuntaan jäsentymisen tapoja ja mielekkään elämän edellytyksiä uudet sukupolvet voivat löytää, kun perinteinen palkkatyöyhteiskunta on muuttanut muotoaan. Kysymys kansalaisuudesta ja osallisuudesta on tulevaisuudessakin tärkeä, mutta niiden sisältöjä joudutaan miettimään laajemmasta näkökulmasta. Tässä tutkimuksessa hahmottuneessa näkökulmassa osallisuuspolitiikka näyttäytyy osana kansalaisten hallinnon apparaattia, mutta siihen sisältyy kuitenkin vastarinnan ja muutoksen mahdollisuus.

Nykytilanteen näkökulmasta ei ole havaittavissa, että koulutuksen politiikan vallan apparaattiin olisi tulossa murtumia ainakaan lähitulevaisuudessa. Ennemmin on perusteltua arvioida, että kilpailun kiristyminen johtaa aikaisempaa tiukempiin toimenpideohjelmiin, joihin nuoret voivat reagoida eri tavoin. Kehityskulussa nuorten voi arvioida jakautuvan neljään ryhmittymään. Yksi ryhmä on sellainen, jonka kouluttautuminen ja työelämään siirtyminen ovat sujuneet suhteellisen ongelmattomasti. He edustavat näin ollen niin sanottua norminuorisoa. Toiseen ryhmittymään kuuluu sellaisia nuoria, joiden opiskelussa ja työelämään siirtymisessä on ollut paljon ongelmia ja jotka ovat pitkään erilaisten aktivointi- ja osallistamistoimenpiteiden asiakkaina. Kolmas ja neljäs ryhmittymä edustavat luopumista, joka voi olla arvosidonnaista tai anomista. Arvosidonnaiset luopujat ovat tehneet tietoisin päätöksen, että he eivät halua systeemiin mukaan. He tyytyvät minimaalisen toimeentuloon ja heidän elämänsä merkityksellistyy yhteisöllisissä harrastustapahtumissa. He eivät halua pakkoaktivoitua mihinkään. Arvosidonnaisissa luopujissa voi olla myös sellaisia, jotka hakevat identifioitumisen mahdollisuutta jostain poliittisesta ääri liikkeestä. Anomiset luopujat ovat sellaisia, jotka ovat jääneet systeemin jalkoihin ja joilla ei ole välttämättä yhteyttä muihin. Anomiset luopujat ovat luopuneet ajautumalla, ja he eivät ole tehneet tietoisia päätöksiä, mutta he ovat olleet vain kykenemättömiä ottamaan vastaan heille tarjottua apua. Hallinnan näkökulmasta heidän ongelmansa yleensä medikalisoidaan. Anomiset luopujat ovat todella huonosti voivia, ja heidän kohdalleen voi kasautua monenlaista huonosaaisuutta. Kontrollikoneisto voi seurata heidän tilannettaan säännöllisin väliajoin, mutta mitään konkreettista ei välttämättä tapahdu.

Näihin mahdollisiin kielteisiin kehityskulkuihin puuttumiseksi tutkimuksessa on nostettu esiin nuorisoikäluokan hallinnointiin liittyviä auttamisen paradokseja. Tutkimus on pyrkinyt myötävaikuttamaan siihen, että opiskelijahuollon sosiaalityössä voitaisiin kehittää sellaista ammatillista reflektiivisyyttä, jolla parhaiten edistettäisiin nuorten hyvinvointia ja yhteiskunnallista tasa-arvoa. Opiskelijahuollon sosiaalityön kohtaamassa nuorten auttamisen paradoksissa on keskeisesti kysymys siitä, että mitä enemmän yhteiskunnassa tuetaan uhkakuvien sävyttämiä välttämättömyyksiä, sitä enemmän lietsotaan

nuorten pahoinvointia ja toivottomuutta. Nuorten auttamisessa sosiaalityön ammattietiikka velvoittaa oikeutuksen etsimiseen haavoittuvuudelle ja kesken­eräisyydelle, mikä tarkoittaa etäisyydenottoa ja irtaantumista suorittamisen pakosta sekä nuoren laajempaa kuulemistä ja näkemistä elämäntilanteessaan. Tämän vuoksi kriittinen ja jopa paradoksaalinen asemoituminen suhteessa poliit­ tisen ja institutionaalisen vallankäytön pyrkimyksiin voisi toimia sosiaalityön ammatillisen erityisyyden käsitteellisen jäsentämisen lähtökohtana. Erityisen perusteltua tämä voi olla myös sen vuoksi, että sosiaalityö on juuriltaan ja läh­ tökohdiltaan vahvasti yhteiskunnallinen auttamisammatti, johon liittyen opis­ kelijahuollon sosiaalityön oikeutus ja identiteetti voivat perustua siihen, että se pitää esillä kysymystä ihmisten tasa-arvosta ja oikeudenmukaisuudesta.

KIRJALLISUUS

- Ahola, Sakari & Galli, Loretta. 2010. Nuorten koulupudokkaiden ja heidän ohjaajiensa syrjäytymispuheen ulottuvuudet. Teoksessa Anu-Hanna Anttila, Kristiina Kuussaari & Tiina Puhakka (toim.): Ohipuhuttu nuoruus. Nuorten elinolot-vuosikirja. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Terveystien ja hyvinvoinnin laitos, Valtion nuorisoasiain neuvottelukunta, 132-143.
- Alasuutari, Pertti. 1996. Toinen tasavalta, Suomi 1946-1994. Vastapaino, Jyväskylä.
- Aristoteles 1997. Retoriikka. Tammer-Paino Oy, Tampere.
- Arnkil, Tom. 2005. Metaforat, dialogisuus ja käytäntötutkimus. Teoksessa Mirja Satka, Synnöve Karvinen-Niinikoski, Marketta Nylund & Susanna Hoikkala (toim.): Sosiaalityön käytäntötutkimus. Palmenia kustannus, Helsinki, 173-200.
- Banks, Sarah. 2001. Ethics and values in social Work. Palgrave, Malaysia.
- Bauman, Zygmunt. 1996. Postmodernin lumo. Vastapaino, Jyväskylä.
- Burke, Kenneth. 1945a Grammar of Motives University of California press.
- Burke, Kenneth. 1969a Rhetoric of Motives. University of California press, Berkeley and Los Angeles.
- Callon, Michel & Latour Bruno. 1981. Unscrewing the Big Leviathan: how actors macrostructure reality and how sociologists help them to do so. In K. D. Knorr-Cetina and A. V. Cicourel (Eds.) Advances in Social Theory and Methodology: Toward an Integration of Micro- and Macro-Sociologies. Boston, Mass, Routledge and Kegan Paul, 277-303.
- Callon, Michel. 1986. Some Elements of a Sociology of Translation. Domestication of the Scallops and the Fishermen of St Briec Bay. Teoksessa John Law (edit.): Power, Action and Belief. A new Sociology of Knowledge? Routledge & Kegan Paul, London & New York, 196-233.
- Callon, Michel. 1991. Techno-economic networks and Irreversibility. In John Law John (edit.): A Sociology of Monsters. Essays on Power, Technology and Domination. Routledge, London.
- Callon, Michel. 1999. "Actor Network Theory The Market Test." Teoksessa J. Hassard & J. Law (edit.): Actor Network Theory and After. Blackwell Publishers, Oxford.
- Chambon, Adrienne 1999. Foucault's approach. Making the familiar visible. Teoksessa Adrienne Chambon, Allan Irwing, Laura Epstein (edit.): Reading Foucault for social work 1999. Columbia University Press, New York.
- Compton, Beulah R. & Galaway, Burt. 1999. Social Work Processes (6th ed.) Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.
- Dean, Mitchell. 1997. Köyhyyden hallinnon genealogia. Teoksessa Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen (toim.): Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta. Gaudeamus, Tampere.
- Dean, Mitchell. 1999. Governmentality: Power and Rule in Modern Society. Sage, London.

- Deleuze, Gilles. 1992. Autioma. Teoksessa Jussi Kotkavirta, Keijo Rahkonen ja Jussi Vähämäki (toim.): Kirjoituksia vuosilta 1967–1986. Gaudeamus, Helsinki.
- Dreyfus, Hubert & Rabinow, Paul. 1983. Michel Foucault: beyond structuralism and hermeneutics. University of Chicago Press.
- Eräsaari, Leena. 1990. Nilkin naamio : sosiaaliraportti. Tutkijaliitto, Jyväskylä.
- Eräsaari, Leena. 1995. Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä. Gaudeamus, Helsinki.
- Eräsaari, Leena. 2006. New Public Management on julkisen sektorin vääryyksien isä. Teoksessa Tuula Helne & Markku Laatu (toim.): Vääryyskirja. Kelan tutkimusosasto, Vammala.
- Eskola, Jari. 1997. Eläytymismenetelmäopas. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Eskola, Jari. 1998. Eläytymismenetelmä sosiaalitutkimuksen tiedonhankintamenetelmänä. TAJU, Tampere.
- Eskola, Jari. & Suoranta, Juha. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino, Tampere.
- EU (2005) Koulutusta nykyaikaistamalla edistetään merkittävästi vaurautta ja sosiaalista yhteenkuuluvuutta Euroopassa. Luonnos koulutus 2010 -työohjelman täytäntöönpanon edistymistä koskevaksi neuvoston ja komission yhteiseksi raportiksi vuonna 2006. Euroopan yhteisöjen komission tiedonanto. Bryssel 10.11.2005.
- Evans, Tony & Harris, John. 2004. 'Street-level bureaucracy, social work and the (exaggerated) death of discretion'. British Journal of Social Work 34, 871–95.
- Evans, Tony. 2011. Professionals, Managers and Discretion: Critiquing Street-Level Bureaucracy. British Journal of Social Work, 41, 368–386.
- Fairclough, Norman. 1997. Miten media puhuu. Vastapaino. Tampere.
- Fairclough, Norman. 2003. Analysing discourse. Textual analysis for social research. Routledge. London.
- Fook, Jan. 2002. Social work. Critical Theory and Practice. Sage publications. London.
- Fook, Jan. 2003. Critical Social work: The Current issues. Qualitative Social Work. Volume 2 June 2003.
- Fook, Jan. 2004. What Professionals Need from Research. Beyond Evidence-Based Practice. David Smith (edit.): Social Work and Evidence-Based Practice 2004, London.
- Fook, Jan. 2005. Kriittisen reflektion käyttömahdollisuuksista. FinSoc 1/2005. FinSoc-sosiaalipalvelujen evolutioryhmä. Stakes, Helsinki.
- Fook, Jan: 2012 Social Work. A Critical Approach to Practice. SAGE, London.
- Foucault, Michel. 1977. The confession of the flesh. In Colin Gordon (ed.): Power/knowledge: selected interviews and other writings 1972–1977 by Michel Foucault. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf, 194–228.
- Foucault, Michel. 1980. Tarkkailla ja rangaista. Otava, Keuruu.

- Foucault, Michel 1982a: The Subject and the Power, in: Hubert Dreyfus and Paul Rabinow (ed.): *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Harvester, Brighton.
- Foucault, Michel. 1998. Seksuaalisuuden historia. Tiedontahto. Nautintojen käyttö. Huoli itsestä. Gaudeamus. Tampere.
- Foucault, Michel. 2000. Governmentality. Teoksessa James D. Faubion (edit.): Power, Essential works of Foucault 1954-1984, Volume three. The New Press. New York, 201-222.
- Foucault, Michel. 2005. Tiedon arkeologia. Vastapaino, Tampere.
- Foucault, Michel. 2011. Sanat ja asiat. Gaudeamus, Helsinki.
- Frost, Nick. 2002. Evaluating practice. Teoksessa Robert Adams & Lena Dominelli & Malcolm Payne (edit.): *Critical Practice in Social Work*. Basingstoke. Palgrave.
- Gambrill, Eileen. 2004. The future of Evidence-Based Social Work Practice. Teoksessa, Bruce Thyer & Mansoor A.F. Kazi (edit.): *International Perspectives on Evidence-Based Practice*. Venture Press, Birmingham.
- Garrity, Zoe. 2010. Discourse Analysis, Foucault and Social Work Research. Identifying Some Methodological Complexities. *Journal of Social Work* 4 (2), 193-210. <http://jsw.sagepub.com/content/10/2/193.full.pdf+html>
Viitattu 3.8.2012
- Gilbert, Tony and Powell Jason L. 2010. Power and social work in the United Kingdom : A Foucauldian Excursion. *Journal of social work* 10 (3), 3-22. <http://jsw.sagepub.com/content/10/1/3>.
Viitattu 15.3.2013
- Goffman, Erving. 1974. *Frame Analysis. An Essay on the Organization of Experience*. Harvard University Press. Massachusetts, Cambridge.
- Granfelt, Riitta. 1993. Psykososiaalinen orientaatio sosiaalityössä. Teoksessa Riitta Granfelt, & Harri Jokiranta, & Synnöve Karvinen, & Aila-Leena Matthies, & Anneli Pohjola (toim.): *Monisärmäinen sosiaalityö. Sosiaaliturvan keskusliitto*. Helsinki.
- Hacking, Ian. 2004. Between Michel Foucault and Erving Goffman: between discourse in the abstract and face-to-face interaction. *Economy and society* 2004 33 (3), 277-302.
- Hall, Stuart. 1997. The work of representation in Stuart Hall (edit.): *Representation: cultural representations and signifying practices*. SAGE.
- HARE 2001. Valtioneuvoston hankerekisteri. hankenumero: STM091: 00/2001 http://www.hare.vn.fi/mHankePerusSelaus.asp?h_id=6438
Viitattu 13.10.2012
- Harrikari, Timo. 2008. Riskillä merkityt. Lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa. Nuorisotutkimusverkosto julkaisuja 87. Helsinki.
- Harrikari, Timo & Satka, Mirja. 2007. A New Regime of Governing Childhood? Finland as an example in: *Social Work & Society*, 2. <http://www.socwork.net/2006/2/series/transition/harrikarisatka<28.02.2007>>
viitattu 15.3.2011

- Healy, Karen. 2000. *Social Work Practices. Contemporary Perspectives on Change*. Sage, London.
- Helén, Ilpo. 1994. Michel Foucault'n valta-analytiikka. Teoksessa Risto Heiskala (toim.): *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Gaudeamus, Helsinki, 270-315.
- Helén, Ilpo. 2004. Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka: foucaultlainen hallinnan analytiikka. Teoksessa Keijo Rahkonen (toim.): *sosiologia nykykeskusteluja*. Gaudeamus, Tampere.
- Helén, Ilpo. 2005. Genealogia kritiikkinä. *Sociologia-lehti* (2).
- Helén, Ilpo. 2010. Elämä seksuaalisuudessa: (Jälkisanat). Michel Foucault: *Seksuaalisuuden historia I-III*. Gaudeamus, 499-517.
- Helne, Tuula. 2002. *Syrjäytymisen yhteiskunta*. Stakes, Helsinki.
- Hilpelä, Jyrki. 2001. Uusliberalistisen koulutuspolitiikan aatteellinen tausta. Teoksessa Arto Jauhiainen, Risto Rinne & Juhani Tähtinen (toim.): *Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit*. Suomen kasvatustieteellinen seura, Turku.
- Hintikka, Kaisa. 2010. Varhainen puuttuminen valtasuhteena. Huoli, valta ja tiedon tuottaminen varhaisen puuttumisen käytännöissä. Pro gradu tutkielma. Sociologia. Sosiaalitutkimuksen laitos. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Tampereen yliopisto.
- Humme, Mark. 2010. Social work practice and hegemony in the German school to work transition system. *Social work & society* 8 (1).
- Jahnukainen, Markku & Järvinen, Tero. 2001. Kuka meistä onkaan syrjäytynyt. Marginalisaation ja syrjäytymisen käsitteellistä tarkastelua. Teoksessa Minna Suutari (toim.): *Vallattomat marginaalit, yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 20. Yliopistopaino, Helsinki.
http://www.nuorisotutkimusseura.fi/sites/default/files/verkojulkaisut/vallattomat_marginaalit.pdf.
- Jahnukainen, Markku & Järvinen, Tero. 2008. Koulutus, polarisaatio ja tasa-arvo: hyvä- ja huono-osaistuminen perus- ja keskiasteen koulutuksessa. Teoksessa Minna Autio & Kirsi Eräranta & Sami Myllyniemi (toim.): *Polarisoitua nuoruus? Nuorten elinolot -vuosikirja 2008*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 84. Hakapaino, Helsinki.
- Jokinen Arja, Juhila Kirsi & Suoninen Eero. 1999. Diskurssianalyysi liikkeessä. Vuorovaikutus, toimijuus ja kulttuuri empiirisen tutkimuksen haasteina. Vastapaino, Tampere.
- Jokinen, Arja. 2008. Sosiaalityö tukena ja kontrollina aikuisten kohtaamisessa. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.): *sosiaalityö aikuisten parissa*. Vastapaino, Tampere.
- Juhila, Kirsi. 2006. Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Vastapaino, Tampere.
- Juhila, Kirsi. 2009. Objektivointi ja subjektivointi sosiaalityön käytännöissä – Michel Foucault'n perintöä tulkitsemassa. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.): *Sosiaalityö ja teoria*, Juva.

- Julkunen, Raija. 2001. Suunnanmuutos: 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Vastapaino 2001, Tampere.
- Kaisto, Jani & Pyykkönen Miikka. 2010. Hallinnan analytiikan suuntaviivoja. Teoksessa Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen (toim.): Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä. Gaudeamus, Tallinna 2010.
- Kaisto, Jani. 2010. Kääntämisen sosiologia hallinnan analytiikan työkaluna. Teoksessa Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen (toim.): Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä. Gaudeamus. Tallinna 2010.
- Kallio, Pekka. 2007. Kuraattorit ammatillisessa koulutuksessa. Moniste 16/2007. Opetushallitus
- Kantola, Anu. 2002. Managerikuri ja markkinavalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä. Pallas loki-kirjat, Tampere.
- Karvinen, Synnöve. 1993a. Reflektiivinen ammatillisuus sosiaalityössä. Teoksessa Riitta Granfelt & Harri Jokiranta & Synnöve Karvinen & Aila-Leena Matthies & Anneli Pohjola (toim.): Monisärmäinen sosiaalityö. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki.
- Karvinen, Synnöve. 1993b. Metodisuus sosiaalityön ammatillisuuden perustana. Teoksessa Riitta Granfelt & Harri Jokiranta & Synnöve Karvinen & Aila-Leena Matthies & Anneli Pohjola (toim.): Monisärmäinen sosiaalityö. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki.
- Karvinen, Synnöve. 1996. Hajoaako sosiaalityö? - havaintoja sosiaalityön ammatillisesta asiantuntijuudesta. Teoksessa Anna Metteri ja Merja Ala-Nikkola (toim.): Moniammatillisuus ja sosiaalityö. Sosiaalityön vuosikirja 1996. Edita, Helsinki.
- Karvinen-Niinikoski Synnöve. 2005. Sosiaalityön opetus, tutkimus ja kehittyvä asiantuntijuus. Teoksessa Mirja Satka, Synnöve Karvinen-Niinikoski, Marketta Nylund & Susanna Hoikkala (toim.): Sosiaalityön käytäntö-tutkimus. Helsingin yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia, Helsinki.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve. 2006. Research orientation and expertise in social work-challenges for social work education. Tutkimussuuntautuneisuus ja asiantuntijuus- sosiaalityön uudet haasteet. European Journal of Social Work, 8:3, 259-271
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve. 2009. Postmoderni sosiaalityö. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.): Sosiaalityö ja teoria. Juva.
- Keskinen, Suvi. 2005. Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat. Sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt. Tampere.
- Keskitalo, Elsa & Mannila, Simo 2002. Aktivointipolitiikka - vastaus pitkäaikaistyöttömyyden ja syrjäytymisen ongelmaan? Teoksessa Matti Heikkilä & Mikko Kautto (toim.): Suomalaisten hyvinvointi 2002. Stakes, Helsinki.
- Kivirauma, Joel 2001. Kansainvälistymisen pakot: Kohti eriarvoistavaa koulutuspolitiikkaa. Teoksessa Arto Jauhiainen, Risto Rinne & Juhani Tähtinen (toim.): Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit. Suomen kasvatustieteellinen seura, Turku.

- Koistinen, Mikko. 1998. Pelkkää taloutta. Retoriikka journalismin tutkimuksessa. Teoksessa Anu Kantola, Inka Moring & Esa Väliverronen (toim.): Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, Tampere.
- Komonen, Katja. 2001. Koulutusyhteiskunnan marginaalissa, ammattikouluopinnot keskeyttäneiden nuorten yhteiskuntaan kiinnittymisen polut. http://www.alli.fi/nuorisotutkimus/tuhti/julkaisut/pdf/Komonen_Katja.PD
- Kotamäki, Saara; Niemi, Marja; Sirkiä, Helmi; Virne, Elise; Räisänen, Anu; Hietala, Risto. 2010. Opiskelijahuollon toteutuminen, sen käytännöt ja kehittäminen toisen asteen ammatillisessa peruskoulutuksessa. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisuja;1795-0163. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-4161-1>
- Kotiranta, Tuija. 2008. Aktivoinin paradoksit. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 339, Jyväskylä.
- Kuronen, Ilpo. 2011. "Mun kompassin neula vaan pyörii". Keskeyttämis-kokemuksia ammatillisesta koulutuksesta. Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylä.
- Kusch, Martin. 1993. Tiedon kentät ja kerrostumat. Pohjoinen, Oulu.
- Kärki, Seija. 2009. Kuraattorin työ ammatillisessa oppilaitoksessa. Kuntouttavan sosiaalityön näkökulma erityisopiskelijoiden tuen tarpeen arviointiin. Kuopio University Press, Kuopio.
- Latour, Bruno. 1987. Science in Action. How to follow scientists and engineers through society. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts.
- Latour, Bruno. 2005. Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory. Oxford university Press, Oxford.
- Law, John. 1992. Notes on the theory of the Actor Network. Ordering, Strategy, and Heterogeneity. Lancaster: Lancaster University, Centre for Science Studies. <http://www.lancs.ac.uk/fss/sociology/papers/law-notes-on-ant.pdf> . viitattu 15.6.2014
- Lehtonen Heikki, Heinonen Jari & Rissanen Pekka. 1986. Syrjäytymiskäsitteen käytön ongelmia. Sosiaalihuollon julkaisuja, Helsinki.
- Linnakangas, Ritva & Suikkanen, Asko. 2004. Varhainen puuttuminen. Mahdollisuus nuorten syrjäytymisen ehkäisemisessä. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksiä 2004:7, Helsinki.
- Matthies, Aila-Leena. 2009. The concept of subjectivization by Adorno – applied in social work. European Journal of Social Work. Vol 12. Nro 3. 319-332
- Matthies, Aila-Leena & Uggerhoej, Lars eds. 2014. Participation, marginalisation and welfare services – concepts, politics and practices across European countries. Surrey: Ashgate.
- Metteri, Anna. 2012. Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö. Acta Universitatis Tamperensis 1778. Tampereen yliopisto, Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö.
- Miller, Peter & Rose, Nikolas. 2010. Miten meitä hallitaan. Vastapaino, Jyväskylä.

- Murto, Lasse. 2005. Käytäntörelevanssi: haasteita sosiaalityön koulutukselle ja tutkimuksella. *Janus* 13 (3), 316–328.
- Mutka, Ulla. 1998. Sosiaalityön neljäs käänne. Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen. *Jyväskylän yliopistopaino, Jyväskylä*.
- Mäntysaari, Mikko. 1983. Syrjäytetyt sosiaalihuollossa. *Sosiaalinen aikakauskirja* 77, 30-32.
- Mäntysaari, Mikko. 1991. Sosiaalibyrokratia asiakkaiden valvojana. *Vastapaino, Jyväskylä*.
- Määttä, Mirja & Kalliomaa-Puha, Laura. 2006. Sopivaksi kasvattava yhteiskunta. Teoksessa Kati Rantala & Pekka Sulkunen (toim.): *Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia*. Gaudeamus, Helsinki.
- Niemelä, Pauli. 2012. Tapauskohtaisuus sosiaalityössä. "Case-study - case work - case evaluation" -prosessimalli sosiaalityön ja sen käytännön opetuksen jäsentäjänä. Teoksessa Noora Tuohino & Anneli Pohjola, Anneli & Mari Suonio (toim.): *Sosiaalityön käytännön opetus liikkeessä*. SOSNET-julkaisuja 5, Rovaniemi, 20-35.
- Närhi, Kati, Kokkonen, Tuomo & Matthies, Aila-Leena. 2014. Asiakkaiden osallisuus ja työntekijöiden harkintavalta palvelujärjestelmässä. *Janus* 22(3), 227–244 .
- OPM. 2013. Ammatillinen koulutus.
http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/ammattillinen_koulutus/?lang=fi.
- Paju, Petri.& Vehviläinen, Jukka. 2001. Valtavirran tuolla puolen. Nuorten yhteiskuntaan kiinnittymisen kitkat 1990-luvulla. *Nuorisotutkimusseura, Helsinki*.
- Parton, Nigel. 1999. Reconfiguring Child Welfare Practices: Risk, Advanced Liberalism, and the Government of Freedom. Teoksessa Adrienne S. Chambon, Allan Irwing, Laura Epstein (edit.): *Reading Foucault for social work 1999*. Columbia University Press, New York, 101 -130.
- Payne, Malcolm. 2005. *Modern social work theory*. Third edition. Basingstoke. Palgrave Macmillan.
- Perelman, Chaïm. 1996. *Retoriikan valtakunta*. Vastapaino, Tampere.
- Perttula, Rauno. 2008. *Opiskelijahuolto ja sosiaalityö toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa*. Sosiaalityö pro gradu. Jyväskylän yliopisto.
- Peräkylä, Anssi. 1990. *Kuoleman monet kasvot*. Vastapaino, Jyväskylä.
- Peräkylä, Anssi. 2001. Erwing Goffman: Sosiaalisen vuorovaikutuksen rakenteet. Teoksessa Vilma Hänninen, Jukka Partanen & Oili-Helena Ylijoki (toim.): *Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjiä*. Vastapaino, Tampere.
- Pohjola, Anneli. 2001. Nuorten myyttinen ongelmallisuus. Teoksessa Minna Suutari (toim.): *Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 20, Yliopistopaino, Helsinki.
http://www.nuorisotutkimusseura.fi/sites/default/files/verkkojulkaisut/vallattomat_marginaalit.pdf .Viitattu 10.12.2011.
- Puro, Jukka-Pekka. 1998. Puhetaidosta retoriikkaan, vai oliko se päinvastoin. *Tiedotustutkimus* 21 (3), 82-91.

- Puro, Jukka-Pekka. 2006. Retoriikan historia. Wsoy, Helsinki.
- Rabinow, Paul. 1984. The Foucault reader. An introduction to Foucault's thought, with major unpublished material. Pantheon Books, New York.
- Raiski, Seppo. 2004. Mitä Foucault sanoi "Tiedon arkeologiassa" 1969? Julkaisematon käsikirjoitus.
<http://people.uta.fi/~seppo.raiski/MitaFoucaultSanoo.pdf>.
 Viitattu 5.4.2007
- Raiski, Seppo. 2013. Väitöskirjan tekijän tieteenfilosofiaa ja metodologiaa ihmistieteellistä tutkimusta varten. Julkaisematon käsikirjoitus.
<https://sites.google.com/site/tieteenfilosofiaa/valinnainen-materiaali> .
 Viitattu 18.6.2014.
- Rajavaara, Marketta. 2007. Vaikuttavuusyhteiskunta. Sosiaalisten olojen arvostelusta vaikutusten todentamiseen. Vammala.
- Rajavaara, Marketta. 2013. Millainen tutkimustieto voi ohjailla käytäntöjä? Esitelmä pääkaupunkiseudun sosiaalityön käytäntötutkimuksen päivä 14.10.2013.
- Rauhala, Pirkko-Liisa & Virokannas Elina. 2011. Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa Aini Pehkonen ja Marja Väänänen-Fomin (toim.): Sosiaalityön arvot ja etiikka. PS-kustannus, Juva.
- Raunio, Kyösti. 2004. Olennainen sosiaalityössä. Gaudeamus, Helsinki.
- Raunio, Kyösti. 2008. Ammatillisen asiantuntijuuden perustana olevat näkemykset tiedosta. Luento SOSNETin erikoistumiskoulutuksen opiskelijoille Turun yliopistossa 11.4.2008.
<http://www.uta.fi/yky/sty/yhteystiedot/raunio/luento110408.pdf>.
 Viitattu 10.11.2010.
- Raunio, Kyösti. 2010. Onko näyttöön perustuvalla käytännöllä tulevaisuutta sosiaalipalveluissa? Janus vol.18 (4) 2010, 387-395.
- Rinne, Risto. 2001. Koulutuspolitiikan käänne ja nuorten syrjäytyminen. Teoksessa Arto Jauhiainen, Risto Rinne & Juhani Tähtinen (toim.): Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit. Suomen kasvatustieteellinen seura, Turku.
- Rose, Nikolas. 1999. Powers of freedom. Reframing political thought. University Press, Cambridge.
- Satka, Mirja. 2009. Varhainen puuttuminen, moraalinen käänne ja sosiaalisen asiantuntijat. Yhteiskuntapolitiikka 74 (1), 17-32.
- Saurama, Erja. 2002. Vastoin vanhempien tahtoa. Helsingin kaupungin tietokeskus. Tutkimuksia 2002:7, Helsinki.
- Schön, Donald A. 1983. The reflective practitioner : how professionals think in action, Basic Books, New York.
- Silvennoinen, Heikki. 2002. Koulutus marginalisaation hallintana. Gaudeamus, Helsinki.
- Simola, Hannu. 1995. Paljon vartijat. Suomalainen kansanopettaja valtiollisessa kouludiskurssissa 1860-luvulta 1990-luvulle. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos, Helsinki.

- Simola, Hannu. 2000. Koulutuspolitiikka ja erinomaisuuden eetos. *Kasvatus* 32 (3), 290–297.
- Simola, Hannu. 2004. Kohti kolmannen tasavallan koulupolitiikkaa? Uusi hallinnan tapa, koulutus ja syrjäytyminen Suomessa. Teoksessa J. Löffström, J. Rantala ja J. Salminen (toim.): *Esseitä historiallis-yhteiskunnallisesta kasvatuksesta*. Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskus, Helsinki.
- Sipilä, Jorma. 1979. Sosiaalisten ongelmien synty ja lievittäminen, Helsinki.
- Sipilä, Jorma. 1989. Sosiaalityön jäljillä. Tammi, Helsinki.
- Sipilä, Jorma. 1996. Sosiaalipalvelujen Suomi. Wsoy, Porvoo.
- Sipilä-Lähdekorpi, Pirkko. 2004. "Hirveesti tekijänsä näköistä". Koulukuraattorin työ peruskoulun yläluokilla. Tammer-Paino Oy, Tampere.
- Stepney, Paul. 2009. English Social Work at the Crossroads: A Critical View. *Australian Social Work*. Vol 62 (1), 10-27.
- STM.2006. Sosiaali- ja terveystietokirja. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Julkaisuja 2006 : 4.
- STM.2009. Oppilas- ja opiskelijahuoltotyöryhmän toimenpide-ehdotukset. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:34. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-2868-8>. Viitattu 15.7.2012.
- Sulkunen, Pekka. 2006. Projektiyhteiskunta ja uusi yhteiskuntasopimus. Teoksessa Projektiyhteiskunnan käänköpuolia. Toim. Kati Rantala & Pekka Sulkunen. Gaudeamus, Helsinki.
- Summa, Hilikka. 1989. Hyvinvointipolitiikka ja suunnitteluretoriikka. Tapaus asuntopolitiikka. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskus, Teknillinen korkeakoulu. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A 17.
- Summa, Hilikka. 1996. Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan: Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus. Teoksessa Kari Palonen & Hilikka Summa (toim.): *Pelkkää retoriikkaa: Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Vastapaino, Tampere.
- Suurpää, Leena. 2009. Nuoria koskeva syrjäytymistieto. Avauksia tietämisen politiikkaan. Leena Suurpää (toim.): *Nuorisiotutkimusverkosto/nuorisotutkimusseura*. Verkkojulkaisuja 27. <http://www.ula.fi/assets/Public-files/Rapporter/Syrjytymistieto.pdf>. Viitattu 1.2.2013.
- Sääskilä, Niina. 1997. Kansa ja tiede. Suomalainen kansatiede ja sen kohde 1800-luvulta 1980-luvulle. Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos, Jyväskylä.
- TEM raportteja 8/2012. Nuorten yhteiskuntatakuu 2012.
- Talentia 2014. Sosiaalityön maailmanlaajuinen määritelmä. http://www.talentia.fi/tyoelamassa/sosiaaliala/tyo/tyon_maaritelmat/sosiaalityon_kv-maaritelma?v=5724=15461. Viitattu 15.6.2014.
- Taylor, Ian. & Kelly, Josie. 2006. "Professionals, discretion and public sector reform in the UK: re-visiting Lipsky", *International Journal of Public Sector Management* 19 (7), 629-642.

- Tiuraniemi, Juhani. 2002. Reflektiivisyys asiantuntijan työssä. Teoksessa P. Niemi & E. Keskinen (toim.): Taitavan toiminnan psykologia. Turun yliopiston psykologian laitoksen julkaisuja, Turku, 165-195.
<http://www.tiuraniemi.fi/Ammaref.pdf>. Viitattu 1.2.2012.
- To, Siu-Ming. 2006. Using Foucault's concept of power to analyze school discipline and draw implications for school social work service in Hong Kong. *International Social Work*, 49(6), 779-790.
- Toikko, Timo. 2005. Sosiaalityön ideat: Johdatus sosiaalityön historiaan. Vastapaino, Jyväskylä.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi, Helsinki.
- Vehviläinen, Jukka. 2006. Nuorten osallisuushankkeen hyvät käytännöt. Opetushallitus, Helsinki.
- Vehviläinen, Jukka & Koramo, Marika. 2013. Ammatillisen koulutuksen läpäisyn tehostamisohjelma vuosina 2011–2012. Seurantatutkimuksen raportti. Raportit ja selvitykset 2013:5, Opetushallitus.
- Vilkkumaa, Ilpo. 2012. Etsivä sosiaalinen kuntoutus. Kuntoutusportti.
http://www.kuntoutusportti.fi/portal/fi/ajankohtaista/tatakin_voisi_tutkia/?bid=858). Viitattu 16.6.2014.
- Vuorikoski, Marjo & Räisänen, Mirka. 2010. Opettajan identiteetti ja identiteettipoliittikat hallintakulttuurien murroksissa. *Kasvatus & aika* 4, 63-81.
- Väliverronen, Esa. 1998. Teoksessa Anu Kantola, Inka Moring, & Esa Väliverronen (toim.): Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan. Helsingin yliopiston lahden koulutuskeskus, Helsinki 1998.

LIITE

Lasten ja nuorten syrjäytymisen ennalta ehkäisy koulutuksen alalla. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä. Opetusministeriö 26.2.2003
Perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen nivelvaiheen kehittämistyöryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:33.
Opetus- ja kulttuuriministeriö Tiedote 9.8.2005
Opetus- ja kulttuuriministeriö Tiedote 27.8.2005
Sosiaali- ja terveysministeriö Työryhmämuistioita 2003:20
Helsingin sanomat Kotimaa 15.1.2000
Helsingin sanomat Mielipide 21.9.2000
Helsingin sanomat Mielipide 13.12.2000
Helsingin sanomat Kaupunki 27.12.2000
Helsingin sanomat Kotimaa 5.4.2001
Helsingin sanomat Pääkirjoitus 6.4. 2001
Helsingin sanomat Kotimaa 18.12.2001
Helsingin sanomat Kotimaa 13.3.2002
Helsingin sanomat Kulttuuri 23.7.2002
Helsingin sanomat Pääkirjoitus 1.12.2002
Helsingin sanomat Mielipide 15.4.2003
Helsingin sanomat Pääkirjoitus 18.11.2003
Helsingin sanomat Talous 16.12.2003
Helsingin sanomat Sunnuntai 21.12.2003
Helsingin sanomat Mielipide 2.3.2005
Helsingin sanomat Kotimaa 17.11.2005
Helsingin sanomat Mielipide 30.11.2005
Helsingin sanomat Kaupunki 11.12.2005
Helsingin sanomat Sunnuntai 15.1.2006
Helsingin sanomat Mielipide 22.1.2006